

ՄԻՈՒՆ

ԱՊՐԻԼ - ՄԱՅԻՍ - ՅՈՒՆԻՍ

Թիւ 4 • 5 • 6 2006

ՄԻՈՒՆ

ԱՄՍԱԳԻՐ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ-ԳՐԱԿԱՆ-ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԹԵՐԹ ԵՐՈՒՍԱԴԷՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԿՈՒԹԵԱՆ

Զ. ՏԱՐԻ – ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

2006

ԱՊՐԻԼ – ՄԱՅԻՍ – ՅՈՒՆԻՍ

ԹԻԼ 4-5-6

2006

APRIL - MAY - JUNE

No. 4-5-6

S I O N

VOL. 80

A MONTHLY OF RELIGION, LITERATURE AND PHILOLOGY
OFFICIAL PUBLICATION OF THE ARMENIAN PATRIARCHATE, JERUSALEM

Proprietor: His Beatitude the Armenian Patriarch of Jerusalem

St. James Press, Jerusalem

ԾԱՅՐԱԳՈՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԺ

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

ՄԱՅՐ ԱԹՈՌ Ս. ԷՋՄԻԱՇԻՆ

SUPREME PATRIARCH

CATHOLICOS

OF ALL ARMENIANS

MOTHER SEE OF HOLY ETCHMIADZIN

Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ Բ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ՊԱՏԳԱՄԸ
ՔՐԻՍՏՈՍԻ ՍՈՒՐԲ ՅԱՐՈՒԹԵԱՆ ՏՕՆԻ ԱՌԻԹՈՎ

(Սուրբ Էջմիածին, 2006 թ. ապրիլի 16)

Յանուն Հօր և Որդւոյ և Հոգւոյն Սրբոյ. ամեն:

«Զի որպէս յարեալ Քրիստոս ի մեռելոց փառօքն Հօր,
նոյնպէս և մեք ի նորոգումն կենաց շրջեսցուք» (Յն. 2. 4):

Սիրելի բարեպաշտ հայորդիներ.

Քրիստոսի հրաշափառ Յարութեան տօնի առիթով բերկրաշատ հոգով վերստին ողջունում ենք ձեզ՝ աշխարհասփիւռ մեր բոլոր զաւակներին, «Քրիստոս յարեալ ի մեռելոց» աւետիսով, և կրկնում առաքելի յորդորական խօսքերը. «Ինչպէս որ Քրիստոս մեռելներից յարութիւն առաւ Հօր փառքով, նոյնպէս և մենք քայլենք նոր կեանքով» (Յն. 2. 4):

Աստուծոյ շնորհի, փրկութեան յոյսի ուրախութիւնն է համակել այսօր մեր հոգիները: Այսօր հրեշտակաց դասերը մեզ խնդակից տօնախմբում են մահուան պարտութիւնն ու կեանքի յաղթանակը:

Աստուածամայրը, որ խաչի մօտ ողբում էր Որդու կորուստը, Տերունական Յարութեամբ մխիթարեալ բերկրում էր շնորհառատ այս օրը:

Աշակերտները, որ վախեցած փախչում էին՝ միայնակ թողնելով իրենց սիրելի Վարդապետին, այս օրը Յարութեան հաւատով զօրացած՝ Յարութեան աւետաբերները դարձան՝ Քրիստոսի Աւետարանի լոյսով աշխարհը լուսաւորելու:

Մարդկութեան պատմութեան այս շրջադարձից երկու հազարամեակներ յետոյ նոյն մխիթարութիւնն ու ուրախութիւնն է պարգևում Քրիստոսի հրաշափառ Յարութիւնը ապրողներին, որով շնորհն ունենք անցնելու մահուանից դէպի կեանք, խաւարից դէպի լոյս: Այսօր էլ ազգերի և ժողովուրդների համար յոյժ այծմեական են առաքելի խօսքերը. «Ինչպէս որ Քրիստոս մեռելներից յարութիւն առաւ Հօր փառքով, նոյնպէս և մենք քայլենք նոր կեանքով»: Աշխարհը դեռ չի կարողանում կատարելապէս իրագործել այս պատգամը՝ քայլելու նոր կեանքով՝ խաղաղութեան, համերաշխութեան, սիրոյ ու եղբայրութեան ճանապարհներով: Այսօր էլ բազմաթիւ մարդիկ և ժողովուրդներ Յարութեան տօնը դիմաւորում են խռովքների ու անհամաձայնութիւնների, դժուարութիւնների ու հոգսերի, պատերազմական վտանգների մէջ: Աշխարհը փոթորկւում է աւետարանական դրուագի նմանութեամբ,

բայց մարդիկ չեն շտապում դիմել առ Տերը, ինչպես առաքելները, ովքեր խնդրեցին իրենց Վարդապետին՝ խաղաղեցնելու փոթորիկը: Այսօր վերստին հնչում է «խաղաղութիւն ծեզ» (Յովհ. Ի. 19) ողջոյնը Յարուցեալ Փրկչի, որ ցոյց տուեց իր վերքերն ու խոցուած կողը՝ աշխարհը հաւատքի բերելու համար, մինչ աշխարհը իր վերքերը ցոյց է տալիս Աստուծոյ դէմ բողոքելու և Աստծուց հեռանալու համար:

Մարդկութեան առջև ծառացած հիմնախնդիրներին յանդիման Յարութեան տօնը նոր ներշնչումի, հաւատքի զօրացման, ըստ առաքելի խօսքի՝ նոր կեանքով քայլելու շնորհառատ աղբիւր է, որը զօրացնում է դժուարին կացութիւնները դիմագրաւելու, խաղաղութիւնը, յոյսն ու սէրը մարդկային կեանքում հաստատելու: Բոլոր ժամանակներում, մաս մեր օրերում մարտահրաւերներին ընդառաջ ելնելու, ընկերային-քաղաքական դիմակայութիւնները կանխելու, պատերազմական արհաւիրքները յաղթահարելու համար բաւական չեն սոսկ նիւթական միջոցներն ու հնարաւորութիւնները, զուտ աշխարհային ըմբռնումներն ու գործելակերպերը: Այսօր խաղաղ, արդար ու մարդասէր աշխարհի համար պիտի գինուել հոգևոր սպառազինութեամբ, քան մահաբեր զենքերով: Պիտի վերցնել խաչը և գնալ Տիրոջ ետևից, իրագործել բարին նոյնիսկ արգելքների մէջ, երկրպագել խաչուածին անգամ խաչուած լինելով, հոգու և հոգևորի քարանձաւից տեղաշարժուած տեսնել քարն անհաւատութեան:

Մարդկային հոգու յարակայ արդար ձգտումն է խաղաղութիւնը, որը ճշմարտապես իրական ու անխափան պիտի լինի այն գիտակցութեամբ, որ երկնային Հօր հայեացքի ներքոյ մարդիկ եղբայրներ են՝ կոչուած յարուցեալ կեանքի լոյսերը յաւելելու աշխարհում: Աշխարհի մէջ Աստուծոյ ներկայութեան հաւատով մարդկային հոգին պիտի գտնի իր մշտանորոգ զօրութիւնը մերժելու համար չարը, բռնութիւնն ու ատելութիւնը: Աստուածսիրութեամբ ու մարդասիրութեամբ տեղ չպիտի գտնեն միմեանց հոգևոր արժէքներն ու սրբութիւնները վիրաւորելու դրսևորումները, որ ամիսներ արդէն շարունակում են յուզել աշխարհը, և լսելի պիտի դառնայ աղաղակող արդար բողոքը Նախիջևանում հիմնովին ոչնչացուած հազարաւոր հայկական խաչքարերի, որոնք մշակութային հնագոյն արժէք էին և մշտամորմոք աղօթք, սիրոյ վկայութիւններ առ Աստուած ու մարդիկ: Զատկական այս նուիրական օրը Մենք աղօթում ենք, որ Աստուած ճշմարտութեան Իր Հոգով զօրացնի մարդկանց ու ժողովուրդների կամքը՝ դատապարտելու միմեանց հոգևոր արժէքները անարգելու և միմեանց իրաւունքը ոտնահարելու արարքները, քայլերն ու ձգտումները և միշտ ընթանալու դէպի Աստուծոյ տեսութեան լոյսը, դէպի աստուածաստեղծ խաղաղ, արդար, բարեգործ աշխարհ:

Սիրելի բարեպաշտ ժողովուրդ.

Մենք էլ կոչուեցինք տեսնելու Քրիստոսի Յարութեան արշալոյսը: Առ Փրկիչն հաւատի զօրութիւնը, յոյսն ու խնդութիւնը կեանք տուեցին մեր ժողովրդի ձգտումներին, մեր մշակոյթին ու առաջնորդեցին մեր պատմութեան ընթացքը: Եղբրական ճամփաներով անցնելով, մեր ժողովուրդը միշտ հաւատաց Քրիստոսի հետ իր յարուցեալ նոր կեանքին, իր վերածննդին: Իրականութիւն են այսօր մեր պետականութեան վերահաստատումը և մեր ժողովրդի ազատ կեանքը Հայաստանում և Լեռնային Ղարաբաղում: Հայրենի եզերքներում և Սփիւռքում համայն մեր ժողովուրդը ապրում է նոր յոյսերով ու իղձերով, հաւատով, որը դարերով, անստուեր ու անմայրամուտ սփռուել է Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնից, մեր եկեղեցիների լուսոյ

խորաններին: Թող առ Քրիստոս հաւատն ու յոյսը շարունակի բաբախել մեր սրտի զարկերակներում՝ դառնալով զօրութիւն կառուցելու մեր հայրերի երազած շէն ու բարգաւաճ երկիրը, պայծառ պահելու ազգային-եկեղեցական մեր կեանքը, վառելու լոյսերը գալիքի, ինչպէս նաև նեցուկ և օգնական լինելու ամենքին՝ խաղաղութեան, ազատութեան ու արդարութեան իղձերի իրականացման ճանապարհներին:

Սուրբ Թադէոս և Սուրբ Բարդուղիմէոս առաքելների Աթոռից, Լուսաւորչի Գահից եղբայրական սիրով Ձատկական ողջոյն ենք յղում Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Արամ Ա Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսին, Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարք Ամենապատիւ Տ. Թորգոմ Արքեպիսկոպոս Մանուկեանին, Կոստանդնուպոլսի Հայոց Պատրիարք Ամենապատիւ Տ. Մեսրոպ Արքեպիսկոպոս Մութաֆեանին և Հայրապետական Մեր օրհնութիւնը՝ մեր եկեղեցու ուխտապահ ողջ հոգևոր դասին ու սիրեցեալ համայն ժողովրդին:

Ի Քրիստոս սիրով ողջունում ենք Քոյր եկեղեցիների հոգևոր Պետերին՝ հայցելով Փրկչի առատ շնորհները իրենց հոգևոր խնամքին յանձնուած Քրիստոսասէր հօտին:

Մեր ողջոյնն ենք բերում Հայաստանի Հանրապետութեան Նախագահ Տիար Ռոբերտ Քոչարեանին, Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետութեան Նախագահ Տիար Արկադի Ղուկասեանին, հայոց պետական ողջ աւագանուն, արուեստի, գիտութեան ու կրթութեան նուիրեալ մշակներին, հասարակական ու քաղաքական հայրենաշէն գործիչներին, մեր հայրենեաց պաշտպան քաջարի զօրականներին ու զինուորներին: Հայրապետական Մեր օրհնութիւնն ու բարեմաղթանքներն ենք բերում Հայաստանում հաւատարմագրուած դիւանագիտական առաքելութիւնների ներկայացուցիչներին, որոնց գործունէութեամբ զօրանում և ամրապնդուում են մեր երկրների բարի յարաբերութիւնները:

Քրիստոսի Սուրբ Յարութեան շողերով նորոգուած է մեր հաւատը և նոր կեանքով քայլելու մեր յոյսը: Աղօթենք միասնաբար, որ Աստուած առաջնորդի մարդկանց ու ժողովուրդներին ամրապնդելու խաղաղութեան, արդարութեան, սիրոյ ու եղբայրութեան ճանապարհները, միշտ նորոգուող, վերածնուող ու յարուցեալ կեանքի ճանապարհները: Թող Տէրը միասնական ու հաւատով զօրացեալ պահպանի ազգս հայոց ի Հայաստան, յԱրցախ և ի Սփիւռս՝ յանուն մշտնջենաւոր փառքի Ամենասուրբ Երրորդութեան՝ Հօր, Որդու և Սուրբ Հոգու: Ամէն:

*Քրիստոս յարեաւ ի մեռելոց
Օրհնեալ է Յարութիւնն Քրիստոսի*

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ԱՆՄԱՀՈՒԹԻՒՆԸ ԿԵԱՆՔ Է ԵՒ ՅՈՅՍ

Պատասխանի ետ հրեշտակն եւ ասէ ցկանայսն. «Մի՛ երկնչի՛ք դուք. գիտեմ՝ զի զՅիսուս զխաչելեալն խնդրէ՛ք, չէ՛՝ աստ, այլ յարեաւ, որպէս ասացն. եկայ՛ք եւ տեսէ՛ք զտեղին ուր կայր»։ (Մատթ. ԻԸ: 5-6)

Գերմանիոյ, Հանովըր քաղաքի գերեզմանատուներէն մէկուն մէջ դամբարան մը կայ, որ շինուած է կրանիթի եւ մարմարիոնի իրար շաղախուած մեծկակ հերձաքերով, ապա իրար ագուցուած պողպատեայ ծանր գօտիներով։ Գերեզմանը կը պատկանի կնոջ մը, որ երբեք չէր հաւատացած մեռելներու յարութեան։ Այդ իսկ նկատակով ան իր կտակին մէջ յանձնարարած էր, որ եթէ հակառակ պարագային մեռելներու յարութիւնը իրականանար, այդ գերեզմանը պէտք էր այնքան զօրաւոր ըլլար, որ իր յաւիտեանական բունը չխանգարուէր։ Կարծէ՛ք այդ ալ բաւարար չըլլար, ան հոն գրուիւն մը դնել տուած էր, որ կ'ըսէր. «Սոյն դամբարանը բացարձակապէս պէտք է թացուի»։

Սակայն ժամանակի ընթացքին, փոքրիկ սերմ մը քարերու ճեղքին մէջ ապաստարան գտնելով, սկսած էր արմատ նետել եւ աճիլ, այնքան մը որ կրանիթի ու մարմարիոնի հերձաքերը սկսած էին տեղի տալ փոքրիկ սերմին, հիմա արդէն դարձած առողջ ծառ մը, այնպէս որ նոյնիսկ պողպատեայ գօտիները ծռելով դուրս եկած էին իրենց փականքներէն։ Աննշան փոքրիկ հունտը անդին հրած էր ծանր քարերը, դառնալու վկան եւ հաստատելու միաժամանակ թէ անկասկած կեանքը աւելի զօրաւոր էր՝ քան մահը։

Գողգոթայի տոմարին պատմութիւնը մեզ կը բերէ այն եզրակացութեան թէ մարդիկ փորձեցին ըլլալ անզգամ, չար եւ անգութ, որքան որ կրնային, սակայն անոնք երբեք չյաջողեցան

յաղթահարել աստուածային սիրոյ ոյժը։ Անոնք փորձեցին ատելութեամբ եւ ամօթանքով նսեմացնել մեր Փրկչին օր ըստ օրէ բարձրացող աստղը։ Սպաննեցին զինք եւ կնեցին անոր գերեզմանը, սակայն կարծէ՛ք այդ ալ բաւարար չէր, եւ քանի որ ան մարդացեալ Աստուածն էր, մահն անգամ չկրցաւ պահել զինք իր ճիրաններուն մէջ։ Ո՛չ մէկ գեղարուեստական գործ կրցած է այսքան յանկուցիչ եւ շահեկան ձեւով նկարագրել յաղթանակ մը, զայն հասցնելով իր զենիթին, եւ կամ հարագատ ձեւով պատկերել այն գերագոյն երջանկութիւնը, զոր չորս աւետարանները արձանագրած են միասնաբար, ըսելով թէ աղջամուրջ էր տակաւին եւ լոյսը չէր բացուած, ու ասոր փոխարէն կար խաւարին սպառնալիքը, եւ թէ ինչպէս երուսաղէմացիներ անհանդարտ գիշեր մը անցուցած էին, քայց եւ այնպէս, Լոյսին՝ Աստուածորդիին տարտամ խոստումը - տանարը երբեք օրէն վերականգնելու - տակաւին կը յամենար։

Սակայն եթէ մէկ է Քրիստոս, հետեւեալ ար մէկ է անոր հրաշափառ Յարութիւնը, եւ այսօր Զատիկան այդ լոյսը դարձեալ կը բացուի մեր վրայ, ա՛յն հրաշալի լոյսը՝ որ փարատեց մարդոց հոգիներն ու միտքերը պատող խաւարը եւ վերջնականապէս յաղթահարեց մահուան։

Հրէական սովորութեան համաձայն, առաւօտեան արշալոյսին, մի քանի կիներ գացին իրենց սիրեցեալ Վարդապետին գերեզմանը, անոր մարմինը իւղերով օծելու։ Վշտահար եւ հոգեպէս խռոված կիները, տակաւին ծանր ու ճնշող տպաւորութեանը տակն էին անցնող մի

ֆանի օրերու ընթացքին պատահած դէպքերուն: Անոնք տակաւին հարուածին ծանրութենէն շշմած չէին կրցած լիովին ընթունել եղելութիւնը, եւ չէին կրցած յանգիլ տրամաբանական եզրակացութեան մը, որովհետեւ իրենց Վարդապետին բոլոր խօսքերը եղած էին խաղաղութեան, համերաշխութեան, ներումի եւ նամանաւանդ սիրոյ մասին, սակայն այդ բոլորին արդիւնքն ու միակ պատասխանը անբացատրելիօրէն... եղած էր Խաչը:

Երբ Իւղաբեր կիները մօտեցան իրենց Վարդապետի գերեզմանին, զարմանքով տեսան թէ ծանր ֆարք, որ իբր դուռ կը ծառայէր, մէկդի դրուած էր, եւ ներսը նստող սպիտակագգեստ հրեշտակ մը, տալով բարի լուրը, անոնց ըսաւ...

- Ինչո՞ւ ողջը կը փնտռէ մեռելներուն մէջ, հոս չէ՛, այլ յարութիւն առաւ:

«Չէ՛ աստ, այլ յարեալ...»: Ահա այս բառերն էին որոնք կեանքի կոչեցին եւ բառին իսկական առումովը, յաջորդող դարերու ընթացքին սնուցանեցին Քրիստոսի եկեղեցին: Խաչափայտին նման, մեր Փրկչին թափուր գերեզմանը եւս խորհրդանշանն ու յայտարարը եղաւ Քրիստոնեային հաւատին եւ անոր կեանքի ուղեգծին: Այս գոյգ նշանակները միասին առած, անոնք մեզի կու տան գաղափարը ներկայութեան մը - Աստուածային ներկայութեան - որուն վրայ հիմնուած է մեր՝ յաւիտեական կեանքի հաղէպ ունեցած յոյսը, այն յոյսը, որ կը ծնի իւրաքանչիւր Քրիստոնեային հետ աւագանին մկրտութեամբ, զայն դարձնելով անբաժան մէկ մասնիկը մեր իսկ գոյութեան եւ բնութեան:

Իրականութեան մէջ, Քրիստոս ինք չէր որ մեզի տուաւ անմահութեան յոյսը, որորովհետեւ անոր երկնաւոր Հայրը պատմութեան դէպքերուն եւ փորձառութիւններուն ընդմէջէն մեզի արդէն

սնուցած էր նոյն այդ յոյսով եւ գաղափարով: Սակայն ատոր փոխարէն, Քրիստոս մեզի բերաւ աւելի մեծ ու նոյն պարգեւ մը, ան մեզի բերաւ նոյնիքն ԱՆՄԱՀՈՒԹԻՒՆԸ: Ան իր աւետարաններուն եւ նամանաւանդ Յարութեան իրականութեան մէջէն մեզի՝ հաւատացեալներուս պարգեւեց ԿԵԱՆՔ եւ ՅՈՅՍ: Մարդկային մեր տկար բնութիւնը միշտ հակամէտ եղած է յուսալու, եւ ՅՈՅՍԸ՝ Քրիստոնեային համար եղած է հազար մահէ աւելի զօրաւոր, որովհետեւ Աստուած եղած է մեր ՅՈՅՍՆ ու ԿԵԱՆՔԸ, ինչպէս Սրբազան Սաղմոսերգուն կ'ըսէ. «Տէր յոյս իմ եւ կեանք իմ, ես յումմէ՞ երկեայց»:

Գարունը, սիրելի հաւատացեալներ, որ հրաշքի նման կը յայտնուի բնութեան մէջ, ինքնին կեանքն է կարծեցեալ մահէն յառաջացած, եւ այս անմահութիւնը ուրիշ բան չէ եթէ ոչ անսպառ կենսունակութիւնը աստուածային սիրոյն: Ինչպէ՞ս կրնան մեղաւոր մարդիկ ձգտիլ արժանանալու Աստուծոյ տեսութեան եւ կամ ամբողջացնելու Քրիստոնեային սահմանուած կեանքը անփորձ եւ անխռով: Մենք չենք կրնար ներել մեր մեղքերը, բան մը որ միայն Աստուած կրնայ ընել. նոյնպէս ալ մենք ի վիճակի չենք բոլորովին ջնջելու մութ ու կասկածելի մեր անցեալը, քանի այդ ոյժը եւս կը պատկանի միմիայն Հայր Աստուծոյ: Քրիստոս զԱստուած յայտնաբերեց մարդ-կութեան, որ իր կարգին, յանձին անոր՝ պայքարեցաւ մեր մեղքերուն դէմ, մինչ Հրեաներ զինք Խաչ կը հանէին, եւ այդ-պէսով Աստուած իր գերակայութիւնը հաստատեց մահուան եւ մեղքին վրայ, իր Որդւոյն՝ Յիսուս Քրիստոսի Յարութեամբ:

Յրանաացի նշանաւոր իմաստասէր եւ սկեպտիկ գրող՝ Վոլթէր, հետեւեալ բառերով կը նկարագրէ Զատիկը. «Քրիստոնեաներու կողմէ նշուող տօն

մը, ի յիշատակ հանրութեան ներկայութեան խաչ հանուած Աստուծոյ մը, եւ տակաւին որուն մարմինն ալ կը նաշակեն...»: Բայց այդ իմաստասէրը կը մոռնար նշելու այն իրողութիւնը թէ, Քրիստոնեաներ՝ Յարութեան եւ Սուրբ Հաղորդութեան խորհուրդներուն մէջ կը տեսնէին Աստուածորդին, որ մշտանորոգ կեանքի կը վերակոչուէր, մինչ անդին մահը՝ կը զգենուր տարբեր, աւելի մեղմ դէմք մը: Վոյթեռ կը մոռնար այն բացարձակ իրողութիւնը թէ մենք իսկապէս պատրաստ չենք պարելու - բառին իսկական առումով - եթէ չենք պատրաստուած մեռնելու, որովհետեւ Քրիստոնեան գիտէ լաւ մեռնիլ, ինչպէս կը վկայէ պատմութիւնը Հին Քրիստոնեայ եկեղեցւոյ եւ շարքը՝ անոր բազմահազար տարբերուն, վկաներուն եւ նահատակներուն: Ջատիկը՝ սիրելիներ, մեզի՝ Քրիստոնեաներուս համար պարզ վերյիշեցում մըն է, թէ մենք այլեւս պատճառ չունինք մահէն վախճալու, որովհետեւ Քրիստոս իր իսկ մահով հեռացուց մահուան սարսափը մեր սիրտերէն, Առաքեալին բառերով ըսելու. «Մահ, ո՞ր է խայթոց քո»: Մահը, որ մարդուն տրուած Աֆիլէսի կրունկն է եւ մեր ամենախոցելի տեղը, Յարութեան հաւատով կրնայ վերածուիլ ոսկեշող գրահի մը, ընդդէմ մեղքին եւ նոյնինքն մահուան: Մենք Քրիստոսով կեանքի կոչուած ենք, եւ միայն Քրիստոսով կրնանք իրա՛ն եւ առաւել կեանք ունենալ:

Փոքրիկ աղջնակի մը, որ դպրոցէն տուն դարձի համար պէտք էր միշտ գերեզմանատունէ մը անցնէր, հարցուցին եթէ չէր վախճար անցնելու այդտեղէն. որուն աղջնակը անմեղօրէն պատասխանելով կ'ըսէ.

- Ո՛չ, հոնկէ կ'անցնիմ պարզապէս տուն երթալու համար:

Քրիստոսի հակառակորդները իրենց կարելին ըրին շուքի մէջ ձգելու Նազարէթէն եկած երիտասարդ Վարդապե-

տին փառքը, սակայն ո՛չ Պիղատոսի զինուորները, ո՛չ անոր գերեզմանին իբր դուռ ծառայող ծանր քարը, եւ ո՛չ ալ նոյնիսկ Հռոմէական կայսրութեան կնիքը կրցան արգելք հանդիսանալ անոր հրաշափառ Յարութեան:

Հաւանաբար շատերու անծանօթ ըլլայ Նիքոլայ Իվանովիչ Պուխարին անունը, որ 1917ի Համայնաւար յեղափոխութեան ժամանակ Փոլիթպիլրոյի անդամ էր, չափազանց ազդեցիկ դէմք մը ու նաեւ այդ օրերուն «Փրավտա» թերթին խմբագրապետը: Կ'ըսուի թէ 1930ին, ան Քիեւ կ'երթայ հսկայ հաւաքոյթի մը մասնակցելու եւ հոն անաստուածութեան մասին խօսելու: Ժամէ մը աւելի Քրիստոնէութեան դէմ լուտանգներու եւ անարգանքներու իր ծանր հրետանին պարպելէ ետք, երբ իր ճառը կ'աւարտէ, խորհելով թէ այլեւս վերջնականապէս յաջողած էր մոխիրի վերածել քրիստոնեաներու հաւատքը, կը հարցնէ ներկաներուն եթէ ոեւէ մէկը հարցում մը ունէր: Խլացնող լռութիւն մը կը տիրապետէ սրահէն ներս: Սակայն ներկաներէն մին հանդարտօրէն բեմ բարձրանալով կը կանգնի Պուխարինի կողքին, ու վայրկեան մը լո՛ւռ ներկայ բազմութիւնը աջէն-ձախ դիտելէ ետք, յանկարծ աղաղակելով կուտայ Ռուս եկեղեցւոյ հանրածանօթ ողջոյնը. «Քրիստոս Յարեա՛ն ի Մեռելոց», եւ ամբողջ սրահը յոտնկայս, խլացուցիչ ձայնով միաբերան կը պատասխանէ. «Օրհնեալ է Յարութիւնն Քրիստոսի»:

Սիրելի եղբայրներ եւ քոյրեր, բոլոր այս առաւօտ միացնենք մեր ձայները այդ սրահին մէջ գտնուող բազմութեան եւ միաբերան գոչենք. «Քրիստոս յարեա՛ն ի մեռելոց»: Եւ բոլոր Յարուցեալ Փրկիչը ըլլայ մեր բոլորին հետ, մանաւանդ մեր ուխտաւոր քոյրերուն եւ եղբայրներուն հետ, իրենց տունդարձի ճամբուն վրայ այժմ եւ միշտ եւ յաւիտեանս, յաւիտենից Ամէն:

ՆՈՒՐՀԱՆ ԱՐՔ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

ՅԱՐՈՒՅԵԱԼԻՆ ՅԱԻԻՏԵՆԱԿԱՆ ՅԱՂԹՈՒԹԻՒՆԸ

Հերժուած յոյսերը ու հեռանկարները, եւ անոնց հետեւող խորունկ հիասթափութիւնը սաստկօրէն կը մտրակեն ու անձկալի կը դարձնեն մեր հանապազօրեայ ապրումները:

Ի՞նչ նշանակութիւն եւ պարունակութիւն ունի կեանքը, երբ իր իմաստէն կը մերկանայ եւ խաւարակուող հիշերուան մէջ կը սուզուի ու կը կորսուի:

Այն ատեն է, որ երկրի մթագնած հորիզոնները մահկանացու մարդուն վախճանը կը դարձնեն անփառունակ ու մարտիրոսական: Իր մէջ ու շուրջը կը տեսնէ միայն աւեր եւ փլուզում եւ կ'ողբայ իր երազած ու կորսուած երջանկութեան վրայ:

Նման ողբերգական կացութեան մէջ գտնուեցան Յիսուսի աշակերտները, երբ խաչին վրայ տեսան բեւեռեալ՝ իրենց անգուգական ուսուցիչը յուսալիջ պարտութեան մէջ:

Աշխարհի համագիշերային մթութիւնը կարելի չէր համեմատել, անոնց ներաշխարհին երկինքին խաւարակուող խորութեան հետ:

Վշտալի մտածումներով քրգացած յուսահատութիւնը՝ գահակալած էր անոնց հոգիներուն մէջ եւ միակ բառը, որ կը յածէր իրենց շրթունքին վրայ մահացու վախն էր:

Ան՝ որ անբեկանելի ու անհերքելի յոյսերով համաձուլած էր իրենց կեանքը Մեծ Վարդապետին աստուածային հոգիին հետ, թաղուած էր անբառնալի տապանաբարի մը ներքեւ:

Ան՝ որ ինքզինք հռչակած էր Աստուածորդի եւ յաւիտեանական կեանքին ճանապարհը, դատապարտեալի մը ճակատագրով պիտի տարրալուծուէր հողին հետ եւ պիտի կորսուէր անհետ:

Հիմա՝ ի՞նչ կը մնար իրենց ուսուցչին նահատակութենէն ետք, որպէս միսիքարական ու մնայուն յիշատակ, սոսկատեսիլ սարսափը հրեայ մոլեռանդ ու ռիսկալ հասարակութեան:

Այս հիւժիշ մտածումները կ'անդամալուծէին իրենց հոգեկան եւ ֆիզիքական կարողութիւնները, համացերեկային ու համագիշերային տագնապներով:

Այլ համոզուած էին, որ իրենց կեանքը կախեալ էր դերձանէ մը, որ յանկարծ կրնար փրթիլ եւ քնաջնջել իրենց գոյութիւնը երկրի մակերեսէն:

Փակուած ու կապանքուած վերնատան դռներուն հետեւ, մշտաբար կը սպասէին իրեն կեանքի ողբերգական աւարտին:

Այլ՝ յոյսը սպառած էր իր վերջին նշոյլը եւ խրախուսական ոչինչ կը տեսնէին իրենց մէջ ու շուրջը:

Այլ՝ իրենց մտքին մէջ չէր շրջագայեր այն մտածումը, թէ պիտի կարենան վերսկսիլ նոր կեանք մը, նոր առաքելութեամբ:

Տէրը փշրած է մահուան կապանքները եւ իր հետեւ թողած էր թափուր գերեզմանի մը շօշափելի իրականութիւնը:

Յարուցեալին հետ մեր հոգեկան ընդելուզումով, ո՛չ փորձութեան խայծերը պիտի գայթեցնեն մեզ, ո՛չ աշխարհի վտանգները պիտի անձկոտեն մեր հոգին եւ ոչ ալ սատանային անիրաւ դրամանիշը պիտի յաջողի իշխել մեր սրտին: Պիտի ապրինք յարութեան կենսութեան կեանքը, յարութենէն առաջ:

Հոգիներու անգուգական Առաջնորդը՝ թափուր գերեզման մը թողուց իր հետեւ ու մեր առօրեայ կենցաղը վերա-

ծեց տօնակատարութեան, շնորհելով տօներու գեղանանանչ շողարձակ ապրումներ, իր բարեմասնութիւններով բազմանառագայթ:

Տուաւ մեր անցողական հողաբոյր գոյութեան յախտեաններու տեւողութեան, բարձրացնելով մեզ երկրի քաղաքացիութենէն՝ երկնային քաղաքացիութեան:

Երկար դարաշրջաններու բոլոր հայ սերունդները իրենց արեան հեղումով ամուր ու բարձր բունեցին Յարուցեալին տիեզերական հաւատին դրօշը, ազատ պահելով հայ ժողովուրդին յաւերժութեան լուսանանանչ ճանապարհը:

Աշխարհի ներկայ քառասյին թոհորոհին մէջ, ամբարիշտներու յարուցած խժալուր ժխորը, առաւել կը բխրեղացնէ քրիստոնեայ աշխարհին հաւատքը ու բերկրալից կը դարձնէ Յարութեան Մեծ Աւետիսը:

Որքան, որ Փրկչին աւետարանական ճշմարտութիւններուն հաւատացողները տեւապէս նախատուեր ու հալածուեր են, բայց հոգեկան բարձրագոյն պատնէշներու վրայ հերոսավայել պայքարեր ու հաստատ մնացեր են իրենց անառիկ դիրքերուն վրայ:

Ժամանակակից անաստուածները չեն ուզեր տեսնել գերեզմանէն Յարուցեալ Յիսուս մը, այլ՝ մահկանացու մեռեալ մը, հասարակ ուսուցիչ մը, հինաւուրց մարգարէ մը եւ ոչ թէ այս բոլորէն վեր ու առաջ կատարեալ մարդ մը եւ կատարեալ Աստուած մը:

Կան տակաւին լրբութենէ վկայուած հայ կիսագրագէտ մտաւորականներ, լկտի հրատարակութիւններու հեղինակ, որ կ'ուզեն Քրիստոսի Աւետարանը նկատել ցնորք եւ պատրանք:

Անաստուածութեան մէջ ախոյեանացած Նիչէ՝ կը գրէ իր մէկ գրքին մէջ հետագայ լպիրշ տողերը:

- «Աստուած չկայ: Եթէ գոյութիւն

ունենար, ես պիտի ըլլայի աստուածը:» Կարճատեւ կեանք մը ունեցաւ ու բաց աչքերով իջաւ դժոխք, երկար ու տառապալից հոգեվարքէ մը ետք, հիւանդ ու անօգուտ... ԶՂՋՈՒՄՈՎ:

Փրկչին յարութեամբ ոգեւորուած մարդիկ հասկցան, որ մահը սարսափազդու թշնամի մը չէ: Հողէն ծնած, հողէ սնած եւ ի վերջոյ հողին հետ տարրալուծուող ապականացու մարմինը չէ, որ կը համբառնայ երկինք, այլ իր անմահ հոգին է, իր անապականացու մարմինը, որ կը յառնէ երկրէն երկինք:

Խաչը բերաւ յարութիւն, խաչը ծնաւ անմահութիւն, եւ խաչը դարձաւ մեղքին դէմ պայքարող յաղթութեան խորհրդանիշը:

Շատեր կ'ուզեն յարութիւնը, բայց կ'ուզեն, առանց խաչի զոհողութեան: Կ'ուզեն փրկութիւնը, բայց Փրկիչը չեն ուզեր:

Քրիստոսի յարութեան հետ կը զօդուի մահկանացու մեռեալներու յարութիւնը: Առանց յարութեան, ի զուր է հաւատքը, ի զուր է քարոզը, ի զուր է աղօթքը, ի զուր է եկեղեցի յաճախելը եւ մոմ վառելը: Խաբկանք է յախտեանական կեանքի մասին հաւատացեալներու յոյսը:

Խաչուած սէրը ազատագրեց մեղաւորը մեղքի Բռնապետին կաշկանդումէն եւ լուսաւոր եւ անմոլար ուղղութիւն տուաւ դէպի յաւերժութիւն իր ուղեւորութեան:

Այս է Յարուցեալ Փրկչին սիրոյ զօրութիւնը, այս է հաւատքին հրաշագործութիւնը, որով հայութիւնը գոյատեւեց մինչեւ ներկայ ազատ օրերը, աննկարագրելի զուլումներու այրող հնոցէն անցնելով:

- - -

Այսօր՝ բարեպաշտ մարդը կարիքը կը զգայ սիրելու եւ սիրուելու: Հասկնալու եւ հասկցուելու իր շրջապատի մարդոցմէ:

կ'ուզէ անկեղծ յարաբերութիւններով ազուցուիլ ամէն մարդու հետ, մինչեւ անգամ զինք չսիրողներուն հետ: Մեքենականացած շփումները կը գործեն կեղծիքին մղումներով ու չեն դաշիր հոգիին: Կը յոգնեցնեն կեանքը եւ սրտին մէջ կը սառեցնեն պաղութիւնը:

Դժբախտաբար, այս ջերմիկ յարաբերութիւնները չենք գտներ ոչ մէկ տեղ, ո'չ մարդուն եւ ոչ ալ հասարակութեան մէջ:

Յանախ կը հանդիպինք սուտի ու կեղծիքի ժպիտին, շողոճորթներու փաղանգին, որ կը շողումեն ծեփ-ծեփումներով եւ օգտուիլ կ'ուզեն... մարդոց միամտութենէն: Անոնց զգայարաններէն կը րացակայի սիրոյ ջերմութիւնը եւ քարեացակամ տրամադրութիւնը:

Հակառակ որ կը ճգնինք բարեմոյն զգացումով դիմագրաւել րացասական արտայայտութիւնները, մեր բոլոր ջանքերը կը հանդիպին ժխտումի:

Եւ այս անտարբերութեան եւ շահագործումներու ալիքին դիմաց՝ ժամանակակից բարի մարդը կը դիմէ ինքնապաշտպանութեան:

Իր շրջապատի մարդիկը կը գտնէ անհաշտ ու անբարեացակամ, մինչեւ անգամ, բշտամական, եւ ինքն ալ ի վերջոյ յուսալուած կ'ամփոփուի իր ինքնասիրութեան անձուկ պատեանին մէջ, կղզիացած աշխարհի ժխտէն ու եռուզեռէն:

Բնականօրէն, մարդուն մէջ

կ'իշխեն ընդունելու եւ մատուցելու զգացումները: Այդ սիրալիր փոխադարձութեան մէջ կը գտնէ մարդկային հոգին բաւարարութիւն:

Այն մարդը, որ կը սահմանափակուի ինքնասիրութեան մէջ, կ'աղատանայ, կ'անշխանայ եւ կը կորսնցնէ իր մարդկային արժանապատուութիւնը:

Կը պատմուի, թէ իմաստուն մը նպատակ ըրած էր հարստանալ ու լիովին վայելել երկրի բարիքները եւ հաճոյքները: Բայց՝ քանի տարիները կը յառաջանային, պարապութիւնը կը խորանար հոգիին մէջ եւ յագեցում չէր գտներ իր կուտակած հարստութենէն:

Տարիները սահեցան, մագերէներմկցան, եղաւ 63 տարեկան եւ զարմանալի անակնկալով, ճանչցաւ Քրիստոսի Աւետարանին ճշմարտութիւնները, հաւատքը քարեշրջեց իր կեանքը:

Եօթնասուն տարեկան էր, երբ մահը ժամանեց: Մեռնելէն առաջ յանձնարարեց ընտանիքին արձանագրել իր շիրմին վրայ հետեւեալ նշանակալից խօսքը:

Աստ հանգչի 70 ամեայ ծերունի մը, որ ապրեցաւ ՄԻԱՅՆ ԵՕԹԸ ՏԱՐԻ:

Իմաստունը կը զեղչէր ի զուր ապրած, առանց Աստուծոյ եւ առանց Քրիստոսի տարիները, որոնք անհաւատութեան մէջ սպառած էին իր կեանքը:

ՎԱՐԴԱՆ Ա. ՔԶՆՅ. ՏԻԻԼԿԷՐԵԱՆ

ԳԱԼՍՏԵԱՆ ԿԻՐԱԿԻ

(Մատթ. ԻԳ. 34-39 Կողոսացիս Բ. 8-Գ. 1)

Մեծ Պահփի վեցերորդ կիրակին է այսօր, նանչցուած իբրեւ Գալստեան կիրակի եւ հիմնուած Մատթէոսի աւետարանին ԻԳ գլխուն 39րդ համարին վրայ, ուր կ'ակնարկուի Քրիստոսի երկրորդ գալստեան: Կը կարդանք Յիսուսի խօսքը. «Բայց կ'ըսեմ ձեզի թէ այսուհետեւ զիս այլեւս պիտի չտեսնէ՛մ մինչեւ որ ըսէ՛մ՝ օրհնեալ է ան, որ կու գայ Տիրոջ անունով»:

Ան եկաւ աշխարհ, դարձաւ մարդ մեր նմանութեամբ, առաւ Իր վրայ ամէն ինչ որ մենք ունինք, բաժնեց մեր կեանքը ամէն կերպով, եւ ահա այդ ընելով կարողացաւ մարդու փրկութիւնը ապահովել:

Այս օրուան Առաւօտեան Ժամերգութեան ընթացքին երգուելիք շարականն ալ կը յայտնաբերէ Յիսուսի վերադարձին եւ կատարելիք գործին խորհուրդը, ըստ հետեւեալին.

«Քու գալստեան խորհուրդը նախօրօք յայտնեցիր Իսրայէլի մարգարէներուն միջոցաւ, զորս դուն ընտրեցիր Մովսէսէն ետք, եւ որոնք խօսեցան բազմաթիւ օրինակներով՝ Սուրբ Հոգիով լեցուած. տուր նաեւ մեզի, ով Փրկիչ, բու ողորմութիւնդ եւ մեր մեղքերուն թողութիւնը»:

«Վերջին տարիներու հասնելուն՝ որոնք ծանուցուեցան տեսանողներու կողմէ, թէ մեզ փրկողը պիտի գայ Ժամանակի վախճանին, մարդոց երեւցար ծառայի կերպարանք գգեցած, տուր նաեւ մեզի, ով Փրկիչ, բու ողորմութիւնդ եւ մեր մեղքերուն թողութիւնը»:

«Վեցերորդ օրին բու տիրական պատկերովը ստեղծեցիր Ադամը, որ բու

պատուիրանին չհնազանդելով պատմունանէն մերկացաւ. իսկ նոր Ադամը վեցերորդ դարուն կորսուածին այցելեց. տուր նաեւ մեզի, ով Փրկիչ, բու ողորմութիւնդ եւ մեր մեղքերուն թողութիւնը»:

Ամէն մի հաւատացեալ քրիստոնեայ մօտիկէն կը հետաքրքրուի թէ ինչ պիտի ըլլայ իր վիճակը յետ մահուան: Կը հետաքրքրուի նաեւ գիտնալու թէ ինչ վարձատրութիւն պիտի ստանայ երբ Յիսուս վերադառնայ Իր երկրորդ գալստեան, զատորոշելու արդարները եւ անարդարները, բարիներն ու չարերը, դատելու աշխարհը եւ յետ այնու հաստատելու Իր յաւիտեանական թագաւորութիւնը:

Մէկ կողմէ երբ Քրիստոսի հետեւորդները ամէն ջանք կը թափեն ուղիղ ճամբու մէջ մնալ, միւս կողմէ սակայն ուրիշներ՝ որոնք չեն ընդունած զՔրիստոս իբր իրենց Փրկիչը, կ'անցնին կեանքէն եւ կը նմանին բուսած այն խոտին որ արեւի տաքութենէն եւ հողի խոնաւութենէն օգտուելով կը բուսնի եւ կը ծաղկի: Բայց յանկարծ երբ արեւը աւելի զօրութեամբ յայտնաբերէ իր ջերմութիւնը, այդ խոտը կը չորնայ եւ կ'այրի եւ կ'ոչնչանայ: Այս է որ պիտի պատահի բոլոր անոնց որոնք չեն նանչցած ստեղծող եւ շնորհներով պսակող Աստուծոյ:

Յիսուս ինք խօսեցաւ այն մասին թէ որոշապէս պիտի վերադառնայ երբ երկնաւոր Հայրը կամի ամբողջացած տեսնել այն աշխատանքը որու սկիզբը դրած էր Ինք աշխարհի վրայ ապրած օրերուն: Եւ ե՞րբ է այդ երկրորդ

գալստեան օրը: Յիսուս ըսաւ, ինձ չի գիտեր, եւ երկնի հրեշտակներն ալ չեն գիտեր, այլ միայն Հայրը գիտէ երբ պիտի պատահի այդ: Լսած ենք որ եղած են անցեալին եւ կան այսօր մարդիկ որոնք Սուրբ Գիրքի մասին ունեցած իրենց ծանօթութեամբ կու գան յայտարարելու ժամն ու օրը, թուականն ու վայրը ուր Ան պիտի երեւի: Պէ՞տք է հաւատանք եւ հետեւինք այսպիսի մարդոց խօսքին: Եւ կամ կրկնելո՞ւ ենք այն ինչ որ Յիսուս ինձ ըսաւ թէ միայն Հայրը գիտէ ժամն ու օրը, տեղն ու թուականը իր գալուստին:

Կ'արժէ ակնարկ մը նետել տիեզերքի ստեղծագործութեան առաջին օրերուն վրայ երբ ոչինչ կարգաւորուած էր մինչեւ որ Արարիչը ձեւ եւ կեանք տուաւ ամէն ինչի որ գոյութիւն առաւ ըստ Իր ցուցմունքին: Առաջին մարդն ալ - Ադամ - գոյութիւն առաւ ստանալով Աստուծոյ կնիքը, պատկերը, նմանութիւնը, եւ կոչուեցաւ ապրելու Անոր ներկայութեան երջանիկ եւ ուրախ կեանք մը: Բայց ան յետ փորձուելուն կորսնցուց պատուոյ դիրքը եւ դատապարտուեցաւ ապրելու տաժանելի եւ ցաւալի կեանք մը աշխարհի վրայ:

Ո՞վ է այն հայրը կամ մայրը որ երբ զաւկի տառապանքը՝ կ'անգիտանայ եւ աննկատ կը թողու զայն իր վիճակին մէջ, փոխանակ հետաքրքրուելու եւ միջոց ձեռք առնելով սրբագրելու կացութիւնը: Եթէ մենք այսպէս կը վերաբերինք մեր

զաւակներուն հետ, հապա ստեղծող Աստուծոյ ի՞նչպէս կրնայ մէկդի ձգել իր ստեղծած մարդը, ի տես անոր ցաւագին վիճակին:

Ահա պատճառը որ Յիսուս՝ Աստուծոյ Միածին Որդին, ծնաւ, ապրեցաւ, գործեց եւ խօսեցաւ տառապող մարդկութեան, եւ հրաւիրեց զայն վերադառնալ տուն, ուղղել նամբան եւ արժանի ըլլալ ընդունուելու Հօր Աստուծոյ կողմէ, եւ ժառանգելու յաւիտեանական կեանքը: Յիսուսի ծնունդը պատրաստեց գետինը Իր երկրորդ Դալուստին որ պիտի պատահի լրացնելու սկսուած աշխատանքը: Դուն եւ ես բաժին ունինք այս աշխատանքին մէջ: Կոչուած ենք պատրաստուելու, եւ ապա իբր անդամները Յիսուսի հիմնած հոգեւոր ընկերութեան՝ եկեղեցիին, ի մի բերելու եւ համագործակցութեամբ իրականացնելու աստուածային գերիշխանութեան հաստատումը մարդկութեան մէջ:

Մեր նախահայրերուն սայթափումը եւ անհնազանդութեան մեղքի մէջ իյնալը երբեք վերջնական պիտի չըլլար, վասն զի Հայր Աստուած կը սիրէր Իր ստեղծագործութեան պտուղը եղող մարդը եւ ահա պիտի չուզէր անոր կորուստը եւ զրկուիլը յաւիտեանական կեանքին արժանանալէ: Ահա թէ ինչու պէտք է յիշատակենք մեր Տիրոջ Յիսուսի Դալստեան դէպքը եւ բարձրաձայն գոչենք. «Օրհնեալ է Ան որ կու գայ Տիրոջ անունով»:

ՇԱՀԷ Ա. ՔԶՆՅ. ԱԼԹՈՒՆԵԱՆ

«Ո՛ւ կ'ի՛ն, ՄԵԾ է ՔՈՒ ՀԱԻԱՏՔԴ,
ԹՈՂ ԱՅՆՊԷՍ ԸԼԼԱՅ ՔԵԶԻ, ԻՆՉՊԷՍ ՈՐ Կ'ՈՒԶԵՍ»

Մատթ. ԺԵ. 28:

Քանանացի կիներ ուներ մեծ հաւատք: Ինչո՞ւ իր մեծ հաւատով չէր կրցած բժշկել իր աղջիկը: Հաւատքը ստուգանիշն է յարատեւութեան եւ արդիւնաւորութեան: Մեքենական աշխարհայեացք ունեցողներու համար, հաւատքը զառանցանք է, իսկ հաւատաւորի համար՝ կեանք է, զօրութիւն եւ փրկութիւն: Աղօթողի մը հաւատքը պարտ է վաւերացուիլ Քրիստոսի կողմէ: Ան ըսած է.

«Ոեւէ մէկը չի կրնար Հօրը գալ առանց Ինծի»:

Հաւատքը պարտի դառնալ որակական եւ ոգեկան ներկայութիւն: Անկենդան հողէն ու ջուրէն, եւ կարծր միջավայրէն, կը հաղորդուին կենդանի զօրութեամբ մը, որ թէեւ չի տար-րալուծուիր գիտականօրէն, բայց կ'ապրուի իմանալի զօրութեամբ: Ուստի մշտավառ պահեմք մեր հաւատքը: Ոչ թէ միտքն ու կամքն է այդ զօրութիւնը, այլ առ Աստուած հաւատք: Որուն առջեւ գիտութիւնը կը խոնարհի եւ փիլիսոփայութիւնը կը լռէ:

Դժբախտաբար այսօր, վարդապետութիւնները եւ դաւանանքներ հաւատքին տեղը գրաւած են: Յիսուս կազմակերպչական աշխատանք չէր տաներ, ո՛չ ալ վարդապետական կանոնադրութիւն: Պօղոս առաքեալ նախատեսելով Եկեղեցիներու մէջ պատահելիք սուտ վարդապետական քանակէները, կ'ըսէ. «Մարդիկ ականջ պիտի չկախեն առողջ վարդապետութեան, այլ՝ իրենց սեփական ցանկութիւններուն համապատասխանող եւ գիրեմք հաճոյացնող քաներու մասին խօսող ուսուցիչներ պիտի փնտռեն» Բ. Տիմ. Դ. 3:

Յիսուս եւս կ'ըսէ.-

«Այս ժողովուրդը (նաեւ ներկայ քրիստոնեաները) շրթունքներով կը մեծարէ զիս, բայց անոնց սիրտերը հեռու են ինձմէ. զուր տեղ կը պաշտեն զիս. կ'ուսուցանեն վարդապետութիւններ, որ մարդո՛ց պատուիրածներն են»: «Աստուծոյ պատուիրանը ձգած՝ մարդո՛ց աւանդութիւնը կը պահէք»:

Մարկ. Է. 6-7:

Դաւանութիւնը եկեղեցւո՛յ հեղինակութեամբ զօրացած ճշմարտութիւն է, վարդապետութիւնը դպրոցներու հեղինակութեամբ հաստատուած կէտն է: Դաւանութիւնը կը պատկանի հաւատքին եւ կրօնին, վարդապետութիւնը կը պատկանի ուսման եւ աստուածաբանութեան: Մինչ քրիստոնէութիւնը վարդապետութիւն մը չէ սոսկ, այլեւ, մանաւանդ, անձնագոհութեան կեանք մը:

«Շատեր սիրոյ պատուէրները մոռցած, դատարկ վիճաբանութեանց մէջ մտնելով մեզի Օրէնք սորվեցնելու ելեր են, մինչդեռ ո՛չ իրենց խօսածը գիտեն, ո՛չ ալ Աստուծոյ Օրէնքը, որուն մասին այնքան վստահութեամբ կը ճառեն», կ'ըսէ Պօղոս առաքեալ Ա. Տիմ. Ա. 6: Մեր Տէրը ոչ մի տող գրած է, բայց ապրած է Իր աշակերտներու ընկերակցութեան մէջ իբրեւ կենդանի Գիրք: Իր պատուիրաններով այնպիսի լոյս սփռած է անոնց հոգիներէն ներս, որ անջնջելի պիտի մնայ յաւերժօրէն, որովհետեւ իսկական իմաստը քառերու մէջ գրուած չէ՛, տողերէն անդի՛ն կ'իմացուի: Քրիստոսի վարդապետութիւնը գիրքերէ ուսած փիլիսոփայութիւն չէ, այլ կենդանի անձն

բխած կենդանարար աղբիւր:

Գիտութիւնը չի կրնար բարոյական առաջնորդութիւն տալ, որովհետեւ գիտութիւնը՝ նիւթը եւ շօշափելին կրնայ վերլուծել: Գիտութիւնը անտեսանելին ու հոգեկան մղումը չի տեսներ ու չի կրնար պատասխանել: Գիտունները նման են գիտութեան դերակատարներուն՝ որպէս հեռատեսիլի դերասանները, որոնք բժիշկներ կամ գիտնականներ չեն, այլ ֆիշ մը գաղափարներ ունին դերակատարելու բնագիտութեան եւ կենսաբանութեան դերը: «Ճշմարիտ հաւատքը այն է որ կոյր չէ բնաւ եւ հեռու է կուրացուցիչ ըլլալէ: Կը ծնի հոգեկան լոյսէ մը, չպատճառաբանուող բայց անառարկելի ներքին ապացուցութենէն՝ որ գիտակցութիւնն է ինքնին: Այս է իր ճշմարիտ նկարագիրը»:

Թորգոմ Արք. Գուշակեան:

Հաւատքը մարդուն մէջ
աստուածային պատկերին
վերակենդանացումն է:

Անձ մը ճանչնալու եւ բարեկամութիւն ընելու համար, յարաբերիլ եւ հաղորդակցիլ անհրաժեշտութիւն մըն է: Հետեւաբար չենք կրնար ճանչնալ մեր Տէրը Յիսուս Քրիստոսը եթէ իր հետ հաղորդակից չենք: Ուրիշներէ ստացած մեր տեղեկութիւնները բաւարար չեն, նոյն իսկ կրնան սխալ եւ նախապաշարեալ ըլլալ: Ենթական ի՞նք անձամբ ճանչնալու է այդ անձը: Մենք որ զմեզ Քրիստոնեայ կը կոչենք, անձնապէս ճանչցած ենք Տէր Յիսուսի Անձը, աղօթած ենք Իրեն, ստացած ենք մեր աղօթքին պատասխանը: Եթէ միայն Յիսուսի մասին երկրորդական անձերէ կամ վարդապետութիւններէ իմացած ենք, ի՞նչ պէտք ունինք ճանչնալու Յիսուս, քանի որ մեր բարեկամը չէ՛:

«Գթասիրտ բարեկամներ ունենալ՝
այեւորութեան, թշուառութեան եւ

յուսալուրժեան մէջ, կը նշանակէ երկինքէն այցելուներ ստանալ մեր սնարին հոյ»:

Վ. Աւագ Քահանայ Տիւլկերեան:

Եթէ ամբողջ աշխարհի բարեկամները ինծի կոնակ դարձնեն, բարեկամ մը ունիմ որ ինծի կոնակ պիտի չդարձնէ, այդ անձը իմ ներսիդիս ապրող Յիսուսն է:

Քանանացի կիներ մեծ հաւատք ունէր, սակայն հաւատքով որեւէ բան չէր գործած: Շատ հաւանական է, որ ինքն իսկ չէր գիտեր իր ունեցած հաւատքը մինչեւ որ կնոջը աչքերը տեսան հաւատքին գործիւնը որ կու գար երկնառափ Յիսուսէ եւ կը ցոլացնէր Աստուած Ճշմարիտը: Յիսուս վկայեց իր Հօր մասին համամարդկութեան, ըսելով.

«Յաւիտեանական կեանքը քեզ
ճանչնա՛լն է՝ որպէս ճշմարիտ
միակ Աստուած եւ ճանչնալ
Յիսուս Քրիստոսը՝ որ դուն
դրկեցիր»:

Յովհ. Ժէ.3:

Քանանացի կիներ, թէեւ ունէր հաւատք, սակայն չէր գիտեր թէ այդ հաւատքը ի՞նչպէս կրնայ գործածել: Նոյնպէս ալ բազմաթիւ անձեր ունին դրամ, սակայն չեն գիտեր զայն գործածելը, ու միայն կը դիզեն...: Ինչպէս դրամ ունեցող թշուառականներ չեն գիտեր գործածել իրենց հարստութիւնը, նոյնպէս ալ շատ մը հաւատացեալներ իրենց ունեցած հաւատքը չեն գիտեր գործածել, որովհետեւ չեն հանդիպած Քրիստոսի, չեն ճանչցած իրենց Տէրը, չեն հաղորդուած Անոր Բարեկամութեան եւ չեն հրապուրուած Անոր Անձէն: Առանց արդարութեան, ոչ մարդկային սէրը կատարեալ է, ոչ հաւատքը անեղծ, ոչ գութը անկեղծ, ոչ բարեկամութիւնը վստահելի, ու ոչ խօսքն ու խոստումը հաւատալի: Բարեկամութիւն մը կը խորանայ յարաբերութեամբ ու

սրտակցութեամբ, նոյնպէս ալ երբ յարաբերինք Աստուծոյ հետ, կը հաղորդուինք ու կը ճանչնանք Զինք:

Կեանքը անհրաժեշտ ու հրամայական նորոգութեան կարիք ունի: Կեանքը ինքնանպատակ, ինքնավախճան իրողութիւն մը չէ: Անհունութեան մէջ խարխաբող աննպատակ երթ մը չէ: «Ստոյգ է, որ Առաքելական շրջանի եւ այսօրուան եկեղեցին նոյնը չեն եւ չեն ալ կրնար ըլլալ: Ինքն իր մէջ չգարգացող որեւէ մէկ հաստատութիւն,... որ չ'ապրիր այն զարգացումը որ կը պահանջուի, հետզհետէ ու ինքնընտրութեան մեկուսացումի եւ մահուան կը դատապարտուի» Դոկտ. Աբէլ Քենյ. Մանուկեան:

«Եւ ահա տաճարին վարագոյրը վերէն մինչեւ վար երկուքի պատռեցաւ, եւ երկիրը շարժեցաւ, եւ ժայռերը ճեղքուեցան, եւ գերեզմաններ բացուեցան, եւ ճնշեցեալ սուրբերու բազմաթիւ մարմիններ յարութիւն առին» Սրբութիւն Մատթ. Ի. 51: Մինչեւ Յիսուս Քրիստոս, Սրբոցը փակ էր վարագոյրով, եւ արգիլուած էր ոեւէ մէկու մուտքը, բացի քահանայապետին, ու տարին միայն մէկ անգամ: Քրիստոս բացաւ Աստուծոյ ներկայութեան դուռը եւ քաջալերեց հաւատացեալները ողջունելու զԱստուած եւ ճանչնալու զԱյն որպէս Հայր երկնաւորը: Ս. Խաչելութենէն յետոյ, Աստուած դարձաւ աւելի ճանաչելի: Մարդկային յայտնագործութիւններու կատարը Յիսուսի ճանաչումն է որպէս Փրկիչ եւ Տէր: Յովհ. Ժ. 3:

Երբ մարդ ճշմարտութիւնը (զԱստուած) ճանչնալ կը սկսի, սրտին մէջ սրբազան զայրոյթ մը կը զգայ անիրաւութեան ու բռնութեան դէմ: «Մեր Փրկիչը՝ Յիսուս, կ'ուզէ որ բոլոր մարդիկը փրկուին եւ հասնին ճշմարտութեան ճանաչումին, թէ՛ մէկ Աստուած կայ

միայն, եւ Աստուծոյ եւ մարդոց միջեւ միակ Միջնորդ մը՝ Յիսուս Քրիստոս Մարդացեալը, որ ինքզինքը իբրեւ փրկագին տուաւ բոլոր մարդոց համար» Ա. Տիմոթ. Բ. 4-6: Աւետարանը թափանցելու է ոչ միայն իմացականութեան, այլ մարդու ամբողջական էութեանը: Աստուածանաչումը պարզ հետաքրքրական ժամանց մը կամ տեղեկութիւն հաւաքել ըլլալու չէ՝, այլ մարտակոչ մը: Ներկայիս կան բազմաթիւ քարոզչիներ եւ կղերականներ, որոնք իրենց վկայած Աստուածը չեն ճանչնար:

Յիսուս իրեն հաւատացող Հրեաներուն ուղղելով իր խօսքը, ըսաւ. «Եթէ հաւատարիմ մնաք իր ուսուցումներուն՝ ճշմարտապէս իմ աշակերտներս եղած կ'ըլլաք. ճշմարտութիւնը պիտի ճանչնաք եւ ճշմարտութիւնը ձեզ պիտի ազատէ» Յովհ. Ը. 32:

1. զԱստուած չենք կրնար լման ճանչնալ, սակայն Զայն ճանչնալու մտածումը մեզի հաւաստիք մըն է որ օր մը պիտի ճանչնանք Զինք:

2. «Որպէս զի ճանչնաք Քրիստոսի սէրը, որեւէ միտքի հասողութենէն վեր կը մնայ» Եփես. Գ. 19:

3. «Յաւիտեական կեանքը քեզ ճանչնալն է՝ որպէս ճշմարիտ միակ Աստուած եւ ճանչնալ Յիսուս Քրիստոսը՝ որ դուն ղրկեցիր» Յովհ. Ժ. 3:

4. «Ոչ ոք կը ճանչնայ - ճշգրտօրէն կը հասկնայ - Որդին, եթէ ոչ՝ Հայրը. եւ ոչ ոք կը ճանչնայ (ճշգրտօրէն կը հասկնայ) Հայրը, եթէ ոչ՝ Որդին, եւ ան որոն ուզէ յայտնել Որդին - Մատթ. ԺԱ. 27:

Էմմաուսի ճամբորդները, մինչեւ որ չհրաւիրեցին այս անձանօթ Հիւրը՝ Յիսուսը ներս՝ իրենց էութեան եւ ինքնութեան, չճանչցան Անոր ո՛վ ըլլալը:

Աստուծոյ իսկական գաւակները արդարութեամբ եւ

իրարու հանդէպ ցուցաբերուած սիրով կ'ապրին. «իսկ ով որ չի սիրեր, զԱստուած չի նանչնար, որովհետեւ Աստուած սէր է» Ա.

Յովհ. Դ. 8:

Երբ ուսումնասիրեմք Մարդեղացեալ Յիսուսի յարաբերութիւնը Իր ստեղծագործած մարդկութեան հետ, անկարելի կը թուի, չտեսնել Անոր յարգանքը, հանդէպ Իր արարած հողաշէն մարդոց: Յիսուս երբէք մարդոց հետ չի յարաբերիր որպէս ստորադասներ եւ ստորուկներ, այլ մեծարանով: Յիսուս չ'ըսեր, ոչ-Հրեայ Քանանացի կնոջ. «Քու աղջիկդ բժշկուած է, այլ համեստօրէն կ'ըսէ.

«Թող այնպէս ըլլայ քեզի, ինչպէս որ կ'ուզես»:

Ի՞նչ վեհանձն եւ ասպետական հոգի՜ ցոյց կու տայ Յիսուս, հեթանոս եւ այլ ազգի պատկանող անձի մը: Մինչդեռ խաչապաշտ եւ «Աստուածապաշկ» ցարերու իրերյաջորդ կառավարութեանց թշնամական դիրքը Հայերու հանդէպ անհասկնալի է: Հայ ազատագրական շարժումի ձախողութեան մէջ մեծ դեր խաղաց ռուսական կառավարութեան թշնամական վերաբերումը: Յիսուսի համար.

Ամէն թշնամի անծանօթ քարեկամ մըն է եւ ամէն թշնամի եղբայր մըն է չնանչցուած:

«Մարդկութեան սէր»ը նոր նիւթ մըն է: Հիներուն համար՝ ամէն օտարական թշնամի էր: Ընկերսիրութիւնը չէր անցներ քաղաքի մը պարիսպներէն դուրս: Մարդուն մեծագոյն թշնամին ինքն է, երբ կը մերժէ աստուածային շնորհները: Խաղաղութեան մեծագոյն թշնամին մտահոգութիւնն է: Քրիստոսի դիտանկիւնէն, մարդկութեան իսկական թշնամին, վախն էր, հոգն ու մտատանջութիւնը եւ անվստահութիւնը:

Վախը փարատելու ու ցրուելու համար, Յիսուս՝ Որդի Աստուծոյն զԱստուած ներկայացուց վեհափառօրէն որպէս Հայր՝ Երկնաւորը:

Եթէ սիրեմք մեր թշնամին՝ իր հոգին մեզի աւելի յստակ պիտի ըլլայ եւ որքան աւելի թափանցեմք անոր մէջ, այնքան աւելի պիտի տեսնենք թէ իրաւունք ունի մեր գութին եւ մեր սիրոյն: Սէրը սիրունողը թափանցիկ կ'ընէ, սիրելով թշնամին կը մաքրենք գիտակցութեան մէջ մեր ոգին:

Ի՞նչպէս, «սիրեցէք ձեր թշնամիներ» պատուէրը Յիսուսի, ի յայտ եկաւ Պապ Թագաւորին եւ Մուշեղ Մամիկոնեանի Քրիստոսադաւան նուիրումին մէջ: Այս երկու ասպետական նկարագրի եւ հաւատքի տէր անձերը, երբ յաղթականօրէն վտարեցին Սասանեան թագաւորը իրենց հայրենիքէն, Պարսից Շապուհ թագաւորին կանանցը՝ գերի ինկած էր Հայկական բանակին: Հայոց թագաւոր Պապ եւ Սպարապետ Մամիկոնեան փոխանակ վրէժ լուծելու Շապուհ թագաւորէն որ բռնաբարած եւ ապա սպաննած էր Հայոց Փառանձմ Թագուհին, պաշտպան կանգնեցան հէ՛ք ու թշուառ Պարսիկ փափկասուն տիկիններուն եւ վերադարձօցին զանոնք իրենց Արքային, ինչպէս նաեւ բոլոր պատերազմական գերիները:

Այսպէս Հայ Քրիստոնեան դարձաւ կենդանի վկան իր Յիսուսին եւ Անոր Եկեղեցիին:

ԱԼՊԷՌ ՆՈՐԱՏՈՒՆԿԵԱՆ

109-2006

ՀԻՒՄՐՆԻԶՄ

Հիւմընիզմ բառը կը նշանակէ պաշտամունք մարդ էակի: Եւ արդարեւ հիւմընիզմը կարելի է նկատել տեսակ մը կրօն: Այս կրօնին հետեւողները այնպէս կը հաւատան թէ մարդ էակը ինքնաբաւ է եւ ինքնագոր է: Ան երկինքներու մէջ բնակող Աստուծոյն պէտքը չունի: Մարդը կրնայ ինքն իրենը յաղթահարել ամէն դժուարութեանց: Աստուած գոյութիւն չունի: Եւ ուրեմն Աստուծոյ պաշտամունքը անմտութիւն է եւ Քրիստոսի կամ Ս. Հոգւոյն մասին խօսիլը գաղթակցութիւն է:

Հիւմընիզմը թէեւ պատմութեան բոլոր ժամանակներուն մէջ ալ գոյութիւն ունեցած է եւ սակայն ան 19րդ դարուն մէջն էր որ ծաղկեցաւ, զօրացաւ եւ տարածեցաւ գիտական, փիլիսոփայական, ընկերային, դաստիարակչական եւ նոյնիսկ կրօնական մարգերուն մէջ: Հիւմընիզմը միայն ու միայն անաստուած եւ անկրօն երկիրներուն յատուկ երեւոյթ մը չէ: Ան կը գործէ եւ տեղ գրաւած է նոյնիսկ ամէնէն Քրիստոնեայ եւ կրօնասէր եւ աստուածավախ երկիրներու մէջ:

Մեզի ծանօթ բոլոր մեծ կրօններն ալ հիմնուած են Աստուծոյ գոյութեան, ամենակալութեան, եւ պաշտամունքի սկզբունքին վրայ: Թէ՛ Մովսիսական եւ թէ՛ Մահմետական կրօնները կը պաշտեն այն Աստուածը որ Հայրն է Քրիստոսի: Ճիշտ է թէեւ որ պատմութեան բոլոր ժամանակներուն մէջն ալ կրօնի պատերազմներ պատահած են սակայն միշտ ալ «աստուած չկայ» քարոզողները Դաւիթ մարգարէի ըսածին պէս նկատուած են սնարարոյ եւ «անգգամ»: «Ասաց անգգամն ի սրտի իւրում, թէ ոչ գոյ Աստուած:»

Կասկած չկայ որ մարդ էակը

գլուխն է արարածներուն: Ըստ Ս. Գրոց մարդուն շինութիւնը պատահեցաւ այլ արարածներէն տարբեր: Աստուած մարդը իր պատկերին համաձայն ստեղծեց: Մարդը դրախտին արժանի նկատուեցաւ եւ իշխան կարգուեցաւ բոլոր միւս արարածներուն: Մարդու մտային եւ հոգեկան զօրութեանց սահման չկայ: Աստուած ըսած է որ մենք մարդերս եւս կարող ենք աստուածներ ըլլալու: Եւ Քրիստոս անգամ չըսա՞ւ միթէ որ մեզմէ որեւէ մէկը լեռներ շարժելու կարողութիւն ունի եթէ իր հաւատը մանանեխի հատիկին չափ է:

Մենք գԱստուած կ'որակենք «մարդասէր»: Աստուած մարդ արարածը այնքան սիրեց որ իր Միածին Որդին ղրկեց գայն փրկելու համար: Եւ Աստուած կ'ուզէ որ մենք ալ ճիշտ իրեն նման ըլլանք «մարդասէր»: «Իրար սիրեցէ՛ք» կ'ըսէ Քրիստոս: Նոյնիսկ «սիրեցէ՛ք ձեր թշնամիները» կ'ըսէ Ան: Միթէ մարգարէները չքարոզեցի՞ն «Իսրայէլի ամէն քաղաքացի պարտի արդարութիւն եւ ճշմարտութիւն փնտռել եւ այրիին եւ օտարին խնամատար ըլլալ»: Երբ հրեշտակները Աստուծոյ փառքը կ'եղանակէին, անոնք ուզեցին նաեւ որ Քրիստոսի Մնունդը «աշխարհիս շնորհէ խաղաղութիւն»:

Մարդը սակայն ոչ աստուած է, ոչ սուրբ է եւ ոչ ալ անմեղ: Մարդը գիտէ սպաննել, աւերել, գողնալ եւ ատել: Մարդը ամէն կարգի սատանայական գործերու հետամուտ կ'ըլլայ: Եսասիրութիւնը գագաթն է մարդկային բոլոր անօրէնութիւններուն: Եսասէրը ոչ իր եղբայրը կը սիրէ եւ ոչ ալ իր էակիցը կը հոգայ: Եսասէրը հիւմանիզմին իմաստը չի կրնար գիտցած ըլլալ: Մեր աշխարհը քանի, քանի թագաւորներ եւ իշխաններ

տեսած է որոնք իրենց գիրենց աստուած կարծած են եւ սակայն արիւն, աւերած եւ ջարդ ընծայած են իրենց ենթակայ հպատակներուն:

Մեր դարուն գոյութիւն ունեցող հիւմանիստ անձինք կրնայ ըլլալ որ գեղեցիկ եւ բարի առաջադրութիւններով տոգորուած են: Բայց եւ այնպէս այս աշխարհը դեռ կը տառապի եւ

երջանկութիւնն ու անդորրութիւնը պակաս է մեր մէջէն: Հիւմանիզմը ամենագոր չէ ուրեմն: Եւ թէ աշխարհի եւ թէ մարդկութեան փրկութիւնը տակաւին կը կայանայ միայն ու միայն ճշմարիտ Աստուծոյ պաշտամունքին եւ Անոր Որդւոյն Յիսուս Քրիստոսի աշակերտ ըլլալուն մէջ:

ԿԱՐԷՆ Ա. ՔՀՆՅ. ԿՏԱՆԵԱՆ

ՇՆՈՐՀԱԻՈՐԱՆՔ

Ս. Զատկուան առիթով, շնորհաւորանքի գիրքեր եւ հեռագրեր առաւունցան Հոգեւոր ու Կառավարական պետներուն եւ Առաջնորդներուն, որոնց շնորհաւորագիրքերը ստացած է Պատրիարք Սրբազան Հայրը.-

- Ամենայն Հայոց Հայրապետ, Նորին Ս. Օծութիւն Տ. Տ. Գարեգին Բ. Կաթողիկոսէն.

- Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Վեհափառ Հայրապետ, Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Արամ Ա. Կաթողիկոսէն.

- Մոսկուայի եւ Ռուսիոյ Օրթոտոքս Եկեղեցւոյ Ամեն. Տ. Ալէքսէյ Բ. Սրբազան Պատրիարքէն.

- Լիզպոնի Գալուստ Կիւլպէնկեան Հիմնարկութեան Նախագահ Տիար Մարթին Եսայեանի հետ.

- Թեմակալ Առաջնորդներէն, Պետական եւ Ազգային Հաստատութեանց ղեկավարներէն:

ՇԱՅՐԱԳՈՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԺ
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ
ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ
ՄԱՅՐ ԱԹՈՒ Ս. ԷՋՄԻԱՇԻՆ

SUPREME PATRIARCH
CATHOLICOS
OF ALL ARMENIANS
MOTHER SEE OF HOLY ETCHMIADZIN

Թիվ 555

Սուրբ Զատիկ, 2006 թ.

ԱՄԵՆԱՊԱՏԻՎ
Տ. ԹՈՐԳՈՍ ԱՐԲԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ
ԵՐՈՒՍԱԴԵՄԻ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՐԻԱՐԺ
Երուսաղեմ, Իսրայել

Ամենապատիվ Սրբազան Պատրիարք,
Վերստին քրիստոնեական Սուրբ Եկեղեցիներում հնչում է «Փառք հրաշափառ
Յարութեան Բո, Տէր» օրհնաբանությունը, և քրիստոնյա մարդկությունը բերկրում է
«մեծաւ ուրախութեամբ աւետօք յարութեան Տեառն մերոյ եւ Փրկչին Յիսուսի
Քրիստոսի»:

Այսօր միասնական աղոթքներով գոհություն ենք վերառաքում առ Բարձրյալն
Աստված, որ հանապազ գորացնում է ազգս հայոց «ի յոյսն կենդանի. ի ձեռն
յարութեանն Յիսուսի Քրիստոսի ի մեռելոց» (Ա Պետր. 1:3): Առ Հարուցյալ Որդին այդ
անմար հավատքով իրականություն դարձան Հայաստան և Արցախ մեր աշխարհների
անկախությունն ու ազատությունը, Մայր Հայրենիքի ու Սփյուռքի կապերի
արդյունավորումը, եկեղեցական կյանքի վերազարթոնքը:

Հարության հանդեպ հավատքը մշտաբան է մեր զավակների հոգում, և
գորավոր՝ Քրիստոսին այս աշխարհում վկայելու սերը, որոնցով պիտի առավել
արգասավորենք մեր ջանքերը հանուն հայոց համախումբ առաջընթացի, և մեր
մասնակցությունը ժողովուրդների շարքում՝ ի սեր խաղաղ ու բռնություններից զերծ
աշխարհի:

Ի խորոց սրտի աղոթում ենք առ Ամենակալն Աստված, որ մեր ժողովրդի համար
ծեռքբերումներով սկսված հազարամյակի արևագալը արշալույսով հարության
նորանոր հաղթանակներով, եկեղեցանվեր և ազգաշահ գործոց բյուր
հաջողություններով:

Միաժամեջ Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնից Հայրապետական Մեր շնորհավորանքն
ենք իղում Ձեզ, Բարեխառն աթոռի ոռոգող սպասավորաց և ռավատավոր սեր
զավակաց՝ Հիսուս Քրիստոսի Հրաշափառ Հարության տոնի առիթով: Այլև մաղթում
ենք արևշատություն ու քաջառողջություն և Հարուցյալ Փրկչի հանապազ օրհնությունն
ու աջակցությունը Ձեզ՝ ի պայծառություն Երուսաղեմի Հայոց Պատրիարքության և
Ղաթեվական մեր Սուրբ Եկեղեցու:

ՔՐԻՍՏՈՍ ՅԱՐԵԱՒ Ի ՄԵՌԵԼՈՑ,
ՕՐՀՆԵԱԼ Է ՅԱՐՈՒԹԻՒՆՆ ՔՐԻՍՏՈՍԻ

Եղբայրական սիրո ողջունիվ,
աղոթարար՝

ԳԱՐԵԳԻՆ Բ
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԱՐԱՆ ՄԵԾԻՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ

ԱՄԹԻԼԻԱՍ - ԼԻԲԱՆԱՆ

Թիֆ 67/06

Մեծի Տանն Կիլիկիոյ, Ս. Չատիկ, 2006

Ամենապատիւ
Տ. Թորգոմ Արքեպսկ. Մանուկեան
Հայ Պատրիարք Երուսաղէմի
Երուսաղէմ:

Սիրեցեալ եղբայր ի Քրիստոս,

Ահա դարձեալ Հայ Եկեղեցւոյ զանգակները կ'աւետեն հրաշափառ Յարութիւնը մեր Տիրոջ Յիսուս Քրիստոսի: Արդարեւ, խաչով կերտուած Քրիստոսի Յարութիւնը յաւերժաբայ Կաթողիկոսական Մանուկեան մեր ժողովուրդին, որ կարելի չէ յաւիտենական կեանքը մահուան դատապարտել: Քրիստոսի Յարութիւնը ոչ միայն ճշմարիտ կեանքի պարգեւն է Աստուծոյ կողմէ մարդուն շնորհուած, այլ նաեւ հրաւեր մը՝ աշխարհի բոլոր ճամբաներուն մէջէն ընտրելու այն ճամբան, որ կը տանի դէպի "առաւել կեանք", դէպի Քրիստոս, որպէս յաւիտենական կեանքը աշխարհին:

Այս խոր գիտակցութեամբ մեր ժողովուրդը քայքայ դէպի "առաւել կեանք", իր պատմութիւնը վերածելով խաչէն դէպի յարութիւն ընթացող ճանապարհի մը: Մեր ժողովուրդը կոչուած է ներկայ աշխարհի դժուար պայմաններուն ու լրագմազան մարտահրաւերներուն դիմաց վերանորոգելու իր ուխտը՝ քայլելու նոյն ճանապարհէն. այն ճանապարհէն, որ զինք կ'առաջնորդէ դէպի Քրիստոսի Յարութեան զօրութեամբ կենսագործուած իր ազգային յարութիւնը:

Ահա այս հաւատով ու տեսիլով կը դիմաւորենք Քրիստոսի հրաշափառ Յարութիւնը: Հոգեպարար այս առիթով կ'ողջունենք Ձերոյ Ամենապատուութիւնն ու Ս. Յակոբեան ուխտեալ միաբանութիւնը: Կ'աղօթենք առ Աստուած, որ Քրիստոսի Յարութիւնը նոր շունչով ու նոր կեանքով ծաղկազարդէ Հայց. Առաքելական մեր Սուրբ Եկեղեցւոյ, Ձեր ուխտեալ միաբանութեան ու Ձեր հոգեւոր խնամքին ենթակայ մեր ժողովուրդի զաւակներուն կեանքը:

Եղբայրական ջերմ սիրով,

Աղօթակից

ԱՐԱՄ Ա. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ
ՄԵԾԻՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ

**Патриарх
Московский
и всея Руси**

119034 Москва, Чистый пер., 5

**ЕГО БЛАЖЕНСТВУ,
БЛАЖЕННЕЙШЕМУ ТОРКОМУ II,
АРМЯНСКОМУ ПАТРИАРХУ ИЕРУСАЛИМА**

Ваше Блаженство!

Христос Воскресе!

Ликуя и празднуя победу жизни над смертью, мы восклицаем ныне вместе со святителем Иоанном Златоустом: «Воскрес Христос – и ад низложился, воскрес Христос – и пали бесы, воскрес Христос – и радуются ангелы, воскрес Христос – и водворяется жизнь, воскрес Христос – и мертвого ни одного нет во гробе!».

Поздравляя Вас с праздником Воскресения Христова, желаю Вам, чтобы Господь, который «воскрес из мертвых славою Отца» (Рим. 6, 4), наполнил Ваше сердце миром, любовью и пасхальной радостью.

Да сохранит и укрепит Вас Воскресший Господь Иисус Христос на многая лета.

С любовью о Христе Воскресшем

ПАТРИАРХ МОСКОВСКИЙ И ВСЕЯ РУСИ

Пасха Христова
2006 г.
Москва

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ

ՀԱՂՅՐ, ՀԱՅԵՐԷՆ ՍՈՐՎԵՑՈՒՐ...

Հա՛յր, հայերէ՛ն սորվեցուր սա մանուկին հայկազուն՝
Արհեստիդ հետ առօրեայ եւ գիշերուան աղօթքին,
Հայրերդ ինչպէս զայն քեզի՝ սորվեցուցին օր մը հին,
Որ, օր մը նոր՝ քո՛ւ կարգիդ՝ զայն կտակես քո տղուն:

Հա՛յր, հայերէ՛ն սերմանէ վաղորդայնիդ քո սիրոյն՝
Իբր յուռթի հերկ, բարի գործ, նա՛եւ իբրեւ պարտք սրբին,
Որ չար հովին դէմ գիտնա՛յ տոկալ, անիլ քո որդին,
Իր կեանքն ապրի հա՛յօրէն ու երջանիկ ու բեղո՛ւն...

Զի Հայ Լեզուն միակ լա՛ստն է Հայութեան տարագիր,
Ուր կարենա՛յ կառչիլ Հայն՝ իր յաւերժին ի խնդիր,
Հայրենի՛ք է ոգեղէն՝ հայրենիքին քոլ հողէ...

Տղուդ բերրի միտքին մէջ, հա՛յր, անհաշիւ դուն ցանէ՛
Հայ բառերու լոյս հունտեր՝ Ապագայի իբրեւ ծառ,
Որուն շուփին կարենա՛ս փակել աչքերդ հեշտաբար...

Ո՛Վ ՀԱՅ, ԽՕՍԷ՛ ՀԱՅԵՐԷՆ...

Ո՛Վ Հայ, խօսէ՛ հայերէն շէկ զարթօնքդ մինչեւ քուն.
Բազմութեան մէջ թէ միմակ, տան թէ նամբուն շուկայի,
Օտարին հետ ու եղբորդ, իբրեւ յաղթերգ պանծալի,
Հպարտութեա՛մբ, բարձրաճա՛յն լոկ հայերէն խօսէ դուն:

Կանաչ բակէն դպրոցի մինչեւ մահինն յետնագոյն՝
Խօսե՛ղ ըլլայ մի՛շտ հայերէն, զի մէն մի բառն հայրենի՝
Օղակ մ'է նոր ու հօր, որմով տակաւ կ'երկարի
Հայ լեզուին հին, բայց անմաշ շղթան ոսկի եւ անհուն...

Բերանացի, գրաւոր, ու մտովին, հոգեւին՝
Միշտ հայերէ՛ն խօսէ դուն՝ ի սէ՛ր մեր մեծ Անցեալին,
Որ իր հողին տակ ննջող մեր ողջ նախնիքը ցնծան:

Թէ հա՛րկ ըլլայ Աստուծոյ հետ ալ խօսիլ անպայման,
Հպա՛րտօրէն, ոսկրերովդ ու շրթներովդ հողածոյ
Խօսէ դա՛րձեալ հայերէն՝ այդ սուրբ լեզուն Աստուծոյ...

ԺԱԳ Ս. ՅԱԿՈԲԵԱՆ

ԱՆԾԱՆՕԹ ԱՂԶԿԱՆ

Ես քեզ տեսայ, եկար թափուն
 Եւ կանգ առար վանքի բակում,
 Զերմ, երկիւղած խաչ հանեցիր,
 Ու լուռ աղօթք մըմնջացիր:

Սիրտըս կարծես մի պահ կանգնեց,
 Ես ցանկացայ քեզ հարցընել,
 Թէ ի՞նչ էիր դու աղերսում
 Հեզամբումունջ քո աղօթքում:

Թախի՞ծն էր քեզ բերել այստեղ,
 Թէ՞ հրեւանքը հոգուդ թռչող,
 Այս սուրբ վայրը աղօթատան՝
 Աստուծոյ հետ հաղորդության:

- Տէ՛ր իմ Աստուած, լսի՛ր նրան.
 Զահել սիրտը այս աղջկայ
 Թող չլցուի անյուսութեամբ,
 Թող միշտ յորդի ուրախութեամբ:

Ես քե՛զ տեսայ, ո՛վ Տիրամայր,
 Պատկերի մէջ այն աղջկայ,
 Սիրտըս ճշաց երանությամբ,
 Մեր հաւատի յաւերժութեամբ:

ՆԵՐՍԷՍ ՎԱՆԱԿԱՆ

ՄԵՆՈՒԹԻՒՆ

Անտունի Հայուն

Դուրսը՝ գիշեր, աշո՛ւն գիշեր
Հով ու անձրեւ, տրտում գիշեր:

Ահա՛ ըստուեր մը ընտանի
Սենեակէս ներս լուռ կը սահի:

Սենեակ տրտում, համր քարեկամ
Կարենայի՛ր իրեն պատմել
Թէ սպիտակ ու ոսկեթել
Ի՛նչ երազներ եմ հոս հիւսեր
Ու ե՛ս քակեր ի՛նչ տեսիլներ
Նենգ նայուածքին տակ այս կեանքին,
Թէ վշտի ի՛նչ բոսոր փուշեր՝
Անգութ ու բութ, սիրտս են խոցեր,
Թէ ինչպէս մահն է ինձ եկեր
Իր քրիչով՝ վերք փորագրեր,
Ու ժպիտով՝ դարման տուեր:

Ներսը՝ գիշեր, տրտում գիշեր
Անձայն ու թաց, աշո՛ւն գիշեր:

ՆՈՒԱՐԴ ԵԱՂԼԵԱՆ

ԳՐԱԿԱՆ

ՄԶԿԻԹԻ ՄԸ ՃԱԿԱՏԱԳԻՐԸ

Ո՞վ է սա հայր որ մզկիթ մը շինել տուած է...

Մեծանուն երգիծարան Յակոբ Պարոնեանի «Ազգային Ջոջեր»ուն ծանօթ գրասէր ընթերցողը, անկասկած հարցուցած է ինքզինքին վերոյիշեալ ենթախորագիր հարցումը, քանի Պարոնեան միայն մէկ նախադասութեան մէջ խտացուցած էր կեանքը իր Ազգային Ջոջերէն՝ Կարապետ Պէյ երամեանի, գրելով. «Մզկիթ մը շինել տուած է»:

Թէ ո՞վ է սա հայր... ինչո՞ւ մզկիթ մը շինել տուած է եւ ո՞չ եկեղեցի մը, դպրոց մը... եթէ ազգային ջոջ մը եղած է, ապա ի՞նչ ծառայութիւն մատուցած է ազգին, ո՞ւր ծնած է... անմահ երգիծարանը ո՞չ մէկ լուսաբանութիւն կու տայ, այնպէս ինչպէս տուած էր միւս ջոջերուն մասին:

Ամիսներ առաջ, երբ կը թղթատէի երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքութեան պաշտօնաբերք «Սիոն»ի 1927 Յունուարի թիւը, այնտեղ հանդիպեցայ «Մզկիթի մը Պատմութիւնը» խորագրով յօդուածի մը: Հեղինակը՝ Մինաս Չերազն էր, որ տարիներ ետք լոյս կը սփռէր Պարոնեանի «Ազգային Ջոջեր»ուն մէջ յիշատակուած Կարապետ Պէյի կեանքին վրայ, թէ ինչո՞ւ սա հայր մզկիթ մը շինել տուած է եւ թէ ի՞նչ եղած է այդ մզկիթին նակատագիրը:

Ահա թէ ի՞նչ կը գրէր Չերազ:

Կարապետ Պէյ երամեան, ծնած էր Ակն: Ծանօթ էր որպէս Գարաֆէհիա Կարապետ Պէյ, ուր եւ շինել տուած է մզկիթը:

Թէպէտ Չերազ նաեւ չի՛ յիշեր թէ ի՞նչ գործով զբաղած էր Կարապետ Պէյ, սակայն կ'արձանագրէ թէ երամեան գերդաստանը հարուստ եղած է:

Ու Կարապետ Պէյ, ժառանգորդը

երամեան գերդաստանի հարստութեան, աշխարհին հետ իր հաշիւները փակած կարծես, քաշուած էր Պէօյիւֆտէրէ, ու «քանաստեղծական ոգի տածելով բոլոր Ակնցիներու պէս, երկու քան կը պաշտէր, ծաղիկ ու երաժշտութիւն», կը գրէ Չերազ:

Կը պատմուի թէ Կարապետ Պէյի ապարանքը ունէր ընդարձակ պարտէզ մը, եւ ան մեծ գումարներ ծախսած է իր պարտէզը դարձնելու համար դրախտանման վայր մը, ու ոչինչ խնայած է տարբեր երկիրներէ բերելու բնութեան ծոցէն ծլած՝ ամենէն գեղեցիկ ծաղիկները: Այդ օրերուն, Սուլթանի պալատին գեղեցկօրէն խնամուած պարտէզն անգամ, կարելի չէ եղած իսկ քաղ դատել Կարապետ Պէյի «դրախտային» բուրաստանին հետ:

Ու եթէ մէկ կողմէն՝ իր առանձնացած կեանքով, չէր հետքաքրուած ազգային հարցերով, միւս կողմէ՝ Պոլսահայ միութեանական ղեկավարներն ալ հեռու մնացած էին Կարապետ Պէյի նման հարուստներէ, որոնք իրենց անձնական հաճոյքին համար պատրաստ էին վատնելու իրենց ժառանգական գանձերը: Եւ ի՞նչ փոյթ եթէ անտարբերութեան դիմակը կը հագնէին ազգային պարտականութիւններու ու պարտաւորութիւններու առջեւ:

Ու օր մը, Մինաս Չերազ, որպէս ատենապետը Միացեալ Ընկերութեան, Արփիարեանի հետ միասին, այցելութիւն մը կու տան Կարապետ Պէյի: Անոնք իրենց ճարտարութեամբ փայփայելով Կարապետ Պէյի «Ես»ը, կը յայտնեն թէ իրենց միութիւնը տարեկան պարահանդէս մը կազմակերպած է յօգուտ գաւառա-

կան բազմաթիւ դպրոցներու:

Կարապետ Պէյ ուշի ուշով լսելէ ետք իր հիւրերուն բարի նպատակը՝ կ'ըսէ.

- Ես, գրոց ու բրոց չեմ, եւ մէկ ոտանաւոր միայն գոց ըրած եմ.

«Փարա իսթէմէյին պիգտէն,
Պուզ կիպի սօուրուզ սիգտէն:»

(«Դրամ մի ուզէ՛մ մեզմէն,
Սառի պէս կը սառնիմք ձեզմէն»)

Երկու գրագէտները առանց իսկ յուսահատելու Կարապետ Պէյի պատասխանէն, կրկին կը դիմեն «ամիրայական մեծանձնութեան» ու կը խնդրեն որ ան իր ներկայութեամբ պատուէր իրենց պարահանդէսը, անոր յանձնելով հրաւերի տոմսեր:

Կարապետ Պէյ մոռնալով իր թրքերէն ոտանաւորը, ո՛չ միայն մեծ գումար մը կը նուիրէ Միացեալ Ընկերութեան, այլ պարահանդէսին ալ գալով կը վարձէ ամենաթանկ օթեակը:

- «Ինչո՞ւ ելե՛մ տրական լամբարներէն ոմանք վառուած են եւ ոմանք ոչ» - զարմանով հարց կու տայ Կարապետ Պէյ, նշմարելով սրահին մթութիւնը:

- «Խնայողութեան համար, Կարապետ Պէյ: Մեր Ընկերութիւնը աղֆատ է Պէյ, եւ կ'ուզէ քիչ դրամ ծախսել պարահանդէսին համար» - կը պատասխանեն պատասխանատուները, յուսալով գոհացուցիչ պատասխան մը տուած ըլլալ ամիրային:

- «Խնայողութի՞ւն, երբ ես հոս եմ» - պոստելով իր թանձր յօնքերը, կը պատասխանէ Պէյը, ու վիրաւորուած արժանապատուութեամբ կը շարունակէ.

- «Վառե՛լ տուէ՛ք բոլոր լամբարներն ալ: Ստակը ինէ:»

Ու ինչպէս կ'ըսէ Զերազ, «Կարապետ Պէյի առատաձեռնութեան շնորհիւ, սիրավառ գոյգեր մինչեւ լոյս

պարեցին լուսափաղփուկ սրահի մը մէջ»:

Ճերեկները խնամելէ ետք իր բուրաստանը, ամէն երեկոյ Կարապետ Պէյ իր ծաղկալից սենեակին մէկ անկիւնը քաշուած, ու կտրուած առօրեայէն, հանոյ՜նով կ'ունկնդրէ արեւելեան երգեր կամ եղանակներ: Այդ օրերուն Պէյի ստեղծութիւններէ մէջ ան ծանօթացած էր երիտասարդ թուրք երգիչի մը, որուն ձայնը հրապուրած էր Պէյը:

Ու օր մըն ալ իր մօտ կանչելով՝ երգիչին հարց կու տայ.

- Ինչո՞ւ «միւլէզզէն» չես ըլլար որ ձայնդ աշխարհ բռնէ:

- Զեր վսեմութիւնը գիտէ թէ մզկիթ չկայ այս թաղին մէջ, շինելու յոյս ալ չկայ, քանի որ ժողովուրդը աղֆատ է - կը պատասխանէ երիտասարդ երգիչը:

- Աղֆա՞տ - զարմացած հարց կու տայ Կարապետ Պէյ ու կը շարունակէ.

- Ես շինել կու տամ իմ ծախսովս, պայմանով որ դո՛ւն ըլլաս «միւլէզզինը»:

Ու Զերազ կը գրէ, թէ ամիսներ ետք Կարապետ Պէյի պարտէզէն ոչ շատ հեռու փոքր մզկիթ մը կը կառուցուի, ուր ամէն օր իր սիրած երգիչը կը կարդայ «էզզէնը» եւ ինք ալ հանոյ՜նով կ'ունկնդրէ անոր գեղեցիկ ձայնը: Պէյի ստեղծութիւններէ մահմետականները, որոնք ջերմեռանդութեամբ կը յանախեն իրենց նոր մզկիթը, մեծ գովասանքով կը խօսին Կարապետ Պէյի բարեգործութեան մասին, որուն համբաւը շուտով կը տարածուի ամբողջ Կոստանդնուպոլսոյ մէջ, թէ ինչպէս հայ մը մզկիթ մը շինել տուած է:

Ահա այս է պատճառը, որ անմահ երգիծաբանը իր «Ազգային Զոյքեր»ուն մէջ, միայն հինգ քառով կը ներկայացնէ

Կարապետ Պէյը:

Կարապետ Պէյի բարեբարութիւնը ո՛չ միայն նախանձը կը շարժէ կրօնամոլներուն, այլ էյուպէն ժամանած մոլեռանդ թուրքեր, ժամանակ մը վերջ, Պէօյիւֆտէի սրճարաններուն մէջ կը սկսին վարկաբեկել Կարապետ Պէյը՝ ըսելով.

- «Այդ հայը, մեր շնորհիւ հարստացած է, եւ կ'ուզէ վեհանձնութիւն ծախել մեզի:

«Ճշմարիտ մահմետականը չի խաբուիր այդ կիսամիտ անհաւատէն՝ «եարըմ աֆըլը կեաւութիւն»:

«Եթէ անկեղծ ըլլար իր իսլամութիւնը, պիտի փութար ընդունիլ մեր ճշմարիտ հաւատը: Քրիստոնեայ մնալով մզկիթ շինել տալը պարզապէս խաբէութիւն է: Հոն աղօթելու երթալը անընդունելի ու «հարամ» է ուրեմն, ու նախատինքն Ալլահին ու իր Մարգարէին դէմ: Մեր սրբազան պարտաւորութիւնն է անիծեալ «նալլէթլէմէ» նկատել այդ շէնքը եւ կործանել հիմնայատակ:»

Ու ըստ Չերազի, շրջանի ժողովուրդը ո՛չ միայն կը դադրի յանախելէ հայու մը շինել տուած մզկիթը, այլ կը ձեռնարկէ հիմնայատակ ֆանդելու գայն:

Ու այսպէս «միւլէզզէնին» գեղեցիկ ձայնին կը յաջորդեն «բրիչներու թնդիւնները» որ ֆանի մը ժամէն աւերակոյտի կը վերածեն նորակերտ մզկիթը:

«1889ին, երբ հրաժեշտ տուի վերին Վոսփորին, անցայ այդ շէնքին առջեւէն: Գարշահոտութիւն մը միայն ամէն կողմ, եւ փաթեցաւոր ու ֆէսաւոր մահմետականներ աւերակներու մէջ ֆաշուած, գոհացում կու տային քնական պէտքի մը...» կը գրէ Չերազ, ու կ'եզրափակէ իր յօդուածը՝ գրելով.

«Այսպէս վարձատրութեցաւ թրքասիրութիւնը միամիտ հայու մը, որ ուզած էր բարիք ընել ապերախտ ժողովուրդի մը»:

Այսօր 120 տարի անցած է այս պատմութենէն ի վեր, որուն յաջորդած են ջարդեր ու կոտորածներ, աւելի ուշ ֆասաներոդ դարու առաջին ցեղասպանութիւնը, որուն գոհ գացին երկու միլիոն հայեր:

Նշեցնի իննսունամեակի սեմին ենք, եւ տակաւին աշխարհ չէ նանչցած հայուն արդար դատը ու դատապարտած բարբարոս թուրքը, որ տակաւ իր արիւնարբու շրթներով կը ջանայ պատռել էջերը իր գործած անմարդկային արարքներուն: Ի՛նչ փոյթ սակայն, եթէ Լոս Անճելըսի մէջ տակաւ կը շարունակուի թրքասիրութիւնը, ու թուրքերէ աւելի մեծ թիւով հայեր կը փութան լեցնելու այն սրահը՝ ուր վերջերս թուրք երգիչ մը ելոյթ ունեցած էր:

Բարեբախտաբար... Կարապետ Պէյի մը ոտնաձայնը չի լսուիր:

Փա՛նք Աստուծոյ:

ՆԱՀԱՊԵՏ ՄԵԼՔՈՆԵԱՆ

ՈԳԻՆ ԱԶԳԻՆ

ԶԷՅԹՈՒՆՑԻ ՄԻՄԱՅԻՆ

Ի՞նչ է ոգին, ո՞ւր է ոգին, ազգի՛ն ոգին:

Ներէ՛ ինծի, Վահան անպարագրելի, որ աչքերս ամպեր խուզարկող մէկ հատիկդ չեն: Ազգին ոգին ինծի չի յայտնուիր ամպի նման ինչպէս հայու հոգին երեւցած էր ու գրաւած երեսն ամբողջ երկնքին:

Որքան հեռացանք արիւնլուայ ձորերէն եւ անապատին դժոխքէն մարմնով, հոգւով եւ մտածումով, այնքան իրապաշտութիւնը մեզ վարձատրեց անհատապէս: Այնուհետեւ սուտ, եւ խաբող տրամաբանութեան մը ուժով թոյլ տուինք որ ան թափի ազգին բոլոր հիմնարկներուն մէջ, ամենէն մեծէն ամենէն փոքրը, ամենէն սուրբէն ամենէն անսուրբը, ամենէն կարեւորէն ամենէն անկարեւորը:

Մինչեւ այդ ատեն յոյսերս եւ յոյգերս կը սաւառնէին թռչունի թելերով: 1975 տարուան Ապրիլի կիսուն, երբ կը շարունակուէին թրքական նորագոյն ոճրին ոճրային արդարացումները, հանդիպման մը ընթացքին, վաստակաւոր կրթական մշակը հայակրթութեան ողբերգութիւնը փռեց առջեւ:

Ան, տնօրէնը դպրոցին, որ դուն տարի մը լծուեցար ուսուցիչ պատրաստելու գործին, իրիկունը, հոգաբարձական ժողովէն ետք, զիս հիւրասիրեց անհրապոյր նաշարան մը: Ընդունելութիւնը - այդ քաղաքին համար ոչ-սովորական - շուտով մատնեց նպատակը:

- Զեմ գիտեր, թէ ի՛նչ է ազգային ոգի ըսուածը, աչքերուս նայելով խօսեցաւ հիւրընկալս: Կրնայի՞ ինծի բացատրել:

Հարցումը ակադեմական չէր: Ժողովականներու ներկայութեան պահանջած էի մարդավարի հայերէն սորվեցնել եւ ազգային ոգի ջամբել: Մոխրամանը քանի մը անգամ գամեցի նորավառ սիկարէթովս եւ դիտեցի դէմքը:

- Գերսամին ալ նոյն հարցումը ուղղած եմ, աւելցուց ան, տեսնելով որ ե՛ս վար իջած էի երկնքէն ու դարձած... մառախուղ:

- Ազգային ոգին ազգի՛ն ոգին է, ըսի: Դուք տարի մըն ալ մնացէ՛ք...

Մեծ եղեռնի վերապրողներէն ա՛լ մարդ չէ մնացած: Անոնք ալ պիտի չճանչնային ինքնութեան թափօրականները, իրենց ծոռները: Հազարներ կը քալէն ընդարձակ պողոտաներէն: Ես թառած եմ մշտադալարի մը վրայ եւ վերէն, հեռուէն, շատ հեռուէն կը դիտեմ գիրենք: Առջեւէն կը քալէ անուշիկ աղջիկ մը. նակտին կննիո չկայ. յօնքերը չէ պոստած: Կը ժպտի նոյնիսկ: Կարծեմ կը ճանչնամ գինք: Ա՞ն է արդեօք: Այո՛, ա՛ն է: Պատմեմ:

Դաւարը իր քոյրերուն եւ զարմուհիներուն նման կը պաշտէր Միման: Միման միայն լսած էր Զէյթունի մասին երուսաղէմի վանքին Մեծ Բակին մէջ: Թէեւ ամուսինը կը դժկամակէր հրաժարելու կեսարացիի անձնագրէն, Միման երկու գաւակներուն եւ հինգ թոռներուն Զէյթունի հպատակութիւն շնորհած էր եւ օր չէր

անցնեն որ չպատգամէր մէկուն կամ միւսին.

- Հայերէն խօսէ, որովհետեւ մենք հայ ենք:

- Թուրքերը մեզ ջարդեցին, որովհետեւ մենք հայ էինք:

- Երբ անգլիերէն խօսիմ, թուրքը կ'ուրախանայ: Կ'ուզէ՞ք ուրախացնել թուրքը:

Ամենէն անուշը՝ հինգ աղջնակներուն միաբերան պատասխանը կ'ըլլար-
Ո՛Ո՛Ո՛Ո՛Ո՛Չ:

Օր մըն ալ Դալար հարցաճանաչեալն աթոռին նստեցուց... իր պաշտելին:

- Մի՛մա, ո՞վ թուրքերուն ըսաւ որ հայերուն ջարդեն:

Ի՞նչ պատասխան կուտայիր դուն հինգ տարեկան Դալարին, Վահան
հայութեան:

Վարը, թափօրին առաջնորդը Դալարն է:

Շարունակեմ:

Հայը գոհ էր զաւկին կրթութեան ընթացքէն: Հայ դպրոց, դպիր, երազալոյցին «Ընթերցուածս ի Դանիէլէ Մարգարէ՛է՛... Ո՛չի՛նչ է՛ պիտո՛յ...»: Գոց գիտէր կենսագրութիւնը հայ նշանաւոր բանաստեղծներուն: - Ծնած է Պոլիս, մեռած՝ թոֆախտէ...:

Տասը տարեկանին դրացի թուխ բժշկուհին, որ երկու աղջիկ ունէր եւ շատ կը փափաքէր մանչ զաւակ մը ունենալ, բայց չէր կրնար, կէս-կատակ, կէս-շիտակ առաջարկած էր զինք որդեգրել:

- Ես հայ եմ, ըսած էր տղեկը, ուրիշ բան չեմ կրնար ըլլալ:

Երիտասարդ, ազնիւ բժիշկ մը եղած էր ան: Իրենց համար մեծագոյն բուժողը ի՛ր Յիսուսն էր: Բայց քիչ-քիչ իր հայկականութեան ջերմաչափը ինկաւ: Ինչո՞ւ: Ե՛րբ ինկաւ - Յիսուսը «գտնելէ» ե՞տք, թէ առաջ:

Դիրք բռնած եմ նոյն մշտադալարին վրայ եւ կը դիտեմ վերէն, շատ հեռունէն: Հասակին եւ համբաւին պատկառանքով, զոր կը շեշտէ մասամբ ճաշատ սպիտակահեր գլուխը, թափօրին մէջ է ան: Նախորդ գիշեր հակած էր հայերէն լեզու եւ հայ մշակոյթ ուսուցանելու կոչուած կեդրոնի մը շինութեան նախագծին վրայ: Ժամանակը եկած էր տարիներ առաջ պապային տուած խոստումը սրտէն փոխադրելու հողին ու միջոցին:

Տարբեր է պատմութիւնը Հայկ-Արամին:

Միջերկրականի եզերքը ծնած, ծագումով դարաբաղցի հարուստ հօր մը յարկին տակ, մանկութեան պահանջած էր, ուրկէ՛ւր... Հայաստանի բանալին: Հօր խնդրանքով Աւետիք Իսահակեան «գայն» սիրով դրկած էր իրեն երկտողով մը: Հայկը, որ ծնած օրէն թօթափած էր անուան կէսը, բանալին քերնին մէջ պահած էր գուրգուրանքով, բայց չէր կրնար Դիրին դուռը անով բանալ, հակառակ որ յաճախած էր ծննդավայրին յայտնի հայկական վարժարանը:

Ճիշդ քսան տարի առաջ, իմաստութեան եւ փորձառութեան թագակիր, ստամոքսին ցաւը յուսաց բուժել Յիմարութեան համար դառնալով Տրովադայի Զին: Ինչպէս կը սպասուէր, պորտաբոյծերը հնչեցուցին հազար շեփոր: Հայկը փախաւ Բարիֆի անդէն, զոր կը մշակէր սրտեռանդն, եւ ինքզինք կախեց... Փանջօ Վիլայի կեռ պեխէն: Կը յիշե՞ս, Վահան հայկական, եօթը տասնամեակ առաջ դուն ալ հլու հնազանդ ապաստանած էիր Ընկեր Պողոսին սիկարէթի կրպակը, որպէս զի ջիղերդ հանգչեցնէիր ծուխով՝ մինչ ժողովը բացակայութեանդ կ'որոշէր ճակատագիրդ...

Ցեխը չի՞ կրնար աղտոտել Հայու Հոգին: Անշուշտ, անշո՛ւշտ չի կրնար -
 Ե՛ս ալ կ'ըսեմ - Եթէ միայն Հայու Հոգին դուրս չգայ Ազգին Ոգիին վեհապետական
 տարածքէն կամ չարտօնէ անոր սահմաններուն բռնաբարումը:

Արուեստագէտ Հայկը գծեց կազմակերպ Բարիֆին Հարիւրամեակի
 խորհրդանշանը: Անով զարդարեց բոլոր պաշտօնաթուղթերը, բոլոր
 յայտարարութիւնները: Հարիւր թիւը գիւտ մըն է. երկրորդ գերոն կիտուած, այսինքն
 րաց՝ գալիք տարիներուն, տասնամեակներուն, կեանքի՛ն առջեւ: Եւ բոլոր գրութեանց
 մէջ էն առաջ հայերէն անունը: Ո՛չ միայն Հայերէն անունան սկզբնատառերը էն
 առաջ, քայց եւ աւելի մեծ քան միւսը, օտարերէնը: Ի՛նչ արդար եւ երկիւղած
 յարգանք Բարիֆի Անուան, Հայոց Լեզուին, 16 դար գիր-գրականութիւն ունեցող
 Հայոց Ազգին:

Առիթ ունեցա՞ծ էիր տեսնելու Հայոց Քրիստոնէութեան Դարձի 1700ամեակին
 առթիւ Նիւ Եորքի Առաջնորդարանին պատրաստած խորհրդանշանը եւ նոյն
 խորհրդանշանին պատառները տաճարէն ներս եւ դուրս: Մեսրոպէն մէկ հատիկ
 գիր չկար: Հայկական Եկեղեցւոյ զանգակները Ամերիկայի մէջ բոմբիւն չեն այլեւս
 եւ երգը միշտ յաղթութիւն չէ հիմա ազգին համար:

Վարը կը շարժի թափօրը, մեր ինքնութիւնը կը քալէ պողոտաներէն:
 Պաստառներու ալիքներ կը թաւալին շարք առ շարք Մեսրոպին, Կոմիտասին,
 Անդրանիկին, քու եւ միւսներուն նկարներով: Լուսաւորչիւնը չեմ տեսներ:

Հոս Հայկ-Արամը մշտադալարին վրայ տեղ գրաւած է մօտս: Հազարներ՛ր,
 հազարներ՛ր անադմուկ եւ հանդարտօրէն հաւաքուած են դալարագեղ բլուրին շուրջ:
 Ծանօթներ կը փնտոտեմ, քայց քաղմութեան վերեւ ծփացող պսակներուն լոյսը թոյլ
 չի տար որ տեսնեմ դէմքերուն լրութիւնը: Պապան կը ճանչնամ ձայնէն: Կարծեմ
 ճառ կը խօսէր: Բարեբախտաբար կրցանք լսել վերջաբանը:

Ջա՛րկ, Կովկա՛ս, աւերակեալ ու արցունքոտ

Հայաստանի աչքերը քեզի կը նային.

Ջա՛րկ, սա անարգ ճակատագիրը ջախջախելու

Եւ Չարիքը ըմբերանելու համար,

Ջա՛րկ, որովհետեւ ամէն Յոյս գ՛Քեզ կը յուսայ

Եւ ամէ՛ն Ապագայ գ՛Քեզ կը պաղատի...

Սիւմանթոն չյայտնուեցաւ, քայց պայթեցաւ լուսակիրներուն լոռութիւնը...
 Միւսան խենթացած է ուրախութենէն:

Մ. ՀԱՅԿԵՆՑ

Հ Ա Յ ՈՒ Հ Ո Գ Ի Ն

Ի՞նչ է հոգին, Հայու հոգին, հարցուցի մերթ ինքզինքիս,
 Ու մերթ լացաւ ու մերթ խնդաց իմ հոգիս,
 Անյոյս լացաւ և յոյսերով խօլարշաւ
 Մըրկաթեւ մինչեւ ի փառք խոյացաւ,
 Որմէ յետոյ նորէն հարցուց տխրագին՝
 Ի՞նչ է հոգին, Հայու հոգին...:

Ի՞նչ է հոգին, Հայու հոգին, ինքզինքիս դեռ հարցուցի,
 Ու ինչպէս ամպ մը երեւցաւ ան ինծի՝
 Որ կ'իջնայ վար ու մառախուղ կ'ըլլայ մերթ
 Եւ մերթ ճերմակ ու վարդագոյն, թերթ առ թերթ,
 Կը տարածուի երեսն ամբողջ երկինքին,
 Անհո՛ւն հոգին, Հայու հոգին...:

Ի՞նչ է հոգին, Հայու հոգին, կը հարցընեմ դեռ, աւա՛ղ,
 Ու կը գտնեմ զայն ցելսի մէջ կիսաթաղ.
 Բայց զերդ զինուոր մ'որ կը կոռի անդադար՝
 Յեխն ալ, կ'ըսեմ, զայն աղտոտել չի կրնար,
 Եւ ընդմէջէն ես իր ցելսին՝ սարսուղին,
 Կը համբուրեմ՝ Հայու յոգնած, սո՛ւրբ հոգին...:

1918

ՎԱՀԱՆ ԹԷՔԷԵԱՆ

«ԱՄԷՆ ՕՐ ԿԸ ԳՐԵՄ...»

Սովորական դպրոցական օր մըն էր, երբ յանկարծ կէսօրէ ետք, տակաւին դասարան չմտած, շշուկ մը տարածուեցաւ շարքերուն մէջ, թէ վերջին դասապահին փոխան, դասախօսութիւն մը պիտի ունենդրէր վարժարանի երկրորդական բաժնի աշակերտութիւնը:

Թէ ո՞վ էր բանախօսը եւ ի՞նչ էր նիւթը, որ միայն «մեծ»երուն համար պիտի տրուէր, կը պահուէր գաղտնի: Օրիորդներուն ու պարոններուն սիրելի աշակերտներուն միայն կը մնար հասկնալ թէ գէթ... ո՞վ էր եկողը երուսաղէմ:

Քանի մը վայրկեան ետք, շշուկ մը եւս զարգացաւ շարքերուն մէջ, թէ հիւր դասախօսը Ամերիկայէն կու գար: Սակայն լուրը այդքան ալ հեշտ չընդունուեցաւ «բանիմաց» վերին կարգի աշակերտներուն կողմէ, քանի ընդհանրապէս ամերիկայէն եկող հիւրերը, վանքի միաբանութեան, ժառանգաւոր սաներու եւ Թարգմանչաց վարժարանի ամբողջ աշակերտութեան կողմէ, ծաղկեփունջով ու բունն ծափահարութեամբ՝ նախ կը դիմաւորուէին վանքի դրան առջեւ, եւ յետոյ անոնք անպայման պատրիարքարան բարձրանալով, կը մեծարուէին վանքի իշխանութեան կողմէ, եւ յետոյ եթէ ժամանակ ունենային, շատ արագ կ'այցելէին վանքի եկեղեցիներն ու այլ հաստատութիւնները. ժառանգաւորաց ձեմարան, Կիւլպէնկեան Մատենադարան, Թարգմանչաց Վարժարան... ուստի անոնք ժամանակ անգամ չէին ունենար աշակերտներուն հետ քանի մը բառ փոխանակելու, ո՞ր մնաց դասախօսութիւն մը տային:

Կէսօրէ ետք, մինչ վանքի զանգը եկեղեցի կը հրաւիրէ միաբանութիւնն ու հաւատացեալները, վարժարանի տեսուչ՝ Տ. Կիւրեղ վարդապետի հրահանգով

կը դադրէին դասապահերը: Երկրորդական բաժնի ամբողջ աշակերտութեամբ, խոնուած մեծ դասարանի մը մէջ, ուսուցիչներու հսկողութեան տակ, անհամբեր կը սպասէին սա անակնկալ հիւրին:

Ու քիչ ետք, նստարաններու աղմուկին հետ ոտքի կանգնած, որոտընդոստ ծափահարութեամբ կը դիմաւորէին ամերիկահայ հիւրը: Կիւրեղ Վարդապետին կողքին՝ պարթեւահասակ, հաստ պեխերով, ամերիկեան քաւէթ մը գլխուն, չորս կողմէ դիտելով ներս կը մտնէր աշխարհահռչակ գրագէտը՝ Ուիլյեմ Սարոյեան:

Հայաստանէն վերադարձին, հիմա փոքրիկ Հայաստան մըն ալ հո՛ս գտած ըլլալու անհուն ուրախութիւն մը ունէր, որ դժուար չէր կարդալ դէմքին վրայ: Նոյն ուրախութիւնը ունէր վարժարանի տեսուչը՝ որ իրեն վստահուած կրթական յարկին տակ, իր աշակերտներուն կը ներկայացնէր վարժարանի հիւրը՝ մեծ գրագէտը:

Թէպէտ հին օրերուն վարժարան այցելած էին մեծ գրողներ ու արուեստագէտներ, Օշական, Թէֆէեան, Պէրպէրեան եւ ուրիշներ, սակայն մեր սերունդին համար առաջին մեծ գրողն էր, որուն կը հանդիպէին մեր պատանեկութեան տարիներուն, եւ որուն գրականութեան ծանօթ էին Ռոստով քաղաքի գինետան մը մէջ, հայու մը հանդիպած ըլլալու պատմութեամբ:

Կիւրեղ վարդապետի ներկայացումէն ետք, ահա դիմացնիս կանգնած է հիմա վիթխարի հայր՝ առանց ամերիկեան քաւէթի, հայու պեխերով ու աչքերով, այդ մեծ հայր, որ կը հաւատար թէ երբ «երկու հայ իրար հանդիպին աշխարհի որեւէ մէկ անկիւնը՝ թէկուզ գարեջրատան

մը մէջ, պիտի խնդան ու խօսին իրենց մայրենիով ու ծաղրեն աշխարհի մեծ գաղափարները»:

Ու յանկարծ փոքր այդ սրահի լռութեան մէջ, Սարոյեանը պահ մը դիտելէ ետք հաւաքուած ուսանողութիւնը, ամերիկեան ծանր հնչիւնով մը ըսաւ.

- Էս Հայաստանէն կու գամ:

Այն օրերուն, վերջին երկու քառերը քաւ էին բուն ծափահարութեամբ ողջունելու հայրենասէր ամերիկեան Հայը՝ որուն խօսքերէն արդէն կ'առնէինք բոլորը՝ հոգիի աչքերով միայն տեսած մեր հայրենիքին:

Սարոյեան հպարտութեամբ կը խօսէր հայրենիքին մասին, իրագործումներուն ու յառաջդիմութեան, ժողովուրդին մասին, որոնք ներշնչման աղբիւրներ էին դարձած իրեն համար:

Սարոյեան իր խօսքերը կը համեմէր նաեւ գուարթախօսութեամբ:

- Հայաստան չգացած, կարնցուցի էս պէխերս - ըսաւ Սարոյեան:

- Երբ ինծի տեսան, հարցուցին թէ ինչո՞ւ կտրած եմ պէխերս. - Էս ալ պատասխանեցի. - Էս իմ հայու պէխերովս միայն ամրապնդուեցի երբ ու ֆրանսացիներուն կրնամ զարմացնեմ, Հայաստանի մէջ էս որո՞ւն զարմացնեմ: Հայու պէխեր ունեմ քայց հայերէն չեմ կարող խօսիլ: Կ'ամչնամ:

Աշակերտական հարց ու պատասխան գեկոյցէն ի յայտ եկաւ, որ Սարոյեան իննը տարեկանին սկսած է գրել: Փոքր տարիքին կորսնցուցած է հայրը: Աղքատ ընտանիքի գաւակ ըլլալով, 13 տարեկանին ձգած էր դպրոցը ու սկսած էր աշակերտիլ որպէս լրագրավաճառ, հեռագրատան ցրուիչ, ու լրագրող:

Թէպէտ այսօր շատ քան չէ մնացած յիշողութեանս մէջ, սակայն անշնչելի մնացած է Սարոյեանի մէկ

պատասխանը, երբ աշակերտ մը հարց տուաւ, թէ ի՞նչ նիւթերու մասին կը գրէր...

- Ես ամէն օր կը գրեմ - պատասխանեց Սարոյեան: Ապա անգլերէնով շարունակեց.

- Ամէն օր «Քայփրայթըրիս» վրայ գրի կ'առնեմ օրուան մէջ պատահած դէպքերը եւ դարակիս մէջ կը պահեմ: Յետոյ երբ պատրաստ ըլլամ գիրք մը հրատարակելու այդ գրած էջերս նիւթ կը ծառայեն թատերգութեան կամ գեղեցիկ պատմութեան: Օրագրութիւններս, որոնք ինքնակենսագրական բնոյթ ալ ունին, մաս կը կազմեն իմ գրականութեան, ըլլան անոնք, պատմութեմ, թատերգութիւն, մանրավէպ, յուշագրութիւն, բանաստեղծութիւն կամ վէպ:

Այլ հարցումի մը թէ ան ինքզինքն ամերիկացի՞ գրող մը կը նկատէր թէ՞... հայ: Սարոյեան պատասխանեց:

- Օղո՛ւլ, Էս ծնունդով ամրապնդեմ, քայց հայ եմ: Հայերէն չեմ գիտեր, անգլերէն կը գրեմ, քայց էս հայ գրող եմ, ներշնչումս հայկական է: Էս հայ գրող եմ: Ծնողքս Պիթիսիցի են:

«Գիտե՞մ ամրապնդները ինծի Սըրոյեան կ'ըսեն: Օր մը Պերմար Շօյին տունը գացի, եւ զանգը զարկի: Երբ Շօն հարցուց թէ ո՞վ է զինք խանգարողը, ըսի Սըրոյեանէն, ան երբ դուռը բացաւ, աչքերուս նայեցաւ ու ըսաւ, Բու անունդ Սարոյեան գիտեմ, ոչ թէ Սըրոյեան: Ես շատ ամչեցայ: Հայ՛ եմ օղո՛ւլ:»

Հետաքրքրական ու յիշատակելի այդ երեկոյէն ետք, մեզի՝ փոքրերուս համար, անհասկնալի էր, թէ ինչո՞ւ ամերիկայէն ժամանած սա աշխարհահռչակ մեծ հիւրը չարժանացաւ ծաղկեփունջի մը, ու ինչո՞ւ զինք չդիմաւորեցինք վաճառելու դրան առջեւ, այնպէս ինչպէս կը դիմաւորէինք ամերիկահայ հիւրերը, այլ ինք անձամբ

եկաւ վարժարան մեզ տեսնելու, գրուցելու, գուարնանալու մեզի հետ:

Հետագային, երբ սկսանք ծանօթանալ Սարոյեանի գրականութեան ու հոն տեղ գտած խոնարհ մարդոց կեանքին ու մարդկային դժբախտութեան, տեսանք թէ տաղանդաւոր թատերագիրը, "AMuscat Vineyard" թատերգութեան մէջ, իր հերոսներուն մէկուն բերնով կ'ըսէր...

«Պատճառները շատ են եւ տարբեր գուցէ, բայց բոլորն ալ կը յանգին հիմնական պատճառի մը՝ դրամ»:

Ամերիկայէն ժամանած մեծ հիւրը, որ այն օրերուն տուրքի բարդ հարցերուն վերաբերեալ կառավարութեան հետ, զգացած էր արդեօք դրամին ուժը՝ վանքին դռան առջեւ... Հեմ գիտեր, բայց կասկած չունիմ որ հայ կղերը «դրամով» կը չափէր Ամերիկայէն ժամանած հիւրերը, ինչ փոյթ եթէ ան աղքատութեան շղարշը պատռած, ինքնաշխատութեամբ՝ ամէն օր գրելով... աշխարհառօչակ գրող էր դարձած:

ՆԱՀԱՊԵՏ ՄԵԼՔՈՆԵԱՆ

ԵԿԵՂԵՑԱԳԻՏԱԿԱՆ

ԻՆՉՈ՞Ւ Է ՆՆՋԵՑԵԼՈՑ ՀՈԳԵՀԱՆԳԻՍՏԸ

Հին ժամանակներէն մինչեւ այսօր, շատեր հարց տուած են ու տակաւին կը շարունակեն տաժժժժ, թէ ինչո՞ւ հոգեհանգիստ կը կատարենք: Առանց նկատի ունենալու կրօնական դաստիարակութեան անոնց ունեցած ենթահողը, եկեղեցական կանոններու ըմբռնում չունեցողն ու հաւատացեալ մարդը նոյն հարցումը կրնան ուղղել: Անշուշտ իրենց նկատողութեան մէջ կը տարբերին երկու տեսակի հարցադրողները, սակայն հարցումը գրեթէ նոյնն է քովանդակութեան իմաստով. «Ինչո՞ւ է հոգեհանգիստը, երբ անձը իր կեանքը այս կամ այն ձեւով ապրած է ու մանաւանդ՝ այժմ մեռած»: Անմահութեան գաղափարը նախաֆրիստոնէական հիմք ունի, ինչպէս պատմութիւնը կը վկայէ, եւ հնախուզութիւնը կը հաստատէ, ցոյց տալով հին մարդոց հաւատալիքները մեռած անձերու վերստին ողջացման մասին: Հին եգիպտացիներ եւ այլ ցեղեր, մեռնող անձին հետ թաղած են ո՛չ միայն իր գոյքերը իբրեւ յիշատակ, այլ նոյնիսկ իր գէնքերը՝ գործածութեան համար... Քրիստոնէութիւնը, անմահութեան գաղափարին տուաւ նոր տարազաւորում մը, լուսաւորելով այն խաւարը, որ դարերով պատած էր մարդկային միտքը անդենական կեանքին մասին: Քրիստոնէութեան այս ըմբռնումըն էր, որ հաւատացեալներու մտքին մէջ շեշտադրեց այն իսկական յարգանքը, որ ներկայիս ունինք մեր ննջեցեալներու յիշատակին նկատմամբ: Անոնց անշունչ դիակին ընծայուած յարգանքը, ժամանակ առ ժամանակ սահմանափակուելով, անոնց յիշատակին պայծառացումն ու անթառամ պահուիլը դարձան առաջնահերթութիւն: Երկիւղած յարգանքի նոյն

ըմբռնումն է, որ ննջեցեալի պարագաներուն կու տայ բժախնդրութիւնը, օրը օրին կատարելու անոր փառասունքը, տարելիցը եւ այնուհետեւ տարեկան հոգեհանգիստները: Շատ անգամ կը պատահի, որ ննջեցեալի պարագաներ «մտավախութեամբ» հարց տան ծխատէր հոգեւորականին, թէ արդեօ՞ք փառասունքի թուականը մէկ օր ետ կամ առաջ տանելով «վտանգ մը» կը պատահի: Կամ փառասուն օրերը մեռած թուականէն պէտք է հաշուել, թէ՛ թաղուած: Այս բոլորը ննջեցեալներու յիշատակին եւ մեր եկեղեցւոյ աւանդութիւններուն կապուած այնպիսի բժախնդրութիւն մը կ'արտայայտեն, որ միայն գնահատանքի արժանի է: Բնական է որ մեռած օրէն պէտք է հաշուել փառասունքը, իսկ մօտաւոր կիրակին՝ լաւագոյն թուականը պէտք է համարել, կատարելու համար հանգուցելոյն փառասունքի հոգեհանգստեան պաշտօնը: Բայց ի՞նչ նպատակի կը ծառայէ այն աղօթքը, որ մարդու մը մահէն ետք իրեն համար կը կատարուի: Հաւանաբար պէտք է յստակացնել այստեղ, որ իբրեւ ֆրիստոնեաներ, համաձայն ֆրիստոնէական աստուածաբանութեան, պարտականութիւն ունինք ԱՄԲՈՂՋ ԵԿԵՂԵՑԻԻՆ համար աղօթելու: Եւ այդ եկեղեցւոյ ամբողջութիւնը կը բաժնուի երկու հիմնական մասերու... «Յաղթական եկեղեցի» եւ «Զինուորեալ եկեղեցի»: Յաղթական եկեղեցիին մաս կը կազմեն ամէն անոնք, որոնք նոյն հաւատով ննջած են, իսկ զինուորեալ եկեղեցին մենք ենք՝ տակաւին նոյն հաւատով ապրողներս: Քրիստոսի հիմնած եկեղեցին, ի տարբերութիւն այլ հաստատութիւններէ, այն կառոյցն է, որ մարդուն մահով,

անոր անդամակցութիւնը չի դադրեցնել ընդհանուրէն:

Ուրեմն վիճակի փոփոխութիւն է որ տեղի կ'ունենայ միայն: Զինուորեալ եկեղեցւոյ՝ ապրող հաւատացեալներուս կարեւորագոյն պարտականութիւնն է աղօթելը: Բայց ո՛չ միայն ապրողներուն համար, ո՛չ միայն հարազատներու առողջութեան համար, այլ ԱՄԲՈՂՋ ԵԿԵՂԵՑԻՒՆ համար: Հետեւաբար այս իմաստով մեր բրիտանեայ մարդու պարտականութեան մաս կը կազմէ աղօթել նաեւ ննջեցեալներու հոգւոյն համար: Այսինքն անոնց՝ որոնք «Յաղթական եկեղեցի»ին մաս կը կազմեն:

Հայաստանեայց Առաքելական եկեղեցւոյ աստուածաբանութեան համաձայն, Յաղթական եկեղեցին ԲԱՐԵՒՕՍ է մեզի համար Աստուծոյ մօտ: Ուստի նաեւ երախտագիտական պարտք մըն է հոգեհանգստեան արարողութիւնը, որ կը կատարենք անոնց յիշատակին: Պօղոս Առաքել, ննջեցեալ հոգիներու բարեխօսութեան կ'ակնարկէ երբ կը գրէ. «Դուք սակայն, մօտեցած էք Սիոն Լերան, կենդանի Աստուծոյ բազմութիւն, երկնաւոր երուսաղէմին, հրեշտակներու անհամար բանակներուն: Մօտեցած էք երկնքի մէջ արձանագրուած Աստուծոյ անդրանիկ զաւակներու ուրախութեան հաւաքոյթին. Աստուծոյ, որ բոլորին դատաւորն է, կատարելութեան հասած արդարներու հոգիներուն» (Եբր. ԺԲ. 22-23):

Ննջեցելոց յիշատակին կատարուած աղօթքի բազմաթիւ նմոշներ կան նաեւ Հին Կտակարանին մէջ: Սողոմոն իր հօրը՝ Դաւիթի հոգւոյն համար կ'աղօթէ Աստուծոյ. «Ո՛վ Տէր Աստուած, քու օծեալէդ երես մի՛ դարձնել, եւ քու ողորմութեամբդ յիշէ՛ քու ծառադ՝ Դաւիթը» (Բ. Մնաց. Զ: 42): Եբրայեցիներ նոյնիսկ ծով կը պահէին ննջեցեալներու յիշատակին, իբրեւ սուգ: Սաւուղի

համար, Գաղաադի Յարիսի բնակիչները եօթը օր ծով կը պահեն (Ա. Թագ. ԼԱ: 13): Մայրենի մեր եկեղեցին, ննջեցեալներու ընծայուած աղօթքը կը կատարէ, խնդրելով Աստուծմէ, ներել անոնց ներելի եւ անգիտակցաբար գործած յանցանքները: Հոգեհանգստեան այս աղօթքը առընչութիւն չունի անշուշտ Հռոմի Կաթոլիկ եկեղեցւոյ 7րդ դարու վերջաւորութեան բանաձեւած «Քաւարան»ի վարդապետութեան հետ: Սոյն վարդապետութեան համաձայն, մարմինէն զատուած հոգին անմիջապէս կը դատուի իր գործերուն համաձայն եւ կ'անցնի արքայութիւն, կամ կ'ուղարկուի դժոխք: Իսկ եթէ փոքր մեղքեր ունի եւ չէ կրցած քաւել զանոնք իր կեանքի ընթացքին, Քաւարանի մէջ կը մնայ եւ ի վերջոյ արդարացած ու սրբուած կ'անցնի արքայութիւն: Ասոր պիտի յաջորդէ անշուշտ Վերջին Դատաստանը: Մասնակի այս դատաստանը չէ ընդունուած Հայաստանեայց Առաքելական եկեղեցւոյ կողմէ եւ անոր փոխարէն, Տիեզերական առաջին երեք ժողովներու ոգիով, մեր եկեղեցին կը հաւատայ միայն Վերջին Դատաստանին: Մինչ այդ ննջեցելոց հոգիները կ'երթան տեղ մը, որ մեր աստուածաբանութեան մէջ կը կոչուի «Հոգիներու Կայան», ուր կը սպասեն անոնք մինչեւ Վերջին Դատաստան:

Արդարներուն հոգիները միախումբ կը հրմուխն ապագայ երանութեան տեսիլով. իսկ մեղաւորներուն հոգիները՝ ապագայ տանջանքի սարսափով:

Թէ մեր հոգեհանգստեան աղօթքը տարբեր մօտեցում ունի, ատոր փաստը կարելի է գտնել նաեւ մեր պատարագին մէջ: Պատարագիչ քահանան այնպիսի ննջեցեալներու համար կ'աղօթէ իր ծածուկ աղօթքներուն մէջ, որոնցմէ մի քանիսն սրբութիւնը եւ արդարութիւնը Ա.

Գիրքով հաստատուած են արդէն. Այսպէս, «Աստուածածնին Սրբոյ կուսին Մարիամու եւ Յովհաննու Մկրտչին, Սրբոյն Ստեփանոսի Նախավկային...» եւ դպրաց դասը եկեղեցիին փոխարէն կ'երգէ. «Յիշեա՛ Տէր եւ ողորմեա՛» կրնանք ըսել թէ Ս. Աստուածածնի հոգին այսինչ տեղ է, կամ արդարացա՞ծ է թէ ոչ: Բնական է որ արդար է: Բայց եւ այնպէս տակաւին կ'աղօթենք անոր հոգիին համար: Ուրեմն, հոգեհանգստեան պաշտօնը Աստուծոյ ուղղուած գութ հայցելու աղօթք մըն է մեր բոլոր ննջեցեալներուն հոգիներուն համար եւ ո՛չ թէ միայն մեղաւորներուն կամ՝ քաւելու ընթացքի մէջ եղողներու համար: Մեր հայրերու գրած հանգստեան շարականն ալ ընդհանուր գութ հայցելու նոյն մտածումը կ'արտայայտէ. «Գթա՛ Տէր մեր ննջեցեալներու հոգիներուն, եւ քու ողորմութեամբդ յիշէ զանոնք, որովհետեւ քու սուրբ արեանդ գինն ենք...» (Շարական):

Ներկայիս, այս իրողութիւնը՝ հոգեհանգստեան պաշտօնը, ննջեցեալին համար աղօթք մատուցելէ աւելի, անոր

պարագաները յարգելու ձեւականութեան նամբուն մէջ մտած է: Այնքան մը, որ նոյնիսկ եկեղեցւոյ մէջ բարեպաշտներու ներկայութեան քանակը կարելի է ճշդել հոգեհանգիստի համար կատարուած խնդրանքներու թիւէն դատելով...: Տարօրինակ է նոյնիսկ լսել, որ ոմանք հոգեհանգիստ ըսելով կը հասկնան հոգեեւաշը միայն: Ճշարաններու սրահներուն մէջ կատարուող «հոգեհանգիստներու» մասին կ'իմանանք, որոնք նոյնիսկ, առանց առաւօտուն եկեղեցւոյ մէջ կատարուած հոգեհանգստեան պաշտօնին, եւ ոչ ալ տեղւոյն վրայ մրմունջ մը աղօթքի՝ սոսկ կերակուրով եւ խմիչքով կը կատարուին...:

Հոգեհանգիստը կերակուր ըլլալէ առաջ եւ վեր, ԱՂՕԹՔ է: Իսկ այդ աղօթքը՝ մեր բրիստոնէական պարտականութիւնն է, ամբողջ եկեղեցւոյ համար կատարուած:

Յարգէ՛ ննջեցեալներդ աղօթքով, որպէս զի անոնք ալ քեզի համար բարեխօս ըլլան Աստուծոյ՝ Արդար Դատաւորին մօտ:

ԳՐԻԳՈՐ ՎՐԴ. ԶԻՖԹՃԵԱՆ

Ո՞վ է ԱՍՏՈՒԾՈՅ ՆՈՒԻՐԵԱԼ ՍՊԱՍԱԻՈՐԸ

Պատանի մը, երբ իմացական անումին կը հասնի եւ դատողութիւնը կը սկսի կերտել իր մէջ ԱՆՁՆԱԻՈՐՈՒԹԻՒՆԸ, ինքզինք կը գտնէ կեանքին ամենալուրջ հարցականին առջեւ, թէ՛ ի՞նչ պիտի ըլլայ իր ապագան: Ի՞նչ արհեստի ու արուեստի պիտի հետեւի: Ի՞նչ ձեւ ու պարունակութիւն պիտի տայ իր հեռանկարին, որպէս զի բարոյապէս եւ հոգեպէս ըլլայ հանրութեան մէջ արժանապատիւ ներկայութիւն մը:

Գլուխը ձեռքերուն մէջ առած՝ երկար կը խոկայ, մտածումներու մէջ կը դեգերի ու վերջապէս կ'որոշէ ու կը կազմէ իր ապագայ մեծ ծրագիրը:

Մտածումներու մէջ խորասոյգ՝ յանկարծ կը ներգգայ անաղմուկ բարախումը սրտին եւ իր գեղատեսիլ երազին ոգեւորութենէն արքշառած՝ կը բացականչէ.

- Բժիշկ պիտի ըլլամ, որ ամոքեմ ու փրկեմ հիւանդներու ցաւատանջ կեանքը:

- Փաստարան պիտի ըլլամ, որ պաշտպանեմ անիրաւութեան դատը:

- Առեւտրական պիտի ըլլամ, որ նիւթապէս օժանդակեմ ազգիս կարօտեալներուն:

- Հոգեւորական պիտի ըլլամ, որ Աստուծոյ եւ եկեղեցւոյ ծառայութեան մէջ վսեմական:

Ամէն տաղանդաւոր արուեստագէտ ու գիտնական իրենց կազմութեան նախաշրջանին, անցեր եւ մտածումի, որոշումի, պայմարի, զոհողութեան ու զրկանքի աշրոյ տագնապներէն եւ յաղթահարեր են հաւատքի ու իտէալի ճանապարհին վրայ ցցուած խութերն ու արգելքները, ապաւինելով Աստուծոյ զօրակցութեան եւ իրենց սեփական ուժերուն:

Կամքը եւ յարատեւութիւնը տեսլական գործիչներուն ամրանիստ ու անբեկանելի յենարանները եղած են ամենափոքր դադար ու նահանջ չեն ունեցած իրենց մաքառումներու ընթացքին: Մինչեւ անգամ՝ անհնարին նկատուած կատարներու վերելքը չէ մթազնած իրենց լաւատեսութիւնը:

Մեսրոպ Մաշտոց, Գրիգոր Նարեկացի, Մխիթար Սեբաստացի, Կոմիտաս Վարդապետ ու բազմաթիւ հզօր իմացականութիւններ թառեր են մեծութեան եւ սրբութեան բարձունքները, փառաւորելով իրենց անունները յաւերժութեան մէջ:

Շատեր անոնց մէջ ճամբայ ելան ոսկեղէն երազներով եւ իրենց նախաքայլերուն ընկրկեցան, դժուարութիւններու դէմ յուսահատ նահանջելով:

Անշուշտ, յաջողութիւնը եւ փառքը ամէն մարդու չի ժպտիր: Ամէն պայմարող չի կրնար մեծ ըլլալ, սուրբ ըլլալ, ճառագայթող տաղանդ ու հանճար ըլլալ:

Յաղթութեան դափնեպսակները պնենք են ճակատները այն արժանաւորներուն, որոնք յաղթական գրոհեր են, առանց թոպէ մը կանգ առնելու իրենց խոյանքներէն, եւ շնորհիւ իրենց ֆաջակորով ջանքերուն, նուանք են փառաւորումի հանգրուանները:

Ազնուաշունչ պայմարներու մէջ, հաւատքով ու կամքով տկարները, որ ամէն հասարակութեան մէջ անհաշուելի մեծամասնութիւն կը կազմեն, արիւնախում մակարոյծներ են եւ բարոյական պալարներ կը բանան մարդկային հասարակութեան մարմնոյն վրայ:

Կայ պաշտօն մը, որ առանձնապատուկ եւ առանձնաշնորհեալ կոչումն ունի եւ հիմնովին կը տարբերի աշխարհային բոլոր միւս պաշտօններէն ու ասպարէզներէն:

Սակաւաթիւ ընտրեալներն են այս պաշտօնին հոգեւորապէս փարողները: Որովհետեւ լաւ կը հասկնան, որ այդ ասպարէզը սուրբ է եւ իր գործողութիւնները կը հրահանգուին Երկինէն:

Այդ սրբազան պաշտօնին թեկնածուները գիտեն, որ յաւերժութեան հետ կապ ունին եւ յօժար ու պատրաստ պէտք է ըլլան, զոհողութեան ու զրկուածութեան, խժրժանքի ու նախատինքի, հալածանքի ու հեզութեան, ու նաեւ՝ քարոյական նուաստացումներու:

Այդ պաշտօնը կը պարտադրէ քահանային ու եպիսկոպոսին, ըստ կարելոյն, սակաւապետ ըլլալ, քիչով գոհանալ, համակերպիլ իր կարօտալի վիճակին, եւ ապրիլ Քրիստոսի շնորհներուն ներշնչումով, օրինակելի հեզութեան, օրինակելի խոնարհութեան, ու նաեւ՝ օրինակելի աղատութեան մէջ:

Հարստութիւնը պէտք է ստուերէ իր կոչումը, շահը պէտք է իշխէ իր զգայարաններուն:

Այս յօդուածագիրը, պարզ ու անտիտղոս քահանայ մըն է, նուիրապետութեան ամենացած աստիճանի վրայ: Աղատութեան մէջ ապրած, ու մեծցած որբանոցներու մէջ, ականատես եղած եղբունի եւ Իզմիրի հայաջինջ սպանդներուն, երկար տասնամեակներ փոքր եկեղեցիի մը հոգեւոր հովիւը եղած եմ, գոհացած եմ ինծի տրուած համեստ թոշակով: Անցեր եմ ապրուստի եւ վարձակալի դժուարութիւններու այրող հնոցէն մինչեւ խորագոյն ծերութիւն:

Աստուած չէ անտեսեր իմ կարօտալի վիճակս եւ անսպասելի օր մը

քախտաւորներ զիս ծերունագարդ հարազատի մը թողած ժառանգութեամբ:

Տասը տարիներէ ի վեր քարեկեցիկ ու հանգստաւէտ պայմաններու մէջ կ'ապրիմ, շնորհիւ Նախախնամութեան պարգեւատուութեան, որ ազատագրեց ծերութիւնս ապրուստի ննշող անձկութիւններէն:

Կեանքի մէջ, երբ հոգիէդ կը ջնջես Աստուծոյ գոյութիւնը եւ երկրի մարդոց շռայլ խոստումներուն կը հաւատաս ու կը վստահիս, որ հոգեկան եւ նիւթական կարիքներուդ քալասան ըլլան, կը բազմապատկես ցաւերդ ու կը յաւերժացնես նեղութիւններդ:

Ուխտապահ հոգեւորականը կը ջանայ աւետարանական պատուէրներով համոզել իր քանաւոր հօտը, թէ գերեզմանը մարդկային կեանքի վախճանը չէ եւ նիւթական վայելքները եւ զեխ մսխումները չեն երջանկութեան աղբիւրները, թէ քարեպաշտ քրիստոնեան երկնային կոչում մը ունի երկրի վրայ եւ պարտաւոր է աղօթանուէր վերացումներով նուանել յաւիտեանական կեանքը...:

Դժբախտաբար, այս առաքելական քարոզչութիւնը չի կիրարկուիր եւ լուսաւորեք քարեպաշտ հոգիները Աստուծոյ խօսքին զօրութեամբ: Եթէ հոգեւորականը ճշմարտապէս գիտակցէր, թէ իր եզակեան պաշտօնը Քրիստոսի ամենասուրբ ձեռնով շնորհուած է իրեն, կամայ չէր մոլորեք ու հրապուրուեք դրամին շլացուցիչ հմայքէն եւ իր ծառայութիւնը Աստուծոյ փառքին եւ եկեղեցւոյ պայծառութեան կը կատարէր խղճմտութեամբ:

Եթէ անկեղծօրէն կ'ուզես ու կ'երազես դուն ալ նուիրական օր մը ծունկի գալ Տիրոջ Ս. Սեղանին առջեւ եւ զգալ գլխուդ եպիսկոպոսի մը շնորհով

օծուն Ս. Աջը եւ ըլլալ Հայ Ուղղափառ Եկեղեցւոյ զինուորեալներէն մէկը, պէտք է շատ կանուխէն սրբես հոգիդ ու մարմինդ աշխարհային արատներէն, որպէս զի կարենաս բիւրեղացած հաւատով մտնել հոգեւոր աշխարհէն ներս եւ կոչուիլ Քրիստոսի հարազատ աշակերտը:

Մտածէ պահ մը, թէ քեզ ձեռնադրող եպիսկոպոսը իրմէ չէ որ կու տայ քեզի այդ շնորհը: Ան ալ իր կարգին ուրիշէ մը առաւ զայն եւ այդ ուրիշը՝ իր նախորդէն: Եւ այսպէս դէպի ետ երթալով, շղթային առաջին ոսկի օղակին կը հասնինք, որ Քրիստոսն է, որուն ամենասուրբ ձեռքը հանգչեցաւ Առաքեալներուն վրայ եւ անոնք ալ իրենց ձեռքերը դրին մեր հոգեւոյս հայրապետներուն վրայ:

Քրիստոս՝ Քահանայապետութիւնը չժառանգեց ոչ մէկէն, այլ ուղղակի զայն առաւ իր Երկնաւոր Հօրմէն:

Մտածէ եւ ուխտէ, որ դուն եւս պիտի ըլլաս այդ սրբալոյս ոսկի օղակներէն մէկը:

Քրիստոսի Եկեղեցին, որպէս մարմին եւ հոգի իրենց պատուանդան ունի նիւթական եւ աննիւթական աշխարհները, թէ՛ երկիրը եւ թէ՛ երկինքը: Իր հոգեւոր մարմնին մաս կը կազմեն երկրաֆաղափացիները եւ թէ երկնաֆաղափացիները:

Հոգեւորականը Նուիրապետութեան բոլոր աստիճաններուն վրայ պէտք է բարացուցէ իր անձով ու պաշտօնով Հայ Ուղղափառ Եկեղեցին: Ինչ որ կ'ըսէ ու կը ֆարձէ, ուր որ կ'երթայ եւ որոնց հետ, որ կը յարաբերի, հանրութեան սեւեռաբիր ուշադրութեան առարկայ է:

Հոգեւորականը՝ թէեւ մարդ է, ըստ երեւոյթին մարդկային բոլոր խոցելի տկարութիւններով, բայց ըստ ինքեան հոգեւոր անձնաւորութիւն մըն է եւ իր

կոչումին ուղղութիւնը եւ ներշնչումը կ'առնէ Երկինքէն: Իր բոլոր արտաքին շարժումները պէտք է բարացուցն տիպարային բարձրութեան վրայ հեզաբարոյ կրօնականը:

ԱՍՏՈՒԾՈՅ ԸՆՏՐԵԱԼԸ

Հոգեւորականը Աստուծոյ ներկայացուցիչն է մարդոց մէջ եւ մարդոց ներկայացուցիչը՝ Աստուծոյ առջեւ:

Հոգեւոր պաշտօնը արհեստ մը չէ եւ ոչ ալ ապրուստի ստիպողական միջոց մը, այլ հոգեւոր ծառայութիւն է անձնուրացութեան գերադրական շափանիշով: Զկայ գործ մը մարդոց կողմէ կիրարկուած, որ ըլլայ անոր չափ սուրբ եւ աստուածահանոյ:

Երկրի մը թագաւորը մարմիններու կառավարիչ է, հետեւաբար իր անձով ու գահով անցողական վախճան ունի:

Հոգեւորականը հոգիներու փրկութեան առաջնորդն է, եւ այդ առանձնաշնորհեալ կոչումով կ'ընդգրկէ յաւիտեանականութիւնը:

Հոգեւորականին վրայ ամենէն մեծարելի առաքինութիւնը կը նկատուի իր հոգիին անբծութիւնը: Եւ յատկապէս բարոյական այս թանկագին օժիտով է, որ ան կ'արժեցնէ իր պաշտօնը. քանի որ ամենէն աւելի այդ ԶԱՐԴԸ կը յարմարի իր անձին ու հոգեւոր տարազին:

Եկեղեցին որքան ալ կ'ուզէ ու կը պահանջէ, որ իր պաշտօնեան անարատ ըլլայ հոգիով ու մարմնով, նոյնպէս կ'ուզէ որ ան ըլլայ հաւատով, նուիրումով ու պաշտօնով վստահութիւն ներշնչող մէկը:

Կ'ուզէ տեսնել կղերի սուրբ տարազին տակ Աստուծոյ հարազատ գաւազն եւ ոչ թէ այդ տարազին ներքեւ արհեստով եկեղեցականը:

Նախընտրելի է, որ հոգեւորականը ֆահանայագործութեան կարճատեւ շրջան

մը ունենայ տարիքի հասունութեան մէջ, քան թէ դեռատի հասակին մէջ հոգեւորապէս անպատրաստ մտնէ եկեղեցւոյ ծառայութեան մէջ եւ կեանքի բոլոր տարիները անցնէ հոն, որպէս մակարոյծ մը եկեղեցւոյ մարմնին փակած:

Աստուծոյ զգացումով ապրող քրիստոնեան իր հոգեւոր հօր վրայ կ'ուզէ տեսնել աստուածայինը եւ ոչ թէ մարդկայինը, յաւիտեանականը եւ ոչ թէ անցողականը:

ՎՍՏԱՀԷ ԱՆՈՐ

Ճշմարիտ հոգեւորականը քեզի համար թէ՛ հայր է, թէ եղբայր, թէ ընկեր, թէ դատաւոր եւ թէ պաշտպան:

Քեզի հետ է, երբ կը ծնիս, երբ կը մկրտուիս, երբ կ'ամուսնանաս, երբ կը հիւանդանաս, երբ կը տագնապիս, երբ սուգի մէջ ես ու երբ կը փակես աչքերդ այս աշխարհի լոյսին:

Դժբխտութիւն մըն է, երբ կը հեռանաս անկէ, աւելի մեծ դժբխտութիւն է, երբ ան չի մօտենար քեզի:

Եղիւր բարեպաշտ եղբայր մը անոր եւ վստահէ անոր փրկարար առաջնորդութեան:

Ան՝ սրտակից խորհրդատու մըն է, թէ՛ փոքրին եւ թէ՛ մեծին, թէ՛ տգէտին եւ թէ՛ ուսեալին, թէ՛ հաւատացեալին եւ թէ թերահաւատին:

Քեզի հետ կ'ուրախանայ ու կը տխրի, քեզի հետ կը պայքարի ու կը տառապի, կու տայ իր ժամանակը երբ որ ուզես, կը զոհէ իր հանգիստը՝ երբ հիւանդ ես կամ իր հորհուրդին եւ օգնութեան պէտք ունիս:

Տիպար հոգեւորականը միակ անշահախնդիր անձն է մարդոց մէջ, որ քեզ չի խաբեր, չի զրկեր, չ'անիրաւեր, չի շողոճորներ, չի թեթեւնար, չի ստեր ու երես չի դարձներ քեզի, որքան ալ դուն վերապահութեամբ մօտենաս իրեն:

Ամենաբարին Աստուած երկրի վրայ հոգեւորականին վստահած է ամենաբարձր ու ամենասուրբ պաշտօնը եւ կ'ուզէ որ հանրութեան մէջ ան ըլլայ սէր, օրէնք եւ միասնականութեան կապ:

Այս երկնաշնորհ քարեմասնութիւններով ջահաւորուած քահանան, վարդապետը, եպիսկոպոսը օրհնութիւն մըն է թէ՛ քեզի, թէ՛ անհաւատին եւ թէ ոճրագործին համար:

Հարազատ ներկայասուցիչը ըլլալ Աստուծոյ՝ երկրի վրայ, ինչ անփոխարինելի փառք է սրբակեաց հոգեւորականին համար:

Քալէ վստահօրէն եւ անկեղծօրէն անոր հետ, ո՛վ մարդ, երիտասարդ ըլլաս թէ ալեւոր, եւ հաւատա՛, որ դուն ալ հաւատարիմ աշակերտ մը պիտի ըլլաս Քրիստոսի:

Իննիսունըչորս տարեկան եմ եւ երջանիկ զգացումով կը սպասեմ Երկնաւոր Հօրս հրաւերին:

Իմ բարեհոգի ընթերցողներս մօտ ապագային թերթերու մէջ պիտի կարդան իմ մահազդս:

Մի՛ հաւատա՛, որ ես մեռած եմ, այլ՝ անցած եմ երկրի մոռյլ հորիզոնէն անդին իմ յաւերժալոյս Հայրենիքիս, որ եղած է մտքիս ու հոգիիս բազմաճառագայթ սեւեռակէտը, հաւատքիս ու հեռաւոր յոյսերուս հանգրուանը եւ իմ կեանքիս դրախտային տեսլականը:

ՎԱՐԴԱՆ Ա. ՔՀՆՅ. ՏԻՒԼԿԷՐԵԱՆ

ԵՐԱԺՇՏԱԿԱՆ

ՔՐԻՍՏԱՓՈՐ ԿԱՐԱ-ՄՈՒՐՁԱՅԻ
«ԳՈՎԵԱ, ԵՐՈՒՍԱՂԷՄ»
ՇԱՐԱԿԱՆԸ

Դէպի համաշխարհայնացում ընթացող այս դարուն, ուր տարրեր ազգային մշակոյթներու սահմանները կը խաչաձեւուին եւ կ'ընդխառնուին, ուր հետզհետէ կեանքը կը բարդանայ եւ կ'արագանայ, կարծէ՛ք զուգահեռական ընթացքով մըն ալ սկսած են աղօտիլ եւ տօգունիլ մեր ազգային մշակոյթը կերտող երբեմնի երախտաւորեալներուն լուսապայծառ դէմքերը:

Այդպիսի անձնաւորութիւններէն մին էր եղած Հայ երաժշտութեան ֆառաձայնային երգարուեստի դպրոցի հիմնադիր՝ երաժիշտ, մշակող, ստեղծագործող, դաշնակահար, խմբավար, դաստիարակ եւ ֆննդատ Քրիստափոր Կարա-Մուրզա (1853-1902):

Քրիստափոր Կարա-Մուրզա ծնած էր 1853ին Ղրիմի Ղարասու Պազար ֆաղափին մէջ, ուր Հայ գաղութը կ'ապրէր կազմակերպուած ու եռուն ազգային կեանք մը:

Քրիստափոր Կարա-Մուրզա, իր նախնական ուսումն ու երաժշտական գիտելիքները ստանալէ, եւ զարգացնելէ յետոյ զանոնք այսպիսի գաղութի մը մէջ, որպէս հասուն ու տեսլապաշտ երաժիշտի, գործելու իր դաշտը ընտրելով Կովկասը, 1882 Սեպտեմբերին կ'անցնի հայահոծ Թիֆլիս ֆաղափը: (Կարա-Մուրզայի չափազանց հետաքրքրական կեանքին մասին աւելի տեղեկութիւններ պիտի գտնէք իմ յաջորդ հրատարակելի գրքիս մէջ, որուն նիւթը պիտի ըլլայ «Քրիստափոր Կարա-Մուրզայի կեանքն ու գործունէութիւնը»:)

Թիֆլիսի «Արծրունի թատրոնին» մէջ Մարտ 15, 1885ին Քրիստափոր Կարա-Մուրզայի տուած ֆառաձայն համերգը կը նկատուի առաջին պաշտօնական բազմաձայնային համերգը Հայ ժողովուրդի արդի երաժշտական մշակոյթի պատմութեան մէջ:

Այս տարին, ըլլալով 120ամեակը այս պատմական դէպքին, Հայ ֆառաձայնային երգարուեստին, լաւագոյն առիթը նկատեցի հանրութեան ներկայացնելու ցարդ չհրատարակուած, հետեւաբար մեր սերունդին անծանօթ մնացած, Քրիստափոր Կարա-Մուրզայի ֆառաձայնած «Գովեա Երուսաղէմ» Զատիկի Ճաշու շարականը, որուն սեւագիր ձեռագիրը, Պապա Համբարձում Լիմոնեանի ձայնագրային դրութեամբ գրուած գտայ, առջի տարի Հայաստանի այցելութեանս առթիւ, Երեւանի Զարեկ Գրականութեան եւ Արուեստի Թանգարանի Քրիստափոր Կարա-Մուրզայի դիւանին մէջ, հասարակ տետրակի երկու թերթերու վրայ գրուած, ու որպէս աւարտած գործ ստորագրուած հեղինակին կողմէ եւ թողուած թիւ 103 ֆոնդի ծրարին մէջ:

Գիտէի որ Կարա-Մուրզա մշակած էր շարականներ եւս: Ուրախութիւնս մեծ եղաւ երբ, յանկարծ թիւ 103 ֆոնդի ծրարէն դուրս կը բերէի Ջատկուան եւ Յինանց շրջանի պատարագներու ընթացքին երգուող «Գովեա Երուսաղէմ» Ա.2 ձաշու շարականը դաշնաւորուած ֆառաձայն երգչախումբի համար:

Ի դէպ ըսեմ, որ Կարա-Մուրզա ֆառաձայնած էր նաեւ մեր Ս. Պատարագը: 1886ին, առաջին անգամ ըլլալով կատարելէ յետոյ զայն Պաֆուի Ս. Գէորգ եկեղեցւոյ մէջ, հակառակ բազում խոչընդոտներու շարունակեց կատարել զայն մինչեւ Մակար Եկմալեանի ֆառաձայն պատարագին երեւումը, որուն արուեստը գեղագիտականօրէն աւելի բարձր ըլլալուն իրողութիւնը ինք՝ Կարա-Մուրզա եւս ճանչնալով, ազնուօրէն հետեւեալ շնորհաւորական եւ գնահատական նամակը գրեց Մակար Եկմալեանին եւ դադրեցաւ այլեւս կատարելէ իր ֆառաձայնած պատարագը:-

«Կը ցանկայի այս րոպէիս Ձեզ մօտ լինել եւ անձամբ յաջողութիւն շնորհաւորելով՝ յայտնել Ձեզ իմ թէ՛ շնորհակալութիւնը եւ թէ՛ հրճուանքը, որ ես ստացայ Ձեր պատարագը ուսումնասիրելիս, խմբին սովորեցնելիս եւ հեռուից լսելիս:

Ձեր գրուածքը թէ՛ հիանալի է եւ թէ՛ զարմանալի. հիանալի ներդաշնակութիւն է լսում ամէն տեղ եւ զարմանալի գեղարուեստական հմտութեամբ գրուած է ամէն բան:

Ինք՝ աշխատութիւնը շատ մեծ է եւ մեծ էլ տոկունութիւն է՛ դրել, առանց որոյ ես համարում եմ գրեթէ անկարելի, մի խոշոր երկ այդքան ճշտութեամբ լոյս ընծայել: Անձամբ շատ բան կարող էի ասել, բայց այժմ այսքան կ'ասեմ, որ դրանով դուք պէտք է պարծենաք, - Դա Ձեր գլուխ գործոցն է, դրանով դուք Ձեր հեղինակութիւնը անմահացրիք եւ որ գլխաւորն է՝ ազգին մատուցեցիք այն մեծ ծառայութիւնը, որոյ ծարաւը զնալով ամէն րոպէ զգալի եւ զգալի էր լինում: Պէտք է աշխատել եւ ամէն ջանք գործ դնել, որ ինչքան կարելի է շատ եւ շատ տարածուի այդ պատարագը ամէն տեղ: Ցանկանում եմ Ձեզ շատ շուտով տեսնել եւ լսել, որ արդէն իրրեւ պահանջ ամէն տեղ սովորում են եւ ամէն տեղ պատարագի արարողութեան երգեցողութիւնը մի տեսակ է - Եկմալեանինն է»:

(«Քրիստափոր Կարա-Մուրզան եւ Բազմաձայնութեան Արմատաւորումը Հայ Երաժշտութեան Մէջ», էջ 169, 170, Մ. Հ. Մուրադեան, Երեւան 1956):

Կարա-Մուրզայի դիւանին մէջ կան անոր ֆառաձայնած պատարագին երեք վարի բաժիններուն (*alto, tenor, basso*) ձեռագիրները Լիմոնեանի ձայնագրութեամբ. սակայն, դժբախտաբար կը պակսի ամենակարեւոր կամ գլխաւոր ձայնը՝ սորբանոներու բաժինը որ մայր եղանակներու ձայնն է:

Ուրեմն, ինչպէս կը տեսնէք, այսպիսով դադրեցաւ գործածութիւնը Կարա-Մուրզայի պատարագին եւ մինչեւ օրս կը մնայ կորսուած անոր առաջին ձայնարածիները:

Այս գետնի վրայ մեծապես օգտակար եւ արժեքավոր անակնկալ էր եգիպտահայ ֆանֆարաւոր երաժշտագէտ Պրն. Հայկ Աւագեանին, իր խմբագրութեամբ հրատարակուող «Ծիծեռնակ» երաժշտական հանդէսին Բ. ՏԱՐԻ, ԹԻԻ 1 (5), Յունուար 2002 համարով, յայտնաբերած Կարա-Մուրզայի պատարագէն երկու խմբերգներ՝ «Մարմին Տէրունական»ն ու «Փառք Քեզ Տէր»ը, զորս երեւան բերած էր նոյն Արուեստի Թանգարանի, այս անգամ, Մակար Եկմալեանի դիւանէն, իրենց ֆառաձայն ամբողջական վիճակներուն մէջ:

Մէկէ աւելի պատճառներով արժեքավոր կը գտնեմ «Գովեա Երուսաղէմ» շարականին հրապարակումը:-

1.- Մեր քաղմաձայնային երգարուեստի աստիճանի առաջին սանդխմատին վրայ գտնուող երգերու նմոյշ է ան:

2.- Հայ Եկեղեցիէն ներս նորածին ֆառաձայն պատարագին հետ հնչող առաջին ֆառաձայն ձաշու շարականն է ան:

3.- Կարա-Մուրզա 1892, Հոկտեմբերին էջմիածին հրաւիրուած էր որպէս դասատու եւ Մայր Տանարին երաժշտագէտ: 1893ի Զատկուան պատարագի ձաշու շարականը՝ «Գովեա Երուսաղէմ»ը, առաջին անգամ ըլլալով, Մայր Տանարի կամարներուն տակ, փոխանակ դարաւոր աւանդութեան համաձայն միաձայնային կերպով երգուելուն, Կարա-Մուրզայի ղեկավարութեամբ պատարագին նման կ'երգուէր ան ֆառաձայնուած կերպով:

Կարա-Մուրզա այսպիսի աշխատանքներով մեծ եղաշրջում յառաջ բերաւ Հայ Եկեղեցւոյ երաժշտութենէն ներս, թէւ քարձր գին վճարելով՝ 1893, Հոկտեմբեր 6ին արձակուելով իր պաշտօնէն: «Գովեա Երուսաղէմ» շարականին ներկայացուցած պատմական այսպիսի յոյժ կարեւոր արժէքներուն համար որոշեցի սոյն աշխատասիրութեամբս, որոշ ծանօթութիւններով, մատուցել զայն հասարակութեան:

Անմիջապէս կը դնեմ Կարա-Մուրզայի ֆառաձայն «Գովեա Երուսաղէմ»-ի ձեռագրին լուսապատնէնը:-

Գալիսիական լեզու

Գալիսիական լեզու
 Գալիսիական լեզու
 Գալիսիական լեզու
 Գալիսիական լեզու

Գալիսիական լեզու
 Գալիսիական լեզու
 Գալիսիական լեզու
 Գալիսիական լեզու

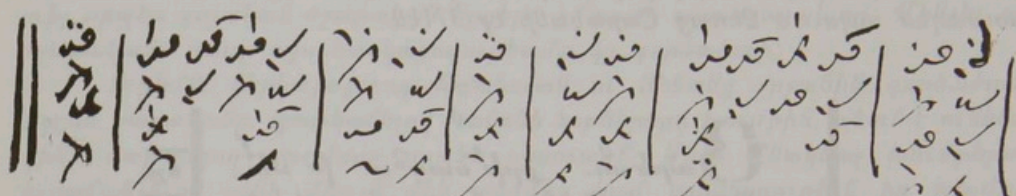
Գալիսիական լեզու
 Գալիսիական լեզու
 Գալիսիական լեզու
 Գալիսիական լեզու

Գալիսիական լեզու
 Գալիսիական լեզու
 Գալիսիական լեզու
 Գալիսիական լեզու

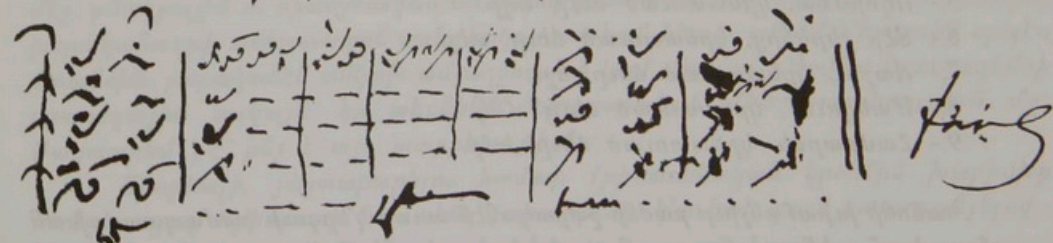
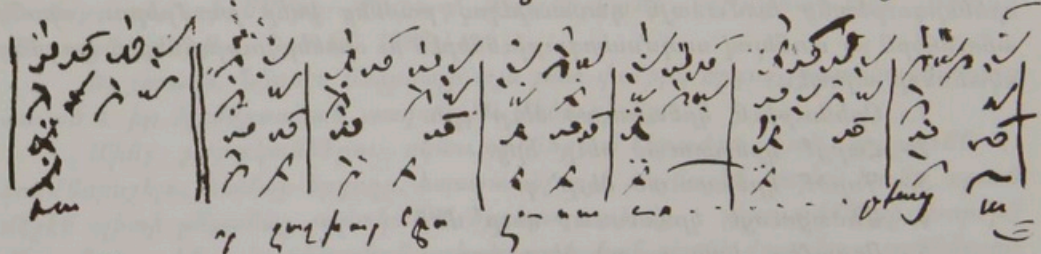
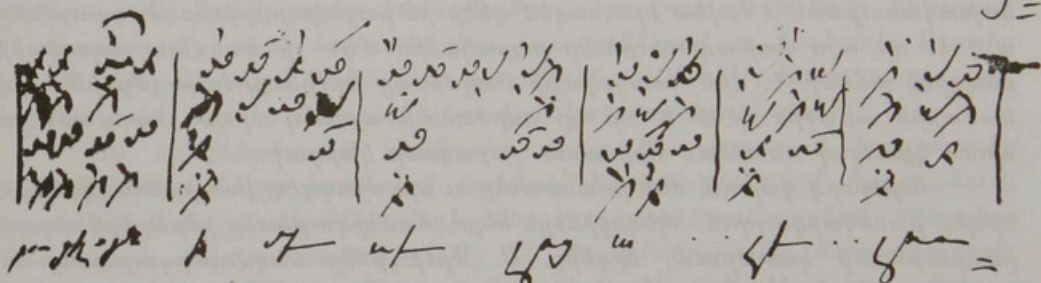
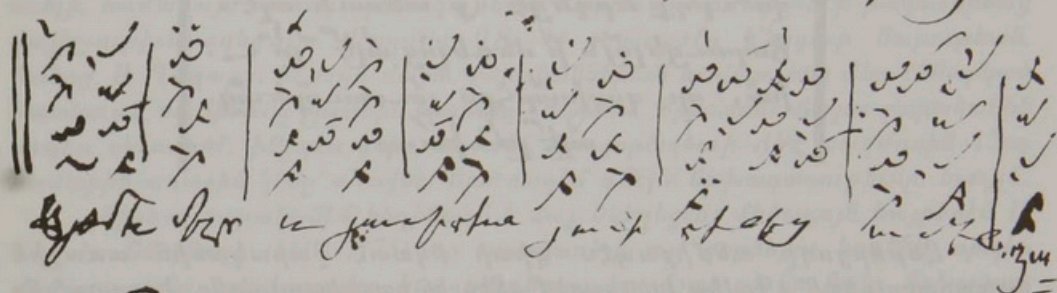
Գալիսիական լեզու
 Գալիսիական լեզու
 Գալիսիական լեզու
 Գալիսիական լեզու

Համբար ալ

2

Համբար ալ Համբար ալ Համբար ալ

Նախֆան եւրոպական ձայնագրութեամբ ներկայացնելու Կարա-Մուրզայի
 ֆառաձայնած շարականը, կ'ուզեմ մի քանի ծանօթութիւններ տալ յիշեալ
 շարականին մասին:

Ահա խնդրոյ առարկայ շարականին լուսապատենը առնուած 1936ին
 երուսաղէմ տպուած Զեռաց Շարականի էջ 371էն:

Յարեա՛ւ քրիստո՛ս ի մե՛
 ռե՛ւ լոց ալէ՛ լիա՛ Ն'կայք ժողո՛ւ
 վո՛ւրդք երգեցէ՛ք տեա՛նն ալէ՛:
 Յարուցելո՞յն ի մեռելոց ալէ՛ լի
 իա՛, որ զանձա՛րհըս լուսաւորեա՞ց
 ալէ՛ լիա՛:

ճշւ
 աճ

Ընթերցողը անմիջապէս պիտի նկատէ շարականին առաջին
 նախադասութեան՝ «Գովեա երուսաղէմ զՏէր»ին բացակայութիւնը: Իրողութիւնը
 այն է, որ այս նախադասութիւնը շարականին մաս չի կազմեր, շարականի
 բնագրէն անկախ է, Հին Կտակարանի Սաղմոսաց Գրքին ձեռն սաղմոսին 12րդ
 համարին առաջին կէսն է, որ կը գործածուի այստեղ որպէս սկսուածք եւ
 որուն կցուելով «Յարեաւ Քրիստոս» շարականը կ'երգուի:

Ութերորդ դարուն, մեծ իմաստասէր ու երաժշտագէտ Ստեփանոս Սիւնեցի,
 որպէս բարեկարգութիւն, եկեղեցիներէ ներս, ժամերգութեանց ընթացքին ազատ
 ընտրութեամբ կատարուող երգերը, Ս. Գրքի ինքն սաղմոսերգութեանց ու
 օրհներգութեանց համաձայն դասաւորելով բաժնեց ինքն խումբերու, որոնց
 անուններն ալ առնելով սաղմոսերգութիւններէն ու օրհներգութիւններէն կազմեց
 «կանոն»ը այսպէս.-

- 1.- Օրհնութիւն, կրճատուած ձեւը՝ օրհ.
- 2.- Հարցք, կրճատուած ձեւը՝ հրց.
- 3.- Գործք, կրճատուած ձեւը՝ գ.
- 4.- Մեծացուցէ, կրճատուած ձեւը՝ մեծ.
- 5.- Ողորմեա, կրճատուած ձեւը՝ ողր.
- 6.- Տէր յերկնից, կրճատուած ձեւը՝ տէր.
- 7.- Ճաշու, կրճատուած ձեւը՝ ճշւ.
- 8.- Մանկունք, կրճատուած ձեւը՝ մնկ.
- 9.- Համբարձի, կրճատուած ձեւը՝ հմբ.

Կանոնի իւրաքանչիւր բաժնի շարականէն առաջ կ'երգուի համապատասխան
 սաղմոսը կամ օրհնութիւնը, որուն որպէս կցորդ կը հետեւի շարականը: Օրինակի
 համար, Տէր Յերկնից խումբի շարականներուն նախորդող սաղմոսն է «Օրհնեցէք

զՏէր յերկնից, օրհնեցէ՛ք զնա ի բարձանց:»-ը (Սաղմոս ձԽԸ, 1) :

Կանոնի շարքի խումբերուն պատկանող երգերը կոչուեցան նախ՝ «շարական երգեր», այսինքն Կանոնի շարանին պատկանող երգեր, սակայն, աւելի ուշ «երգեր» բառը իյնալով «շարական» ածականը առանձնապէս սկսաւ գործածուիլ որպէս գոյական «շարական երգեր» իմաստը արտայայտելով: Մինչեւ օրս «շարական» բառը այս հասկացողութեամբ կը գործածուի:

Ուրեմն, ներկայացուող Զատկուան ու Յինանց շրջանին գործածուող ձաշու շարականը, պատկանելով Կանոնի եօթներորդ խումբին, պէտք է ունենայ զինքն նախորդող սաղմոսը որպէս սկսուածք: Մինչ մնացեալ խումբերուն իւրաքանչիւրը ունի միայն մէկ սաղմոս կամ օրհներգութիւն իր խումբին պատկանող բոլոր շարականներուն համար, ձաշու շարականները սակայն՝ մէկէ աւելի, համաձայն օրուայ նշանակութեան: Օրինակի համար «Տէր թագաւորեաց վայելչութիւն զգեցաւ.» (Սաղմոս ՂԲ, 1) սկսուածքը կ'երգուի Յարութեան, Պահոց, Ս. Ղազարու եւ այլն ձաշու շարականներուն համար, իսկ մեր բննարկած Զատկուան ու Յինանց շրջանին երգուող «Յարեաւ Քրիստոս» ձաշու շարականին որպէս սկսուածք, ինչպէս վերը տեսանք, կը գործածուի ձԽԷ սաղմոսին 12րդ համարին առաջին կէտը՝ «Գովեա երուսաղէմ զՏէր» նախադասութիւնը, եւայլն:

Յիշեալ շարականին հեղինակն է Հայ Եկեղեցւոյ մեծագոյն հայրերէն Ս. Ներսէս Շնորհալի (1101-1173), որ պատկառելի այլ գործերու կողքին, որպէս մեծատաղանդ երաժշտագէտ եւս, եկեղեցւոյ երաժշտութիւնը նաեւ նոխացուց ու հարստացուց շուրջ երկու հարիւր շարականներով ու երգերով: Այստեղ կ'արժէ յիշել Կիրակոս Գանձակեցի պատմիչին (1203-1271) հետեւեալ տողերը, երբ կը խօսի Ներսէս Շնորհալիի երաժշտական գործերուն մասին:

«Եւ որովհետեւ նա հանճարեղ մարդ էր, շատ բան կարգաւորեց եկեղեցիներում քաղցր եղանակով. (օրինակ՝) խոսքովային ոճով (քաղցրահունչ եղանակով Գ.Փ.) շարականներ, մեղեդիներ, տաղեր ու ոտանաւորներ.» (Կիրակոս Գանձակեցի, Հայոց Պատմութիւն, էջ 92, Թարգմանութիւնը, Առաջաբանը եւ Ծանօթագրութիւնները Վարագ Առաքելեանի, «Սովետական Գրող» Հրատարակչութիւն, Երեւան 1982:)

Եւ յիրաւի, Ներսէս Շնորհալի այս շատ փոքրիկ երգով, շարականով ցոյց տուած է իր երաժշտական տաղանդին մեծութիւնը:

Մինչ շարականներու սկսուածքներուն երաժշտական պաշտօնն է, կողմնորոշելու համար երգողը, հաստատել այն ձայնային (modal) հունը, որուն մէջէն պիտի ընթանայ շարականին երգեցողութիւնը, - սկսուածքները, խորքին մէջ, բնագրային ու երաժշտական ստեղծագործական գետնի վրայ կապ չունենալով շարականագրի անհատական ստեղծագործութեան հետ, - անոնք կ'երգուին որպէս առանձին, շարականէն անկախ ամբողջութիւն կամ միաւոր, «Գովեա երուսաղէմ»ի պարագային սակայն, կը տեսնենք նորարարական մեծ տարրերութիւն մը: Բացատրեմք թէ՛ ինչ է այդ տարրերութիւնը:

Շնորհալի, յայտարարելու համար քրիստոնէական կրօնքին խարխիւր հանդիսացող Քրիստոսի փառահեղ յարութիւնը, կ'աւետէ զայն բացազանչելով.- «Յարեաւ Քրիստոս ի մեռելոց ալելուիա...»

Երանական ու զգլխիչ զգացումներու ամենաձիգ պրկումներու ու հաւատքի

ամենախորունկ ապրումներու որպէս պոռթկում, Շնորհալի, քացառիկ նարտարութեամբ մը այս շարականին հրնուանին եղանակը կառուցած է «Գովեա Երուսաղէմ գՏէր» սկսուածին պաշտօնը փոխելով, երգելով զայն ոչ որպէս առանձին ու անջատ միաւոր, այլ՝ որպէս խերգանքը կամ նախամասը այնքան գեղեցիկ ու յաղթական շունչով յօրինուած շարականի եղանակին: Այս ձեւով, Շնորհալի, սկսուածն ու շարականը երաժշտականօրէն իրարու զօդելով, նկարագրային նոյն հունին մէջ դնելով, երկը դարձուցած է երաժշտական մէկ ամբողջութեան:

Փորձեցէ՛ք երգել այս շարականը առանց «Գովեա Երուսաղէմ գՏէր»ին, անմիջապէս պիտի զգա՛ք պակասը երաժշտական գլուխին: Այս պատահականութիւն չէ. այլ՝ եղած է յատուկ մտադրութեամբ, որպէս զի երգողը կամ երգչախումբը, երգեցողութեան առաջին իսկ ձայնահնչիւնէն սկսելով մինչեւ վերջինը, լարուած վիճակով, յաղթական կշռոյթով եւ փայլուն ու պայծառ հնչողութեամբ շեփորէ Քրիստոսի յարութեան յաղթանակը:

Մինչեւ օրս, երբոր Զատիկուայ պատարագներու կ'երթանք, այն պահուն կը զգանք Զատիկն ու անոր բերած տօնական ցնծութիւնը, երբ կը սկսի հնչել հոգեպարար ու փառահեղ «Գովեա Երուսաղէմ»ը:

Շարունակելու համար Քրիստափոր Կարա-Մուրզայի «Գովեա-Երուսաղէմ»ին գիտական ներկայացումը, աշխատանքիս այս կէտին, որոշ գիտարուեստական (technical) հպումներով ու ամբողջացումներով, վերծանելով անոր իսկ ստորագրութիւնը կրող սեւագրին լուսապատկէն, զոր գետեղած էի վերը, մեծ խանդավառութեամբ կը ներկայացնեմ զայն:

Շարականները գիտականօրէն նեկայացնելու պարագաներուն, անոնց արժեւորումը ճիշդ կերպով կատարած ըլլալու համար, կարելոր է ստուգել անոնց աւանդականութեան ու հարազատութեան հանգամանքները:

Ներհուն ծիսագէտ եւ շարականագէտ Գէորգ Դ. Կոստանդնուպոլսէցի Կաթողիկոս (1813-1882), 1873ին Կ. Պոլսէն էջմիածին կը հրաւիրէ երեսելի երաժշտագէտ եւ քաջահմուտ շարականագէտ Նիկողայոս Թաշճեան (1841-1885) ձայնագրելու համար (Պապա Համբարձում Լիմոնեանի (1768-1839) ձայնագրութեան դրութեամբ, որ այդ ժամանակաշրջանին ձայնագրութեան կերպն էր:) Եկեղեցւոյ ամբողջ երաժշտութիւնը:

Կատարուած հսկայածաւալ աշխատանքը տպուեցաւ եւ կաթողիկոսական հրահանգով ցրուեցաւ եկեղեցիներուն առ ի գործադրութիւն:

Հայ եկեղեցական երաժշտագիտութեան մէջ, միջնադարեան շրջանի որպէս հեղինակաւոր աղբիւր կը ճանչցուի Նիկողայոս Թաշճեանի այս աշխատանքը:

Ստուգելու համար Կարա-Մուրզայի մշակած «Գովեա-Երուսաղէմ»-ի եղանակին աւանդականութիւնն ու հարազատութիւնը, պիտի քաղդատեմ զայն Նիկողայոս Թաշճեանի ձայնագրութեան հետ: Ստորեւ կը դնեմ Նիկողայոս Թաշճեանի ձայնագրածին լուսապատկէնը:

442.86 784.6064 61.62.62.

$$2+1=3, -2+1=-1.$$

$\frac{N}{L}$ 4 3 2 1 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100 101 102 103 104 105 106 107 108 109 110 111 112 113 114 115 116 117 118 119 120 121 122 123 124 125 126 127 128 129 130 131 132 133 134 135 136 137 138 139 140 141 142 143 144 145 146 147 148 149 150 151 152 153 154 155 156 157 158 159 160 161 162 163 164 165 166 167 168 169 170 171 172 173 174 175 176 177 178 179 180 181 182 183 184 185 186 187 188 189 190 191 192 193 194 195 196 197 198 199 200 201 202 203 204 205 206 207 208 209 210 211 212 213 214 215 216 217 218 219 220 221 222 223 224 225 226 227 228 229 230 231 232 233 234 235 236 237 238 239 240 241 242 243 244 245 246 247 248 249 250 251 252 253 254 255 256 257 258 259 260 261 262 263 264 265 266 267 268 269 270 271 272 273 274 275 276 277 278 279 280 281 282 283 284 285 286 287 288 289 290 291 292 293 294 295 296 297 298 299 300 301 302 303 304 305 306 307 308 309 310 311 312 313 314 315 316 317 318 319 320 321 322 323 324 325 326 327 328 329 330 331 332 333 334 335 336 337 338 339 340 341 342 343 344 345 346 347 348 349 350 351 352 353 354 355 356 357 358 359 360 361 362 363 364 365 366 367 368 369 370 371 372 373 374 375 376 377 378 379 380 381 382 383 384 385 386 387 388 389 390 391 392 393 394 395 396 397 398 399 400 401 402 403 404 405 406 407 408 409 410 411 412 413 414 415 416 417 418 419 420 421 422 423 424 425 426 427 428 429 430 431 432 433 434 435 436 437 438 439 440 441 442 443 444 445 446 447 448 449 450 451 452 453 454 455 456 457 458 459 460 461 462 463 464 465 466 467 468 469 470 471 472 473 474 475 476 477 478 479 480 481 482 483 484 485 486 487 488 489 490 491 492 493 494 495 496 497 498 499 500 501 502 503 504 505 506 507 508 509 510 511 512 513 514 515 516 517 518 519 520 521 522 523 524 525 526 527 528 529 530 531 532 533 534 535 536 537 538 539 540 541 542 543 544 545 546 547 548 549 550 551 552 553 554 555 556 557 558 559 560 561 562 563 564 565 566 567 568 569 570 571 572 573 574 575 576 577 578 579 580 581 582 583 584 585 586 587 588 589 590 591 592 593 594 595 596 597 598 599 600 601 602 603 604 605 606 607 608 609 610 611 612 613 614 615 616 617 618 619 620 621 622 623 624 625 626 627 628 629 630 631 632 633 634 635 636 637 638 639 640 641 642 643 644 645 646 647 648 649 650 651 652 653 654 655 656 657 658 659 660 661 662 663 664 665 666 667 668 669 670 671 672 673 674 675 676 677 678 679 680 681 682 683 684 685 686 687 688 689 690 691 692 693 694 695

[illegible]

١٠٠ ١٠١ ١٠٢ ١٠٣ ١٠٤ ١٠٥ ١٠٦ ١٠٧ ١٠٨ ١٠٩ ١١٠ ١١١ ١١٢ ١١٣ ١١٤ ١١٥ ١١٦ ١١٧ ١١٨ ١١٩ ١٢٠ ١٢١ ١٢٢ ١٢٣ ١٢٤ ١٢٥ ١٢٦ ١٢٧ ١٢٨ ١٢٩ ١٣٠ ١٣١ ١٣٢ ١٣٣ ١٣٤ ١٣٥ ١٣٦ ١٣٧ ١٣٨ ١٣٩ ١٤٠ ١٤١ ١٤٢ ١٤٣ ١٤٤ ١٤٥ ١٤٦ ١٤٧ ١٤٨ ١٤٩ ١٥٠ ١٥١ ١٥٢ ١٥٣ ١٥٤ ١٥٥ ١٥٦ ١٥٧ ١٥٨ ١٥٩ ١٦٠ ١٦١ ١٦٢ ١٦٣ ١٦٤ ١٦٥ ١٦٦ ١٦٧ ١٦٨ ١٦٩ ١٧٠ ١٧١ ١٧٢ ١٧٣ ١٧٤ ١٧٥ ١٧٦ ١٧٧ ١٧٨ ١٧٩ ١٨٠ ١٨١ ١٨٢ ١٨٣ ١٨٤ ١٨٥ ١٨٦ ١٨٧ ١٨٨ ١٨٩ ١٩٠ ١٩١ ١٩٢ ١٩٣ ١٩٤ ١٩٥ ١٩٦ ١٩٧ ١٩٨ ١٩٩ ٢٠٠ ٢٠١ ٢٠٢ ٢٠٣ ٢٠٤ ٢٠٥ ٢٠٦ ٢٠٧ ٢٠٨ ٢٠٩ ٢١٠ ٢١١ ٢١٢ ٢١٣ ٢١٤ ٢١٥ ٢١٦ ٢١٧ ٢١٨ ٢١٩ ٢٢٠ ٢٢١ ٢٢٢ ٢٢٣ ٢٢٤ ٢٢٥ ٢٢٦ ٢٢٧ ٢٢٨ ٢٢٩ ٢٣٠ ٢٣١ ٢٣٢ ٢٣٣ ٢٣٤ ٢٣٥ ٢٣٦ ٢٣٧ ٢٣٨ ٢٣٩ ٢٤٠ ٢٤١ ٢٤٢ ٢٤٣ ٢٤٤ ٢٤٥ ٢٤٦ ٢٤٧ ٢٤٨ ٢٤٩ ٢٥٠ ٢٥١ ٢٥٢ ٢٥٣ ٢٥٤ ٢٥٥ ٢٥٦ ٢٥٧ ٢٥٨ ٢٥٩ ٢٦٠ ٢٦١ ٢٦٢ ٢٦٣ ٢٦٤ ٢٦٥ ٢٦٦ ٢٦٧ ٢٦٨ ٢٦٩ ٢٧٠ ٢٧١ ٢٧٢ ٢٧٣ ٢٧٤ ٢٧٥ ٢٧٦ ٢٧٧ ٢٧٨ ٢٧٩ ٢٨٠ ٢٨١ ٢٨٢ ٢٨٣ ٢٨٤ ٢٨٥ ٢٨٦ ٢٨٧ ٢٨٨ ٢٨٩ ٢٩٠ ٢٩١ ٢٩٢ ٢٩٣ ٢٩٤ ٢٩٥ ٢٩٦ ٢٩٧ ٢٩٨ ٢٩٩ ٣٠٠ ٣٠١ ٣٠٢ ٣٠٣ ٣٠٤ ٣٠٥ ٣٠٦ ٣٠٧ ٣٠٨ ٣٠٩ ٣١٠ ٣١١ ٣١٢ ٣١٣ ٣١٤ ٣١٥ ٣١٦ ٣١٧ ٣١٨ ٣١٩ ٣٢٠ ٣٢١ ٣٢٢ ٣٢٣ ٣٢٤ ٣٢٥ ٣٢٦ ٣٢٧ ٣٢٨ ٣٢٩ ٣٣٠ ٣٣١ ٣٣٢ ٣٣٣ ٣٣٤ ٣٣٥ ٣٣٦ ٣٣٧ ٣٣٨ ٣٣٩ ٣٤٠ ٣٤١ ٣٤٢ ٣٤٣ ٣٤٤ ٣٤٥ ٣٤٦ ٣٤٧ ٣٤٨ ٣٤٩ ٣٥٠ ٣٥١ ٣٥٢ ٣٥٣ ٣٥٤ ٣٥٥ ٣٥٦ ٣٥٧ ٣٥٨ ٣٥٩ ٣٦٠ ٣٦١ ٣٦٢ ٣٦٣ ٣٦٤ ٣٦٥ ٣٦٦ ٣٦٧ ٣٦٨ ٣٦٩ ٣٧٠ ٣٧١ ٣٧٢ ٣٧٣ ٣٧٤ ٣٧٥ ٣٧٦ ٣٧٧ ٣٧٨ ٣٧٩ ٣٨٠ ٣٨١ ٣٨٢ ٣٨٣ ٣٨٤ ٣٨٥ ٣٨٦ ٣٨٧ ٣٨٨ ٣٨٩ ٣٩٠ ٣٩١ ٣٩٢ ٣٩٣ ٣٩٤ ٣٩٥ ٣٩٦ ٣٩٧ ٣٩٨ ٣٩٩ ٤٠٠ ٤٠١ ٤٠٢ ٤٠٣ ٤٠٤ ٤٠٥ ٤٠٦ ٤٠٧ ٤٠٨ ٤٠٩ ٤١٠ ٤١١ ٤١٢ ٤١٣ ٤١٤ ٤١٥ ٤١٦ ٤١٧ ٤١٨ ٤١٩ ٤٢٠ ٤٢١ ٤٢٢ ٤٢٣ ٤٢٤ ٤٢٥ ٤٢٦ ٤٢٧ ٤٢٨ ٤٢٩ ٤٣٠ ٤٣١ ٤٣٢ ٤٣٣ ٤٣٤ ٤٣٥ ٤٣٦ ٤٣٧ ٤٣٨ ٤٣٩ ٤٤٠ ٤٤١ ٤٤٢ ٤٤٣ ٤٤٤ ٤٤٥ ٤٤٦ ٤٤٧ ٤٤٨ ٤٤٩ ٤٥٠ ٤٥١ ٤٥٢ ٤٥٣ ٤٥٤ ٤٥٥ ٤٥٦ ٤٥٧ ٤٥٨ ٤٥٩ ٤٦٠ ٤٦١ ٤٦٢ ٤٦٣ ٤٦٤ ٤٦٥ ٤٦٦ ٤٦٧ ٤٦٨ ٤٦٩ ٤٧٠ ٤٧١ ٤٧٢ ٤٧٣ ٤٧٤ ٤٧٥ ٤٧٦ ٤٧٧ ٤٧٨ ٤٧٩ ٤٨٠ ٤٨١ ٤٨٢ ٤٨٣ ٤٨٤ ٤٨٥ ٤٨٦ ٤٨٧ ٤٨٨ ٤٨٩ ٤٩٠ ٤٩١ ٤٩٢ ٤٩٣ ٤٩٤ ٤٩٥ ٤٩٦ ٤٩٧ ٤٩٨ ٤٩٩ ٥٠٠ ٥٠١ ٥٠٢ ٥٠٣ ٥٠٤ ٥٠٥ ٥٠٦ ٥٠٧ ٥٠٨ ٥٠٩ ٥١٠ ٥١١ ٥١٢ ٥١٣ ٥١٤ ٥١٥ ٥١٦ ٥١٧ ٥١٨ ٥١٩ ٥٢٠ ٥٢١ ٥٢٢ ٥٢٣ ٥٢٤ ٥٢٥ ٥٢٦ ٥٢٧ ٥٢٨ ٥٢٩ ٥٣٠ ٥٣١ ٥٣٢ ٥٣٣ ٥٣٤ ٥٣٥ ٥٣٦ ٥٣٧ ٥٣٨ ٥٣٩ ٥٤٠ ٥٤١ ٥٤٢ ٥٤٣ ٥٤٤ ٥٤٥ ٥٤٦ ٥٤٧ ٥٤٨ ٥٤٩ ٥٥٠ ٥٥١ ٥٥٢ ٥٥٣ ٥٥

١٠ ١١ ١٢ ١٣ ١٤ ١٥ ١٦ ١٧ ١٨ ١٩ ٢٠ ٢١ ٢٢ ٢٣ ٢٤ ٢٥ ٢٦ ٢٧ ٢٨ ٢٩ ٣٠ ٣١ ٣٢ ٣٣ ٣٤ ٣٥ ٣٦ ٣٧ ٣٨ ٣٩ ٤٠ ٤١ ٤٢ ٤٣ ٤٤ ٤٥ ٤٦ ٤٧ ٤٨ ٤٩ ٥٠ ٥١ ٥٢ ٥٣ ٥٤ ٥٥ ٥٦ ٥٧ ٥٨ ٥٩ ٦٠ ٦١ ٦٢ ٦٣ ٦٤ ٦٥ ٦٦ ٦٧ ٦٨ ٦٩ ٧٠ ٧١ ٧٢ ٧٣ ٧٤ ٧٥ ٧٦ ٧٧ ٧٨ ٧٩ ٨٠ ٨١ ٨٢ ٨٣ ٨٤ ٨٥ ٨٦ ٨٧ ٨٨ ٨٩ ٩٠ ٩١ ٩٢ ٩٣ ٩٤ ٩٥ ٩٦ ٩٧ ٩٨ ٩٩ ١٠٠

* ԴԵՆՈՒ ԼԻՐ ԲՐԵՒ ԲՐԵՒ ԲՐԵՒ

١٠. ϕ_{ss} n_R S_0 P k ϵ npq ϵ_{pq} k S_{pq} ϵ_n J_n

[illegible]

١٠٠ ١٠١ ١٠٢ ١٠٣ ١٠٤ ١٠٥ ١٠٦ ١٠٧ ١٠٨ ١٠٩ ١١٠
 ١١١ ١١٢ ١١٣ ١١٤ ١١٥ ١١٦ ١١٧ ١١٨ ١١٩ ١٢٠ ١٢١
 ١٢٢ ١٢٣ ١٢٤ ١٢٥ ١٢٦ ١٢٧ ١٢٨ ١٢٩ ١٣٠ ١٣١ ١٣٢
 ١٣٣ ١٣٤ ١٣٥ ١٣٦ ١٣٧ ١٣٨ ١٣٩ ١٤٠ ١٤١ ١٤٢ ١٤٣
 ١٤٤ ١٤٥ ١٤٦ ١٤٧ ١٤٨ ١٤٩ ١٥٠ ١٥١ ١٥٢ ١٥٣ ١٥٤
 ١٥٥ ١٥٦ ١٥٧ ١٥٨ ١٥٩ ١٦٠ ١٦١ ١٦٢ ١٦٣ ١٦٤ ١٦٥
 ١٦٦ ١٦٧ ١٦٨ ١٦٩ ١٧٠ ١٧١ ١٧٢ ١٧٣ ١٧٤ ١٧٥ ١٧٦
 ١٧٧ ١٧٨ ١٧٩ ١٨٠ ١٨١ ١٨٢ ١٨٣ ١٨٤ ١٨٥ ١٨٦ ١٨٧
 ١٨٨ ١٨٩ ١٩٠ ١٩١ ١٩٢ ١٩٣ ١٩٤ ١٩٥ ١٩٦ ١٩٧ ١٩٨
 ١٩٩ ٢٠٠ ٢٠١ ٢٠٢ ٢٠٣ ٢٠٤ ٢٠٥ ٢٠٦ ٢٠٧ ٢٠٨ ٢٠٩
 ٢١٠ ٢١١ ٢١٢ ٢١٣ ٢١٤ ٢١٥ ٢١٦ ٢١٧ ٢١٨ ٢١٩ ٢٢٠
 ٢٢١ ٢٢٢ ٢٢٣ ٢٢٤ ٢٢٥ ٢٢٦ ٢٢٧ ٢٢٨ ٢٢٩ ٢٣٠ ٢٣١
 ٢٣٢ ٢٣٣ ٢٣٤ ٢٣٥ ٢٣٦ ٢٣٧ ٢٣٨ ٢٣٩ ٢٤٠ ٢٤١ ٢٤٢
 ٢٤٣ ٢٤٤ ٢٤٥ ٢٤٦ ٢٤٧ ٢٤٨ ٢٤٩ ٢٥٠ ٢٥١ ٢٥٢ ٢٥٣
 ٢٥٤ ٢٥٥ ٢٥٦ ٢٥٧ ٢٥٨ ٢٥٩ ٢٦٠ ٢٦١ ٢٦٢ ٢٦٣ ٢٦٤
 ٢٦٥ ٢٦٦ ٢٦٧ ٢٦٨ ٢٦٩ ٢٧٠ ٢٧١ ٢٧٢ ٢٧٣ ٢٧٤ ٢٧٥
 ٢٧٦ ٢٧٧ ٢٧٨ ٢٧٩ ٢٨٠ ٢٨١ ٢٨٢ ٢٨٣ ٢٨٤ ٢٨٥ ٢٨٦
 ٢٨٧ ٢٨٨ ٢٨٩ ٢٩٠ ٢٩١ ٢٩٢ ٢٩٣ ٢٩٤ ٢٩٥ ٢٩٦ ٢٩٧
 ٢٩٨ ٢٩٩ ٣٠٠ ٣٠١ ٣٠٢ ٣٠٣ ٣٠٤ ٣٠٥ ٣٠٦ ٣٠٧ ٣٠٨
 ٣٠٩ ٣١٠ ٣١١ ٣١٢ ٣١٣ ٣١٤ ٣١٥ ٣١٦ ٣١٧ ٣١٨ ٣١٩
 ٣٢٠ ٣٢١ ٣٢٢ ٣٢٣ ٣٢٤ ٣٢٥ ٣٢٦ ٣٢٧ ٣٢٨ ٣٢٩ ٣٣٠
 ٣٣١ ٣٣٢ ٣٣٣ ٣٣٤ ٣٣٥ ٣٣٦ ٣٣٧ ٣٣٨ ٣٣٩ ٣٤٠ ٣٤١
 ٣٤٢ ٣٤٣ ٣٤٤ ٣٤٥ ٣٤٦ ٣٤٧ ٣٤٨ ٣٤٩ ٣٥٠ ٣٥١ ٣٥٢
 ٣٥٣ ٣٥٤ ٣٥٥ ٣٥٦ ٣٥٧ ٣٥٨ ٣٥٩ ٣٦٠ ٣٦١ ٣٦٢ ٣٦٣
 ٣٦٤ ٣٦٥ ٣٦٦ ٣٦٧ ٣٦٨ ٣٦٩ ٣٧٠ ٣٧١ ٣٧٢ ٣٧٣ ٣٧٤
 ٣٧٥ ٣٧٦ ٣٧٧ ٣٧٨ ٣٧٩ ٣٨٠ ٣٨١ ٣٨٢ ٣٨٣ ٣٨٤ ٣٨٥
 ٣٨٦ ٣٨٧ ٣٨٨ ٣٨٩ ٣٩٠ ٣٩١ ٣٩٢ ٣٩٣ ٣٩٤ ٣٩٥ ٣٩٦
 ٣٩٧ ٣٩٨ ٣٩٩ ٤٠٠ ٤٠١ ٤٠٢ ٤٠٣ ٤٠٤ ٤٠٥ ٤٠٦ ٤٠٧
 ٤٠٨ ٤٠٩ ٤١٠ ٤١١ ٤١٢ ٤١٣ ٤١٤ ٤١٥ ٤١٦ ٤١٧ ٤١٨
 ٤١٩ ٤٢٠ ٤٢١ ٤٢٢ ٤٢٣ ٤٢٤ ٤٢٥ ٤٢٦ ٤٢٧ ٤٢٨ ٤٢٩
 ٤٣٠ ٤٣١ ٤٣٢ ٤٣٣ ٤٣٤ ٤٣٥ ٤٣٦ ٤٣٧ ٤٣٨ ٤٣٩ ٤٤٠
 ٤٤١ ٤٤٢ ٤٤٣ ٤٤٤ ٤٤٥ ٤٤٦ ٤٤٧ ٤٤٨ ٤٤٩ ٤٥٠ ٤٥١
 ٤٥٢ ٤٥٣ ٤٥٤ ٤٥٥ ٤٥٦ ٤٥٧ ٤٥٨ ٤٥٩ ٤٦٠ ٤٦١ ٤٦٢
 ٤٦٣ ٤٦٤ ٤٦٥ ٤٦٦ ٤٦٧ ٤٦٨ ٤٦٩ ٤٧٠ ٤٧١ ٤٧٢ ٤٧٣
 ٤٧٤ ٤٧٥ ٤٧٦ ٤٧٧ ٤٧٨ ٤٧٩ ٤٨٠ ٤٨١ ٤٨٢ ٤٨٣ ٤٨٤
 ٤٨٥ ٤٨٦ ٤٨٧ ٤٨٨ ٤٨٩ ٤٩٠ ٤٩١ ٤٩٢ ٤٩٣ ٤٩٤ ٤٩٥
 ٤٩٦ ٤٩٧ ٤٩٨ ٤٩٩ ٥٠٠ ٥٠١ ٥٠٢ ٥٠٣ ٥٠٤ ٥٠٥ ٥٠٦
 ٥٠٧ ٥٠٨ ٥٠٩ ٥١٠ ٥١١ ٥١٢ ٥١٣ ٥١٤ ٥١٥ ٥١٦ ٥١٧
 ٥١٨ ٥١٩ ٥٢٠ ٥٢١ ٥٢٢ ٥٢٣ ٥٢٤ ٥٢٥ ٥٢٦ ٥٢٧ ٥٢٨
 ٥٢٩ ٥٣٠ ٥٣١ ٥٣٢ ٥٣٣ ٥٣٤ ٥٣٥ ٥٣٦ ٥٣٧ ٥٣٨ ٥٣٩
 ٥٤٠ ٥٤١ ٥٤٢ ٥٤٣ ٥٤٤ ٥٤٥

חֲרִיף חֲרִיף חֲרִיף חֲרִיף חֲרִיף חֲרִיף חֲרִיף חֲרִיף חֲרִיף חֲרִיף
 חרף חרף חרף חרף חרף חרף חרף חרף חרף חרף

١٠ ١١ ١٢ ١٣ ١٤ ١٥ ١٦ ١٧ ١٨ ١٩ ٢٠ ٢١ ٢٢ ٢٣ ٢٤ ٢٥ ٢٦ ٢٧ ٢٨ ٢٩ ٣٠ ٣١ ٣٢ ٣٣ ٣٤ ٣٥ ٣٦ ٣٧ ٣٨ ٣٩ ٤٠ ٤١ ٤٢ ٤٣ ٤٤ ٤٥ ٤٦ ٤٧ ٤٨ ٤٩ ٥٠ ٥١ ٥٢ ٥٣ ٥٤ ٥٥ ٥٦ ٥٧ ٥٨ ٥٩ ٦٠ ٦١ ٦٢ ٦٣ ٦٤ ٦٥ ٦٦ ٦٧ ٦٨ ٦٩ ٧٠ ٧١ ٧٢ ٧٣ ٧٤ ٧٥ ٧٦ ٧٧ ٧٨ ٧٩ ٨٠ ٨١ ٨٢ ٨٣ ٨٤ ٨٥ ٨٦ ٨٧ ٨٨ ٨٩ ٩٠ ٩١ ٩٢ ٩٣ ٩٤ ٩٥ ٩٦ ٩٧ ٩٨ ٩٩ ١٠٠

متر' خـ لـ

(“Զայնագրեալ ճարական Հոգեւոր Երգոց Սուրբ եւ Ուղղափառ Առաքելական Եկեղեցւոյս Հայաստանեայց Յօրինեալ ի Սրբոց Հայրապետաց եւ ի Վարդապետաց”, ի Վաղարշապատ, ի Տպարանի Սրբոյ Կաթողիկէ Էջմիածնի, 1875- թիֆթ: Զայնագրեց Նիկողայոս Թաշճեան:)

Այս ձայնագրությունը ընթեռնելի դարձնելու համար,
 $\phi_{nL2}=C$ յարաբերությամբ, կը փոխադրեմ զայն եւրոպական
 ձայնագրութեան:

ՃԱՇՈՅ ԳՈՎԵԱՅՔ ՅԻՆԱՆՑՆ

Հափառք - ած.-I
 ծԵ

Գով--եա ե--րու--սա--ղէ--մ ը--զ--Տէր Յա--ր--եսա
 Քրի--ս--տո--ս ի մե--նե--
 --լո--ց. ա--լէ--(է) --լու--իա:
 Ե--կա--յր ճո--ղո--վու--րդք,
 ե--ր--գե--ցէ--ք Տեա--նն:
 Փա--ռք Հե--ր ե--ւ Որդ--ւոյ եւ Հոգ--ւո--յն սը--ր--բոյ,
 ա--մմ եւ միշտ ե--ւ յա--ւիտեանս յա--ւիտե--նի--ց ա--մէն:
 Յա--րու--ցե--լո--յն ի մե--նե--լո--ց ա--լէ--
 --լու--իա--ռք զաշ--խա--ր--նը--ս լու--սա--ւո--ք--
 --եա--ց. ա--լէ--(է) --լու--իա--:

Այստեղ ըսեմ որ, շարականերգութեան ամանակային եւ կշռութային օրէնքները տարբեր ըլլալով Եւրոպական երաժշտութեան ամանակային եւ շեշտադրական օրէնքներէն, շարականերգութիւնը կը գրուի ազատ կերպով ու առանց հատածային գծերու սահմանումներովը պարտադրուած շեշտական կադապարներուն:

Կարա-Մուրզա, որպէսզի շարականը փառաձայնային կերպով ներկայացնէ, հետեւած է Եւրոպական ձեւին եւ ներկայացուցած զայն երկու չորրորդ (2/4) ամանակով (meter):

Պատմական բազմակողմանի արժէքներ ներկայացնող առաջին փառաձայնուած «Գովեա Երուսաղէմ»ի եղանակին աւանդականութիւնն ու հարազատութիւնը ստուգելու համար, բաղդատենք անոր մայր եղանակը, որ *soprano*-ներուն բաժինն է, վերը բերուած Նիկողայոս Թաշնեանի եղանակին հետ:

Բացի մի քանի կէտերէն, անոնք իրարու նման են: Այդ մի քանի կէտերը հետեւեալներն են.-

Ա.- Կարա-Մուրզա, ջանացած է խուսափիլ ընդհարումներէն՝ փոքրիկ, շնորհալի ձայնահնչիւններէն (*grace note*): Այս պատճառաւ մեծաւ մասամբ զանց առած է:

Բ.- Կարա-Մուրզա, «Յարեաւ Քրիստոս»ի «Քրիս» վանկի «ս» տառին վրայի տասնըվեցերորդական D ձայնանիշը վերածելով տասնըվեցերորդական E կիսվարի, այլապէս Բէն D արագ ուսումնէ յետոյ Dէն դէպի վար ընթացող մեղեդային գիծը, դարձուցած է Բէն մինչեւ A հեզասահօրէն, աստիճանական կերպով իջնող գծի:

Գ.- Կարա-Մուրզա, շարականի ամենավերջին «ալելուիա»ի «լու» վանկին տասնըվեցերորդական ձայնահնչիւնները վերածած է ութերորդականներու, գործին տալու համար աւելի ծանրութիւն ու հանդիսաւոր վերջաւորութիւն:

Դ.- Այս չորրորդ կէտը լաւ ընթրնելու համար, նախ հարկ է որ տամ հետեւեալ ծանօթութիւնները:

Ձեռաց Շարակնոցի 371-373 էջերուն վրայ «ԳՈՎԵԱՅՔ ՅԻՆԱՆՑՆ ԶԱՇՈՒ» անուան տակ կը գտնենք վեց ձաշու շարականներ յաջորդաբար դրուած: Առաջինը մեր քննարկած «Յարեաւ Քրիստոս» շարականն է որուն եղանակը լուսանցքին մէջ ցոյց տրուած է «աճ»ով, որով կը թելադրուի ան երգել ԱԶ ձայնով: Ի դէպ ըսեմ, որ այս է ընդհանրացած ձեւը շարականին ձայնը ցոյց տալու: Իսկ «ճշ»ն ալ, ինչպէս վերը տեսանք, կրճատումն է «ճաշու» բառին, որով ցոյց կը տրուի թէ՛ շարականը կը պատկանի Կանոնի եօթներորդ խումբին՝ «ձաշու»ին: Եւ քանի որ, բոլորն ալ Յինանց ձաշու շարականներ են, ու միայն առաջինին առջեւ «աճ» ձայնանունը դրուած է, այս կը նշանակէ թէ՛ յաջորդներն ալ առաջինին նման պէտք է երգուին «ԱԶ» ձայնով:

Սակայն, շարականներուն գործածած տարբեր տեսակի խազերէն ու անոնց ներկայացուցած պատկերներէն կարելի է հաստատօրէն ըսել թէ՛ անոնք մէկ եւ նոյն ձայնին չեն կրնար պատկանիլ:

Նիկողայոս Թաշնեան եւս, հակառակ անոր, որ ձայնագրած է զանոնք

աւանդաբար հասած իրարմէ տարբեր եղանակներով, այդու հանդերձ, իւրաքանչիւրին տուած է «ԱԶ» ձայնանունը:

Ստորեւ, կը դնեմ լուսապատկերն այս վեց շարականներուն, որպէս զի ընթերցողը աչիին առջեւ ունենալով զանոնք հետեւի ըսուածին.

ԴՈՎԱՑԻՔ ՅԻՆԱՆՅՆ ՃԱՇՈՒ

Յարեա՛ւ քրիստո՛սն ի մե՛
ռե՛ւ լոց ալէ՛ լու՛հիա՛: Ե՛կայք ժողո՛ւ
վո՛ւրդք երգեցէ՛ք տեառն ալէ՛:
Յարուցելոյն ի մեռելոց ալէ՛ լու՛
հա՛, որ զանխաբէս լուսաւորեաց
ալէ՛ լու՛հիա՛:

Նորացուցէք զօրհնութիւնս յա՛ւ
րոնցելոյն ի մեռելոց: Որ նորո՛ւ
գեացն ըզտիեցերս, նոր օրհնու
թիւնս երգեսցո՛ւք յարո՛ւ: Ե՛կայք
նոր ժողովուրդք, նոր օրհնութիւնս
երգեսցո՛ւք յարո՛ւ:

Կամա՛ւ յանձն առե՛ծ ըզարչա
րանքս խա՛չն եւ համբերեցե՛ր,
ալէ՛ լու՛հիա՛: Թաղեցար ի սի՛րտ եր
կրի երեքօրեայ ալէ՛ լու՛հիա՛, եւ
յարեա՛ր աստուածապէ՛ս. ալէ՛: Յա
րուցելոյն ի մեռելոց երկըրպա
գեսցո՛ւք ալէ՛ լու՛հիա՛, որ փրկեացն
ըզտիեցերս, ալէ՛ լու՛հիա՛:

Տո՛ւք օրհնութիւն տեառն աս
տուծոյ յարոնցելոյն ի մեռելոց:
Նա ըզգըժոխս գերեաց մահուամբն
իւրով, եւ զհրճօրն կապեաց.
տո՛ւք: Տէ՛ր հրճօր զօրոնթեամբ
իւրով, տէր կարող ի պատերազմի.
տո՛ւք օրհնութիւն տեառն աս
տուծոյ յարո՛ւ:

ճշւ

Յարուցելոյն ի մեռելոց քրիս
տոսի աստուծոյ երգեսցո՛ւք ընդ
հրեշտակս օրհնութիւնս. ալէ՛ լու՛հիա՛:
Փըրկողն տիեզերաց
կենարար յարոնթեանն երգես:
Ե՛կայք մանկունք առաքաստի եր
կնաւոր փեսային երգեսցո՛ւք ընդ
հրեշտակս օրհնութիւնս ալէ՛:

ճշւ

Որ յարեա՛րդ ի մեռելոց կեն
դանութեանց պարգեւատու քրիս
տոս անմահ թագաւոր, ընդ եր
կնայի՛ն զըւարթո՛ւնս նոր օրհ
նութիւն քեզ երգեսցո՛ւք. ալէ՛
լու՛հիա՛: Որ մահուամբ ըզմահ լու
ծեր անմահութիւն մեզ շնորհե
ցեր կենդանարար քո յարոն
թեամբդ. ընդ երկնայի՛ն զըւար
թո՛ւնս: Որ ի յերկինքս համբար
ձար եւ ընդ աշմէ՛ հօր նրստար յա
թող փառաց բանդ աստուծո՛ւ. ընդ
երկնայի՛ն զըւարթո՛ւնս:

Վերլուծելով այս վեց շարականներուն եղանակները այն հաստատ եզրակացութեան եկայ, որ անոնք երեք տարբեր ձայներով յօրինուած շարականներ են, այսպէս:-

Առաջինը յօրինուած է	ԲԿ Ձայնով,
Երկրորդը յօրինուած է	ԱՁ ձայնով,
Երրորդը յօրինուած է	ԲԿ Ձայնով,
Չորրորդը յօրինուած է	ԱՁ ձայնով,
Հինգերորդը յօրինուած է	ԱՁ Ձայնով,
Վեցերորդը յօրինուած է	ԱՁ դարձուած ձայնով:

(Հայ եկեղեցւոյ շարականները, բացի մի քանիներէն, կ'երգուին համաձայն եկեղեցւոյ կողմէ որդեգրուած ութձայնային համակարգին (eight-modal system): Ութ ձայներն են.- ԱՁ, ԱԿ, ԲՁ, ԲԿ, ԳՁ, ԳԿ, ԴՁ, ԴԿ:)

Այս վեց շարականներուն ԱՁով ձայնանշումը կատարուած է պարզապէս յարգած ըլլալու համար միշտ ԱՁ ձայնով տօնախմբուող Ս. Զատիկը:

Մեր օրերուն, դժբախտաբար, այս վեց ձաշու շարականներէն միայն առաջինը՝ «Յարեաւ Քրիստոս»ը, կ'երգուի ամբողջ Յինանց շրջանին: (Յինանց շրջանը Ս. Զատիկէն մինչեւ Հոգեգալուստ երկարող յիսուն օրերու շրջանն է:)

Ուսումնասիրական աշխատանքներուս ընթացքին, երբ շարականի մը հեղինակային պատկանելիութիւնը հարց կը դառնայ, մեծ դժուարութեան, նոյնիսկ յուսալուծմի առջեւ կը գտնուիմ, քանի որ, ցարդ հեղինակներու վերջնական ու ամբողջական ցուցակ մը գոյութիւն չունի: Բարեբախտաբար, ինչպէս շատ հարցերու կապակցութեամբ, այստեղ եւս օգնութեան հասաւ միջնադարեան շրջանի մասնագէտ եւ խորիմաց երաժշտագէտ Դոմէ. Նիկողոս Թահմիզեանի, այս անգամ, «Ներսէս Շնորհալին երգահան եւ երաժիշտ» թանկարժէք գիրքը, որուն 38-40 էջերով ներկայացուցած «Ձայնագրեալ Շարակնոց»-ի մէջ Ներսէս Շնորհալիի գրչին պատկանող երգերու ցանկին վրայ ուրախութեամբ կը կարդայի վեց ձաշու շարականներէն առաջինին ու երրորդին՝ «Յարեաւ Քրիստոս»ին եւ «կամաւ յանձն առեր»ին անունները: Մնացած չորս շարականներուն հեղինակը կամ հեղինակները տակաւին կը մնան անյայտ:

Այս ծանօթութիւններէն ետք կ'անցնիմ ներկայացնելու վերը նշած չորրորդ կէտս:

«Գովեա Երուսաղէմ»ին բնական վերլուծման առթիւ վերահասու եղայ Հայ եկեղեցական երաժշտութեան մասին Կարա-Մուրզայի ունեցած լայն ծանօթութեան: Ան կուրօրէն չէ առած այս շարականը եւ դաշնաւորած գայն եղածին պէս:

Կարա-Մուրզա խորունկ ուսումնասիրութենէ յետոյ գտումներ կատարել է համաձայն իր ճաշակին ու ըմբռնողութեան եղանակը ձեւաւորել է ետք միայն ֆառաձայնած է գայն:

Որպէս զի «Գովեա Երուսաղէմ»ի փառատրութեան բաժնին, այսինքն «Փառք Հօր եւ Որդւոյ---»ին եղանակը երգին նկարագիրը շեշտուած կերպով արտայայտէ ու անոր երաժշտական պրկուած ոգին պահէ, օգտագործած է վեց ձաշու շարականներէն առաջինին եւ երրորդին փառատրութիւններուն բաժինները:

Ասիկա ցոյց կու տայ Կարա-Մուրզայի ունեցած շարականագիտութեան հմտութեան աստիճանը եւս: Որովհետեւ ինչպէս վերը տեսանք, այս երկու շարականները դասեցինք ԲԿ ձայնին մէջ. ու ինք ծանօթ ըլլալով վեց շարականներուն ձայներուն տարբերութեանց, ընտրած է այս երկու նոյնաձայն շարականներուն փառատրութիւնները եւ հետեւեալ ձեւով կազմած է իր «Գովեա Երուսաղէմ»-ին փառատրութիւնը: (Երրորդ ձաշու շարականին փառատրութիւնը կոչած եմ Բ. փառատրութիւնը:)

«Փառք Հօր եւ Որդւոյ»-ն առած է Բ. փառատրութենէն,

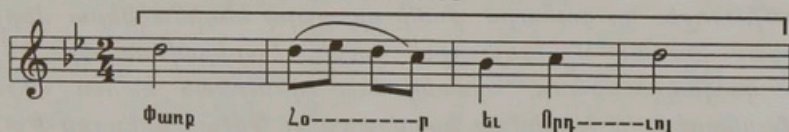
«Եւ Հոգւոյն սրբոյ»-ն առած է Ա. փառատրութենէն,

«Այժմ եւ միշտ եւ յաւիտեանս»-ը առած է Բ. փառատրութենէն, «յաւիտենից ամէն»-ը առած է Ա. փառատրութենէն:

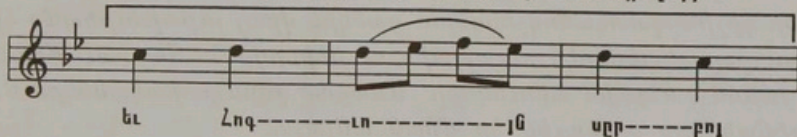
(Հայ երաժշտագիտութեան մէջ այս ձեւով, այսինքն տարբեր երգերու մեղեդային պարբերութիւն կազմելու կամ կառուցանելու ոճը, կերպը կը կոչուի «փոխանցումն եղանակաց»): Որպէս զի աւելի յստակ տեսնենք Կարա-Մուրզայի կատարածը, ձայնագրութիւններով եւս ցոյց կու տամ զայն:

Կարա-Մուրզայի կազմած փառատրութիւնը հետեւեալն է.-

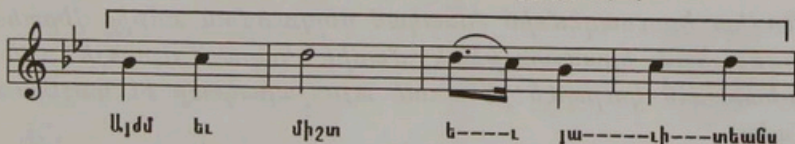
Բ. փառատրութենէն առնուած
- բացի առաջին ձայնանիշէն-.

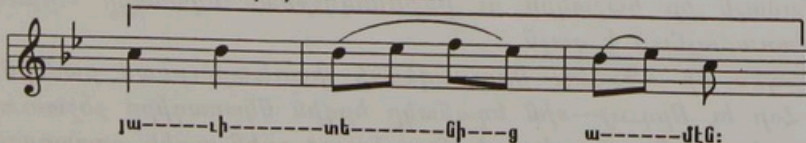
Ա. փառատրութենէն առնուած - վերջըներ վանկը պահուած է
բառորդական D -ի վրայ փոխանակ ութերորդական D, E կիսվարի-.

Բ. փառատրութենէն առնուած - 3րդ հատածի ութերորդական D, C-ն
եղած է կիսաւոր ութերորդական D եւ տասներկեցերորդական C-.

Ա. փառատրութենէն առնուած.

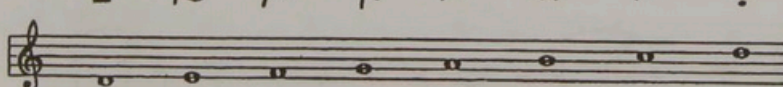
Կարա-Մուրզայի ֆառաձայնած շարականի մայր եղանակի մասին տուած բոլոր այս ուսումնասիրուած ծանօթութիւններէս ետք, ամենայն վստահութեամբ կրնանք ընդունիլ զայն Հայ միջնադարեան երաժշտութեան ակունքներէն աւանդաբար, սակայն հարազատ կերպով մեզի հասած Ս. Էջմիածնի մէջ երգուած վաւերական եղանակ:

Այժմ, կ'անցնիմ բացատրելու Կարա-Մուրզայի ձեռագիր սեւագիր ձայնագրութենէն Եւրոպականի փոխադրութեան ընթացքին ծագած մի ֆանի հարցերը:

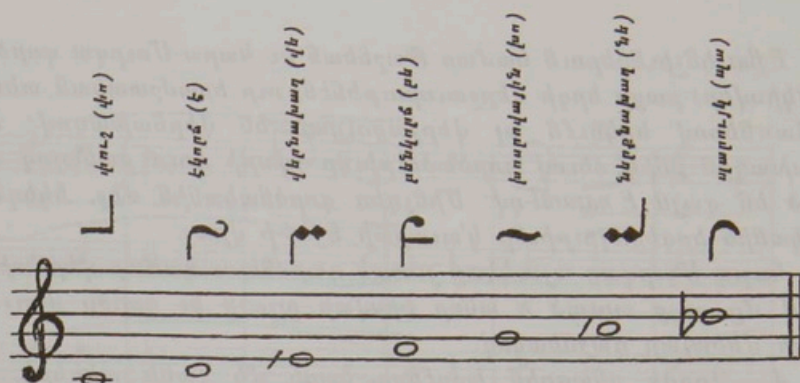
1.- Առաջին հերթին պէտք է ճշդէի երկի ձայնաբարձրութիւնը, ձայնակայքը (tonality): Ճիշդ է, ըսածս տարօրինակ կը թուի, ֆանի որ արդէն իսկ Կարա-Մուրզա ձայնագրած է իր գործը: Բայց, անոր ձայնաբարձրութեան ճշդումը հարց կը դառնայ, որովհետեւ ըստ Պապա Համբարձում Լիմոնեանի ձայնագրային դրութեան արձանագրուած գործերը, աւանդութեան համաձայն, երկու տարբեր ձայնաստիճաններով կը կարդան. մին՝ փուշը նկատելով որպէս Եւրոպական C-ն, միւսը՝ փուշը նկատելով որպէս Եւրոպական D-ն:

Ըսածս աւելի յստակացնելու համար, կու տամ վերծանման երկու կերպերուն ձայնասանդուխները առանց անոնց հնչիւնային մանրամասնութեանց մէջ մխրճելու:

“փո”	“լ”	“վե”	“բե”	“թո”	“ցե”	“պա”	“փո”
Փուշ, կրճատուած ձեւը՝	Էկորճ, կրճատուած ձեւը՝	Վերմախաղ, կրճատուած ձեւը՝	Բենկորճ, կրճատուած ձեւը՝	Խոսրովալիճ, կրճատուած ձեւը՝	Ներքմախաղ, կրճատուած ձեւը՝	Պարոյկ, կրճատուած ձեւը՝	Փուշ, կրճատուած ձեւը՝
┌	Ն	Յ	Մ	Դ	Շ	Շ	┐

(“Անձինք Նուիրեալք Շարականը”, Գրիգոր Փիտէճեան, էջ 96, Սիւս Հրատարակչատուն, Ազգային Առաջնորդարան-Նիւ Եորք, 2004):

(“Ակնարկ Հայ երաժշտության Պատմության”,
-Ք, Կուշնարեան, Մ. Մուրատեան, Գ. Գյողակեան-, էջ 83,
Հայկական ՍՍԻ ԳԱ Հրատարակչություն, Երևան, 1963):

Քանի որ մենք չենք լսած Կարա-Մուրգայի կատարումը այս շարականին, մեզի կը մնար երկի ընդհանուր ուսումնասիրության ընթացքին մեր հարցին առնչութեամբ գտնել թելադրանքներ ցուցանող կէտեր ու երեւոյթներ: Բարեբախտաբար, կրկին ու կրկին կարդալով գործը, մտքիս մէջ յստակացաւ Կարա-Մուրգայի գրելաձևը:

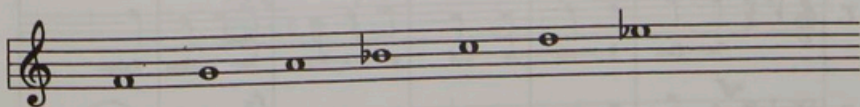
Կարա-Մուրգայի պարոյկ ձայնանիշերուն գործածութեան կերպը բանալին հանդիսացաւ ճշդելու երկին ձայնաբարձութիւնը:

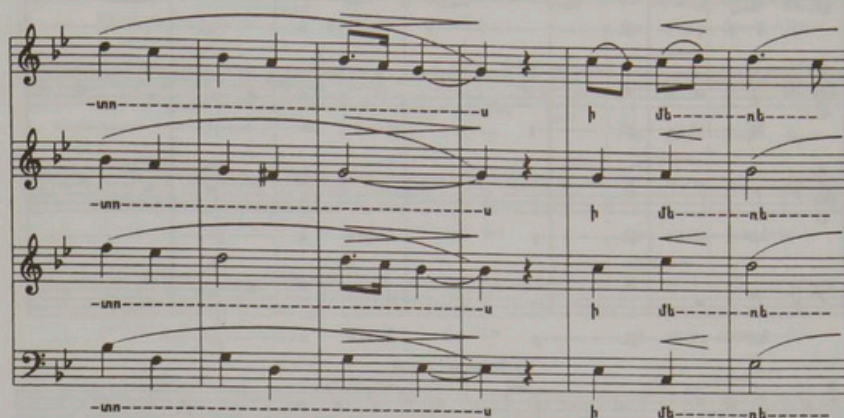
Եթէ փուշը համագոր նկատենք Եւրոպական D ձայնահնչիւնին, բնական պարոյկէն փուշ մէկ, ամբողջ ձայնաձաւ պէտք է ըլլայ: Այս յարաբերութեամբ կարելի է վերծանել Թաշնեանի ձայնագրած «Գովեա»-ն, բայց Կարա-Մուրգայինը ոչ. որովհետեւ, ան բոլոր պարոյկներուն առջեւ գծիկ մը դնելով նշած է անոնց կիսվար ըլլալը: Բան մը, որ ինծի համար նորութիւն էր, քանի որ Լիմոնեանի ձայնագրային դրութեան մէջ «կիսվար»-ի յատուկ նշան չկայ. կայ միայն «կիսվեր»-ի նշան, զոր ձայնանիշի մը վրայ դնելով անոր հնչիւնը կը դառնայ կիսվեր կամ յաջորդ ձայնահնչիւնը՝ կիսվար:

Կարա-Մուրգայի մօտ յստակօրէն շեշտուած այս կէտը ցոյց կու տայ թէ՛ գործը պէտք է կատարուի պարոյկը ընդունելով B flat, եւ փուշը՝ C. որ վերը դրուած երկրորդ ձայնասանդուխն է: Ճիշդ այս պատճառով, այս ուսումնասիրութեանս համար, Նիկողայոս Թաշնեանի ձայնագրութեանց վերծանումները, ինչպէս տեսաք, կատարած եմ փուշ=C յարաբերութեամբ եւ ոչ թէ փուշ=D յարաբերութեամբ:

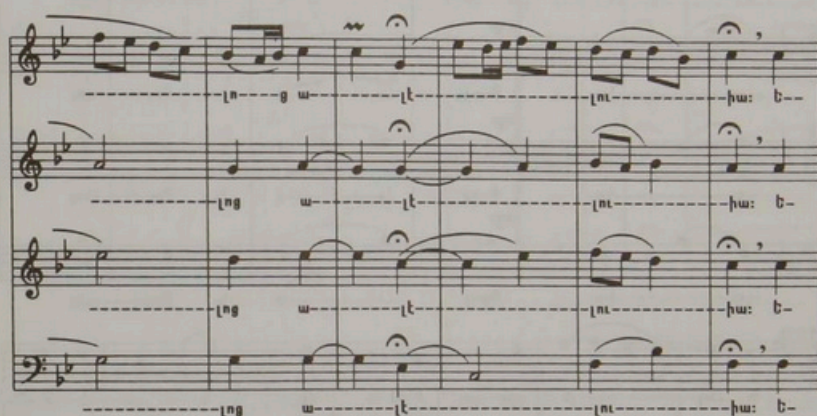
2.- Սորբանոներու 9րդ հատածի (measure) պարոյկին բնական ըլլալը, ինչպէս նաեւ 31րդ հատածին վերջին էկորնին բնական ըլլալը գրիչի սխալ է. անոնք պէտք է կարդացուին պարոյկ կիսվար եւ էկորն կիսվեր հնչիւններով:

3.- Հատածներու բաժանումները կատարուած են յստակ կերպով, երկու չորրորդի (2/4) համաձայն: Բանալիին երկու կիսաձայները (B flat եւ E flat) ես դրի համաձայն եղանակի ձայնասանդուխին, որ հետեւեալն է:-

First system of musical notation, featuring four staves (three treble and one bass) with Armenian lyrics below. The lyrics are: -տոո- -u ի մե- -ոե-.

Second system of musical notation, featuring four staves (three treble and one bass) with Armenian lyrics below. The lyrics are: -լո- g ա- -լե- -լու- -իա: ե-.

Third system of musical notation, featuring four staves (three treble and one bass) with Armenian lyrics below. The lyrics are: -կա-լք ժո- -դո- -վու- -րդք.

ա--լէ--լու--իա որ զաշ--իա--ր--նը--ս

լու--սա--ւո--ր--եաց ա--լէ

լու--սա--ւո--ր--եաց ա--լէ

լու--սա--ւո--ր--եաց ա--լէ

լու--իա--

լու--իա--

լու--իա--

լու--իա--

Ահաւասիկ Հայ երաժշտական մշակոյթի պատմութեան մէջ պատմական մեծ արժէք ներկայացնող գործ մը, Հայ բազմաձայնային երաժշտութեան, եւ յատկապէս Հայ եկեղեցւոյ բառաձայն երգարուեստի մանուկ շրջանին պատկանող շարականներէն նմոյշ մը, ազգային գանձ մը:

ԳՐԻԳՈՐ ՓԻՏԷՃԵԱՆ

ԻՄԱՍՏԱՍԻՐԱԿԱՆ

Ինֆնութեան հարցը Շ.Ռ.Պերպերեանի «Հուսկ Բանֆ»-երի եւ մի շարք այլ հրապարակումներում Բ.

Ազգային ինֆնութիւնը պատմական տուեալ է, որին մենք օրուայ ապրողներս պէտք է մօտենանք ամենայն պատասխանատւութեամբ, անցեալից ընտրելով ու զարգացնելով այն արժէքները որ կարող են ապահուել մեր յարատեւութիւնը: Սա նման է ոչ միայն պատմութիւնից դաս փողովուն, այլեւ պատմութեանը դաս տալուն:

Պերպերեանական յիշատակը՝ ինֆնագիտակցութիւն կերպն է, այն պատկանում է հոգու ներքին՝ Պերպերեանի բնորոշմամբ հրաժշտական ժամանակի տիրոջին՝ Յաւերթին: Աղետը՝ անցողիկ է, մի բան որ պէտք է յաղթահարել, ներկան չպայմանաւորել դրանով, այդ մտքի ազատագրումն է բռնից: Պերպերեանը ապրողներին ուզում է ազատել «Կամիտասի սինդրոմից»՝ հոգեվիճակից, խենթանալու վտանգից, «ինֆզինֆ»ութեան կորուստից: Երբ մարդ այլեւս անկարող է արարել, երբ նա այլեւս արուեստագէտ չէ: Թէպէտ ապրում է նման մարդը ու ժողովուրդը, եւ առարկայական աշխարհում գործում է ու շարժում, սակայն հոգու մէջ պարապութիւն է ու դադար: «Ինֆզինֆ» վերագտնել ցանկացող ազգը պէտք է որ չդադարի արարելուց եւ նորաստեղծութիւն: Նոյն մտահոգութիւններն ունեցող բանաստեղծ ու միեւնոյն ժամանակ հասարակական գործիչ Վահան Տերեանը գրում է. «Ահա թէ ինչու կարծում եմ, որ բացի արտաքին արգելքները յաղթահարելուց, ամէն մի ազգ կազմելու ցանկութիւն ու կամք ունեցող ժողովուրդ անդադար պիտի ստեղծէ այն արժէքները, որոնք նրա ինֆնութեան առհաստիցաններն են», (Վահան Տերեան, Հոգեւոր Հայաստան, երկերի ժողովածու, Հատոր 2, Երեւան, 1961): Աղետը յաղթահարելի է նոր ստեղծումներով:

Իմաստասէրը հաւատում է վերածնունդին, վերաստեղծումին, նորացումին. պէտք է պահել միմիայն մնայուն արժէք ունեցողը, յաւերժականը, այսինքն առաջնութիւնը տալ պրոգրեսիւ յիշողութեանը: Պերպերեանը հայ ժողովուրդին կոչում է «պատմական լատենտութեան», լատենտական կրֆով արարել, ազդել, ճանաչել, փոխել ու ապրել, ինչպէս ապրեց ինքը՝ իմաստասէրը:

«Հայ հոգին... որ սակայն զօրութեամբ եւ խորութեամբ կը հաւատանք, ու հաւատացէք դուք ալ, պիտի վերածնի: Այդ հոգին թող լեցնէ՛ զձեզ: Ձեր կեանքն ու ձեր ոյժը թող Մասիսին ետեւէն ծագող Արշալոյսին շողազու-նութեամբը գունաւորուին եւ ձեր էութեան սահմաններէն դուրս յորդելով՝ թող երթան տարածուի ձեզմէ դուրս, Հայերուն մէջ: Հայ հոգին թող իր հնոցը գտնէ ձեր սիրտին մէջ եւ դուք անշէջ պահէք ձեր հուրը»: (էջ 206)

Պերպերեանը կոչ է անում մարդուն դուրս գալ Եւ-ի նեղ սահմաններից ու ծաւալուել, անխառն միաւորուել «այլոց կեանքին», ազգային կեանքին, մասնակցել «հասարակաց թրիչին»: Մասնակցութիւն «Հայ հոգիին» կամաւոր ու ազատ անցում է Եւ-ից Մենքի՝ համագոյութեան:

Եւ նորից՝ արդեօ՞ք այստեղ համահարթեցման ու միակութեան վտանգ չկայ: Ո՛չ, Պերպերեանի յորդորը ուղղուած է այլազանութիւնների միութեանը, հոգու եւ հոգեւոր արժէքների միութեան: Միութիւնը միօրինակութիւն չէ, այլ միասնական վերընթաց շարժում, ծաւալում:

Պերպերեանի մօտ ինֆնութիւնը բարոյական, գեղագիտական յայտնա-տեսութեամբ հասկացուած կամ ըմբռնուած նախնական շարայար տուեալ է, որ անընդհատ պէտք է նորաստեղծուի: Այն արդիւնք է հոգու անընդհատ ծաւալման, ինչպէս մի ձիւնագունդ կամ ճիւղաւորուող, տարածուող, արմատ-ներով խորացող «Կեանքի Մառ»ի: Զիւնագնդի շարժումը պայմանաւորուած է անցեալ-ապագայ, բեռների գոյութեամբ, ինֆնութիւնը նրանցով ձեռք է բերում յարատեւ «հոստութիւն»: Լստ որում ժամանակների նշուած յաջորդա-կանութիւնը պայմանական է՝ անցեալը, ներկան, գալիքը գտնուում են կեանքի նոյն շրջանի մէջ, կարծես թաւալուելով հոգու՝ Եւ-առանցքի շուրջ, այնքան մինչեւ նա ընդգրկի մէկ ուրիշ Եւ եւ դառնայ Մենք՝ Կենաց Մառ: Դէպի ո՞ր

հոսել-- այդ կեանքի արուեստագետի ընտրութիւնն է, գուցէ եւ փորձը: «Կեանքի Մառ»ի պարտիզպանը մենք ենք եւ նրա նիւղն ու արմատը մեր ձեռքերի մէջ: Ներքին երաժշտական ժամանակի տիրոջութիւն անցնալը, ներկան, ապագան միանգամայն կառավարելի են, այսպէս՝ կարելի է փոխել անցնալը, փոխելով նրան տրուած նշանակութիւնը, կամ այլ կերպ ասած՝ փոխելով մեր վերաբերմունքը դէպի այդ եղելութիւնը: Ցանկալի ապագայ ունենալու համար պէտք է անցնալի յուշերին ընտրողաբար ու պատասխանատուութեամբ վերաբերուել որպէսզի ծառը չը չորանայ կամ մնայ գանձան եւ ծուռ, այլ ծաղկի ու նորաստեղծուի:

Մարդը՝ անհատը վերածնունդ, ինքնաբարձում է երբ իր կեանքը ապրում է որպէս արուեստագետ՝ ստեղծող ու նորաստեղծող: Այսպէս ձեւաւորում է անհատը, նրա հոգին ուղեւանում է, մարդը ձեռք է բերում ազգային ինքնագիտակցութիւն՝ Մենք, բայց սրանով ստեղծագործական պրոցեսը չի ընդհատուում: Հոգին ստանում է տիեզերական չափում, դառնում է երկնաֆաղափացի, ազգայինը վեր է ածում համամարդկայինի՝ Յաւերժի: Մարդը, որ այստեղ բնաւ էլ Լայքնիցի ինքնամփոփ մոնադան չէ, իրագործելու խնդիր ունի՝ ծաւալուել ու դուրս ելնել աշխարհի սահմաններից: Ես-ը ինքնաբարձում է, այլափոխում Մենքի բայց միեւնոյն ժամանակ մնում «ինքզինք», այլ խօսելով ինքնութիւնը փոխուելով մնում է անփոփոխ, խառնում է բայց չի ձուլուում: Մենք հանդիպում ենք իրար սիրոյ ու յաւերժի մէջ, ուր չկայ արդէն Ես-սուրբկտը եւ դիմացը ոչ-Ես օրյեկտը. կանք Մենք:

Ես-ից ծագում է Մենք-ը, վերջինից էլ երկնաֆաղափային՝ կոսմոպոլիտը, որ ի վերջոյ կոչուած է միանալու տիեզերքի Յաւերժին: Ես-ի այս ծաւալուելու, բարձրանալու պրոցեսը Պերպլեքսանի դիալեկտիկան է: Որտեղ առանց ազգային չկայ վերազգային: Ցանկացած երկնաֆաղափացու մէջ կայ՝ ազգային ինքնութիւն: Ինչպէս ամէն զաւակի մէջ կայ իր մայրը: Ինքնութիւնը մեր կեանքի ընթացքին ձեռք է բերում ծաւալ, պարունակութիւն: Այն անընդհատ նոր տարածքներ է նուաճում-- կենսատարածք, պատմատարածք, մշակութային տարածք, վերերկրային տարածք: Տարածքն ու ինքնութիւնը ուղիղ համեմատականօրէն փոխկապակցուած են:

Ինքնութիւնը ներկայ է ամենուր, ժամանակի բոլոր պահերին՝ հիմային, անցեալին, գալիքին, որն արդէն իսկ նախագծում է:

Ուստի անհրաժեշտ է որ չընդհատուի ազգի պատմութիւնը, նրա լինելութեան, կամ աւելի ճիշտ նորաստեղծումների շարայար ընթացքը:

Իմաստասէրը այսպէս է մեկնաբանում ազգի գոյութիւնը--

«Ազգ մը կայ մանաւանդ իր անցեալէն իրեն եկած բարբերով, սովորութիւն-ներով, բարոյական ու նիւթական դրամագույն իրրեւ իր ժառանգած նիւթական ու ոգեկան հարստութիւններով, հին սերունդներէն իրեն փոխանցուած լեզուով, հին ֆաղափակրթութիւններէն իրեն հասնող ծանօթութիւններով ու թեմինիքներով, իր պատմութեան իրեն սորվեցուցած աւանդական ֆաղափական ու բարոյական իմաստութեամբ: Մահացուցիչ աղէտ պիտի ըլլար ազգի մը համար կորուսիլ իր անցեալէն, իր պատմութենէն. աշխարհին առջեւ պիտի գտնէր ինքզինք անծնողք, անպաշտպան, անօթի ու մերկ նորածինի մը պէս. ու աշխարհին փոթորիկը շուտով պիտի աւեր գինք»:(16)

Այսօր հայ ազգի գլխաւոր հարստութիւնը յիշողութիւնն է: Յիշողութեամբ է որ մենք իրրեւ ազգ տարբերում ենք միւսներից: Այն՝ ազգային ինքնութեան հիմնաքարն է, ըստ որում յիշողութիւնը անցեալի պահեստարանը չէ լոկ, այլեւ կապը ներկայի հետ:

Թշնամին աւերել է փաստացի նիւթական բազմաթիւ արժէքներ, բիշ են շփեղ փլատակները որով կարելի էր հպարտանալ արեւմտեան մի շարք ազգերի նման, սակայն բարբարոսներին հասու չէ ազգի յիշողութիւնը: Յիշողութիւն աւելին է քան պատմական ունի յուշարձան: Յիշողութիւն անդադար կրկնում է, թէ անցեալը անցած չէ, կայ, դուք կարող էք ներսում արդէն եղողը, դարձնել ներ-գործող ու վերստին կայացնել:

«Ազգային Աղէտ»ը անցեալի ու ներկայի կապի կորուստն է, տրամաբանօրէն կորուստը ինքնութեան եւ որպէս հետեւանք նիւթական ու

ֆիզիկական կորուստը: Ազգի գոյատևման համար «նոր ստեղծումներ» են անհրաժեշտ, «նշարիտ չ'ապրիր ո՛վ չի նորաստեղծեր»: Երբ դադարի արարումը պատմութիւնը կը մեռնի: Պատմութիւնը ժողովուրդի հաւաքական կենդանի արարող, պրոգրեսիւ յիշողութիւնն է, որն այստեղ նայական է գիտակցութեան հետ: Երբ չկայ յիշողութիւն, խօսք անգամ լինել չի կարող ազգային ինքնութեան մասին: Պատմական յիշողութիւնն է ազգային ինքնութեան կազմաւորողը:

Ինքնութեան չգոյութիւնը, կամ անլի նիշտ անդարձ օտարումը յիշողութեան բացակայութիւնն է: Անհատ կամ ազգ այս պարագային ապրում է, որպէս այլոք, ոչ իբրեւ «ինքզինք», նրա այլութիւնը անվերադարձ է: Կարելի է՞ ապրել ուրիշի յիշողութեամբ... միանգամայն տեղին է յիշել Սարտրի բանաձեւը՝ «Ես իմ անցեալն եմ» (Je suis mon passée) Sartre J. P. L'être est le neant. Essai d'ontologie phenomenologique. Paris, 1943. P.159: Եւ մենք որպէս ազգ մեր անցեալն ենք:

Պատմութիւնը չի շարունակում միայն մշակոյթի, ազգային սովորութիւնների ու բարքերի պահպանումով, այլ նրանց վերանորոգելով, անընդհատ վերաստեղծելով, ըստ որում վերաստեղծումը սոսկ կրկնողութիւն չէ, այն «նոր ստեղծում» է: Ինչ որ բարեկաւած, գուցէ եղափոխուած մի վերյուշ է այս: Մարդու եւ ազգերի (եղափոխութիւնը, եղաշրջութիւնը, փոխաշրջութիւնը, բարեփոխումը, բարեշրջութիւնը-սրանցից ոչ մէկը տակաւին ընդհանրացուած չէ) evolutionը սկսում է անցեալից, անցեալը փոխելուց: Որոշ ազգեր անցեալը փոխելու համար պէտք է ապաշխարեն, ուրիշներ՝ ներքին, երրորդները վերաշինեն, իմաստաւորեն, արարեն, վերածնեն:

Իմաստասէրը նիշտ է նկատում, որ «Ազգերն ալ չեն կրնար վստահիլ դարերէն իրենց փոխանցուած աւանդութիւններուն սոսկ....» (17):

Աւանդութիւնը մեքենաբար կրկնողութիւն չէ, այլ նորաստեղծում:

«Ի՞նչ կ'ըսէք այն քննադէմ որ ինքզինքն ալ կրկնել միայն գիտէ վասնզի կեանքին հետ չի վերանորոգեր իր միտքը՝ որով եւ աստիճանով մը իր ոնն իսկ: Այն նկարիչին կամ երաժիշտին որ իրենց արուեստին ալ անագոյնցիկ դարձած տարագները միայն կրնան կրկնել՝ երբ ստեղծում կը պահանջուի իրենցմէ. ու վերջապէս այն կրօնաւորին՝ որ մեքենաբար կը կրկնէ կրօնքին արարողութիւններն ու վարդապետութիւնները առանց հոգւով վերանորոգելու ու վերաստեղծելու անոնց անմեռ իմաստը: Պիտի չըսէ՞ք որ ասոնք ամէնքը իրենց կենդանութենէն այլեւս պարպուած մարդեր են- մեքենայ-, մարդեր որոնք պէտք չեն կեանքին: Ու ազգերու գոյութեան մեծագոյն աղէտներ չեն սպառնար երբ անոնք իրենց «գաղափարներով» ու «կուսակցութիւններով» չեն կրնար ըմբռնել Նոր պահը որ Պատմութիւնը իրենց առջեւ կը հանէ ամէն Նոր Օրի, եւ կ'ընթանան իրականութեան հետ ալ ունէ կապ չունեցող փաղֆոռումը-ով եւ «գաղափարաբանութիւններով». ու այս՝ վասնզի կը պակսի իրենց նոր գաղափարը եւ գործունէութեան նոր գիծը ստեղծելու շնորհը, նոր ժամանակին համար: Մեծ վտանգ չկա՞յ որ ընկղմի այդպիսի ազգերու նալը»: (18)

Այդ չէ՞ր արդեօք հայոց աղէտի պատճառը: «Մեքենայ-մարդեր»ի գոյութիւն ինքն աղէտ է: Սրանք «ինքզինք» չեն, կրաւորական այլոք են: Այսպիսիք չեն կարող ըմբռնել «Նոր պահը», որովհետեւ չեն ապրում «Նոր օրի» մէջ, նրանց «գաղափարաբանութիւն»ը սպառած է իրեն, ու նոր գաղափարներ չկան: Սրանք նեղնակատ մեքենաներ են, հիբրիդներ որ հնարաւոր է ունին հսկայական գիտելիք ու փորձ սակայն չեն կարող ստեղծագործաբար մտածել: Սա ինքնութեան բացակայութիւնն է: Մտահոգիչ է իրապէս: Մեքենան հնանում է մաշում եւ վերջապէս դառնում ժամանակավրէպ կամ կարելի է ասել առանց ժամանակի, միայն որպէս տարածական իրողութիւն եւ ոչ ժամանակային: Վտանգի հարցադրում արդիական է, ակտուալ, թէ՛ այսօրուայ անկախ Հայաստանի եւ թէ՛ Սփիւռքի համար: Իրատեսութեան պակասը մէկ անգամ չէ որ «ազգերու նալը» ընկղմած է: «Նալ»ը կամ կ'սսէի տապալը փրկութիւն է, պատմութեան շարունակելիութիւն, նրա ղեկը մեր ձեռքերում է, ջրասոյգ լինի,

թէ՞ խարիսխ կը նետի Արարատի բարձունքին: Կայուն հողի, մի ունէ տարածքի վրայ չի կարող լինել պետութիւն, ծաղկած մշակոյթի պարտէզներ, երբ չկայ «ինքզինք» եղող հայ մարդը: Այստեղ՝ մարդկային այլազան ամբողջութիւնը, որ գիտակից է իր պատմական միութեան՝ նոյն «նաւ»ի մէջ գտնուելու իրողութեանը:

Բայց ով տեսնում է վտանգը, պէտք է որ իմանայ աղետը կամ աղետները դիմակայելու միջոցը: Պերպլեքեանը գտնում է որ հարկ է վտանգի պարագային անմիջապէս վերականգնել ազգային ինքնութեան գիտակցութիւնը եւ միշտ նոր աստիճանի վրայ, այսինքն նոր ռնով:

Ինչպէ՞ս.՝ ազատուել անպէտքից, վնասակարից, մեռած-օտարացածից, ինքնաօտարացողից, նաւից դուրս նետել բեռը, կտրել՝ յօտել «Կեանքի Մառի» չորցած, անպտուղ նիւղերը, որպէսզի ծաղը իր արմատներից նոր ծիւր արձակի-նորաստեղծուի:

«Ստուգիւ կեանքին գերագոյն անհրաժեշտութիւնն է պարբերաբար կշռել իր իրագործման միջոցներուն արժէքը, Նոր Օրին դիմաց անցնալէն առնելու համար ինչ-որ օգտագործելի է դեռ անկէ՝ այդ Նոր Օրին մէջ, ու ձգելու՝ ինչ-որ իրապէս հինգած է, անպէտ կամ վնասակար դարձած, մեռած: Չորցած տերեւներու ու նիւղերու պէս անոնք թօթափուելու միայն արժանի են Կեանքի Մառէն: Այն ատեն պէտք է քարձրանայ մինչեւ նիւղերուն ծայրը այն Մառին խորերէն նոր ծիւր, նոր կոկոններ տուող ու հասունցնող Կեանքի Աւիշը. այն որ նոր ծաղիկներուն մէջ պիտի փթթի, գունափայլի ու բուրէ Նոր Գարունին. Գալիքին մէջ, Գալիքին համար...»:(19)Ինչ խօսք «թօթափելու», չորցած մասը թափելու համար պահանջում է զգուշաւոր մեծ իմաստութիւն եւ պատասխանատւութիւն:

Պերպլեքեանը չի առաջարկում ոչ նոր պատուաստ նիւղերին եւ ոչ էլ վերադարձ արմատներին- աւելի ճիշտ վերադարձը կայ բայց արմատները իրենք են վերադառնում ներկայ: Այսպէս վերադարձը ենթադրում է յետընթաց շարժում, իսկ այժմ իմաստասէրը պահանջում է որ վերադարձը լինի արմատների, անցնալի առաջընթաց: Պերպլեքեանը մօտենում է պատմութեան ընտրողաբար «Կեանքի Մառ»ից հարկ է հեռացնել հատել անարժէքն ու հինը, ուրեմն վերագնահատել արժէքները, վերանայել պատմութիւնը: Այդ «Նոր Գարունին, Գալիքին» պահանջն է: Վերաբծելորումը արժեւորողի կերպարանափոխութիւնն է: Նրա տառապանքն է, քանզի հին արժեւորողը պայքարում է նոր արժեւորողի, ստեղծողի ու վերաստեղծողի դէմ: Ամէն արժեւորող արարիչ է: Նոր արժեւորողը որեւէ քանի արժէք է տալիս իր արարելու կամքով: Գոյութիւն ունի կամք, կայ եւ այլափոխութիւն: Անխուսափելի է այս: Նորաստեղծումներով ու վերաբծելորումներով է ռիթմաւորւած պատմութեան ընթացքը:

Մարդը պատմական, պատմութիւն արարող էակ է: Ի միջի այլոց կ'ուզեմ նկատենք որ իւրաքանչիւր անհատ պատմութեան նկատմամբ ունեցած անձնական վերաբերմունքով է հենց յայտնաբերում կամ կորցնում իր ազգային ինքնութիւնը: Այս առումով պատմութիւնը փորձաքար է մարդու համար: Պատմութիւնը կերպարանափոխութիւնների մի գործընթաց է, ուր տարածական իրողութիւնները անընդհատ փոխակերպւում են ժամանակայինի: «Ազգերու նաւ»ի անխափան ընթացքը ապահովելու համար անհրաժեշտ է նորաստեղծել պատմութիւնը անցնալի ու ներկայի հանրագումարով ստեղծագործաբար իրականացնել ցանկալի ապագան:

Պատմութիւնը այսպիսով գիտութիւն է ոչ միայն անցնալի այլեւ ապագայի մասին: Այն պէտք է կառուցել. սա Պերպլեքեանի պատմական նարտարագիտութիւնն է: Պատմութեան արարիչը «ինքզինք» եղող մարդն է: Ուրեմն մարդը գալիքի էակ է: Մարդը այն է՝ որը տակաւին պիտի լինի: Նա պէտք է ստեղծի ու ապացուցի իր ինքնութիւնը: «Քանզի լինելը դեռ բաւարար չէ, պէտք է ապացուցես ինքնութիւնը...» հայ իմաստասէրի հետ համաձայնում է Անդրէ Ժիդը: Պատմութեան իմաստը մարդկութեան մարդկայնացումն է եւ ի վերջոյ աստուածացումը: Պերպլեքեանը դիտելով պատմութեանը հոգեւոր տեսանկիւնից, վերջինս նկատում է որպէս մարդու եւ

Աստուծոյ յարաբերութիւն: Պատուիւնը դա Մենքի շարժումն է դէպի Յանքո՛ւ Աստուած:

Պատուիւնը ստեղծագործական պրոցես է: Արարել նշանակում է յառաջ բերել ապագան՝ ապահովել պատմութեան յարատեւութիւնը:

Իմաստասէրը հարցնում է, թէ ի՞նչն է, «որ պիտի ստեղծէ մարդուն մէջ, մարդուն համար Նոր Օրին ընծայուելիք այդ Նորը»։ Եւ հետեւում է յստակ մի պատասխան։- «Մեր մէջ մեր գերագոյն իսկութիւնը, մեր էութեան վերջին կատարին մշտափայլող, գերաբուն, աննինջ, անդուլ դէպի ապագան ձգտուած իսկութիւնը մեր՝ որ Ոգին կը կոչուի- Ստեղծագործը. եւ որ Աստուածային ի սկզբանէ եղող Բանին ցոլքն է մեր մէջ...»:(20)

«Ստեղծագործ» լինելը մարդու աստուածային իսկութիւնն է եւ միւս կողմից մեր առջեւ դրուած խնդիր է: «Ստեղծագործը» արարում է ինքն իրեն՝ «ինքզինքին»՝ մարդուն, որտեղ խօսում է «Յանքո՛ւական Կենդանութիւնը» որտեղ ներկայ է «Բանը», ներկայ է խօսքը, իմացութիւնը, գիտելիքը եւ այս գիտելիքը նախ եւ առաջ հոգեւորի մարզին է պատկանում:

Բոլոր արարումների արդիւնքը նորի ծնունդ է, վերածնունդը: Ամէն ծնունդ տառապանք է: Ինքնութիւնը՝ արարողի, ճանաչողի, ստեղծագործի տառապանքն է: Ուստի «Ինքզինքին» արարումը ծննդականի տառապանք է:

Ահա, թէ ինչ է գրում Պէրպլեքսանի ժամանակակից ռուս իմաստասէր Բերդյաւեր, խօսելով մարդկային անհատականութեան մասին (որ համահունչ է Պէրպլեքսանի «ինքզինքին»ին, այստեղ իմաստային առումով ոչինչ չի փոխուի եթէ անհատականութիւն բառը կարդանք՝ «ինքզինք ըլլալ», ռուսի միտումնաւոր այդպէս էլ փոխադրելու ենք Բերդյաւերի խօսքը)։- « «Ինքզինք ըլլալը» ցաւ է: «Ինքզինքին» իրագործման հերոսական պայքարը ցաւոտ է: Կարելի է ցաւից խուսափել, հրաժարուելով «Ինքզինք ըլլալ»ուց: «Ինքզինք ըլլալ», լինել ազատ դիրքին չէ, աւելին՝ դժուար է, պարտաւորութիւն է, որ մարդ պէտք է տանի»(21): Եւ սա կեանքի ողջ ընթացքին: Բերդյաւեր ասում է, թէ աշխարհը մարդուց պահանջում է հրաժարուել անհատականութիւնից, փոխարէնը նրան խոստանալով աւելի լաւ կեանք: Մարդուց պահանջում է ենթարկուել բնութեան ու հասարակութեան դեմքերով ճանաչելին: Եւ ռուս գիտնականը այս բանում տեսնում է կեանքի ողբերգութիւնը, ինչ խօսք Պէրպլեքսանը աւելի լաւատեսօրէն տրամադրուած իմաստասէր է:

Պէրպլեքսանի մեկնարանութեամբ ինքնութիւնը Գեղեցիկ է, Բարի, նորաստեղծուող, Յանքո՛ւական՝ Աստուածային: Իմաստասէրը կոչ է անում «Յանքո՛ւական նորաստեղծման»: Եւ աւելի հիմնաւորելու համար «Յանքո՛ւականի» գաղափարը հարցադրում է.-

«-Ուրեմն *Յանքո՛ւական*ին ներկայութիւնը մեր մէջ. Նորը՝ *Յանքո՛ւական*ն Վ պիտի ստեղծուի»:(22)

Այո՛, «Նորը՝ Յանքո՛ւականով» պիտի արարուի, որ «վեր է ժամանակէն, բայց որ երբ կը յայտնուի անոր մէջ, երբ կը միջամտէ ժամանակին, միշտ կենդանի ստեղծագործութիւն է, նորէն ու նորէն նորաստեղծում»: Այսպիսին է ինքնութեան ուղին: Ուրեմն ինչպիսին է անցեալի ու ներկայի կապը. «Կայ Անցեալին Անա՛նց, մշտակենդան բաժինը, համակ իմաստ ու ոգի: Անցեալին մէջ անձեր կան ու անոնցմով դէպքեր՝ որոնց մէջ ու որոնցմով մարմնաւորուած է, քիւրեղացեալ յայտնուած յանքո՛ւաստեղծ Յանքո՛ւ: Անոնք անցեալին մէջ՝ վեր են անկէ սակայն: Ժողովուրդները անոնցմէ նորէն ու նորէն իրենց ստեղծագործ ներշնչումները պիտի ստանան: Բայց այն ատեն միայն պիտի քեղմնաւորուի անոնց օրինակը երբ մեր հոգիին մէջ գիտնանք վերստին ծնցնել զանոնք»:(23)

Անցեալը ներկայի մէջ է, եւ նրանք կան մէկը միւսի միջոցով՝ ներկայն անցեալով ու անցեալը ներկայով. սա կոչում է նորաստեղծում:

Շահան Պէրպլեքսանի Յանքո՛ւ Արարչի խորհուրդն է, ստեղծագործ Աստուծոյ ներկայութիւնը, որի ատրիբուտներից է յաւիտեական քիտումը, ծաւալումը, ժայթքումը՝ «Ոյժի, Լայսի ու Սիրոյ Կեանքի»: Յանքո՛ւ «Տիեզերքին մէջ ներկայ՝ Միտք»ն է, յիշող, ստեղծագործող, նորաստեղծող ու

վերժամանակային եւ. թերեւս անլի միշտ կը լինի եթէ ասեմք Պերպերեանի իսկ խօսքով՝ երաժշտական: Ինքնութիւնը մեր վերադարձն է առ Աստուած, որն արդէն մարդուս մէջ է: Աստուած այսպիսով անվերջանալի, յանձնական «ինքզինութիւն» է, այդպէս եւ մարդը: Հեղինակաւոր իմաստասէրներ, աստուածաբաններ եւ հինց Սուրբ Գիրքը այս առումով հետաքրքիր գաղափարներ են պարունակում, ինչպէս օրինակ «Այնժամ քո վրայ տիրոջ Հոգին պիտի իջնի եւ դու պիտի փոխուիս, ուրիշ մարդ լինես» Ա. ԹԱԳԱԽՈՐԱՅ 10:6: Նոյն ինքն Յիսուս Քրիստոս այլափոխուեց Թաքոր լեռան վրայ: Իսկ Սիմոն Նոր Աստուածաբանը, «Աստուծային Հիմներ» գործում գրում է. «Ես դարձայ այն մարդը, որը չէ եղած»: Մարդը իրացնում է իր մէջ ի կարողութեան դրած Աստուծային ծրագիրը՝ նա ինքնա-արարում է:

«Որո՞նք պէս ըլլալ»- ցեղային ծագման հարցը գերանում է, դառնում ընդհանրապէս մարդ արարածի հարց: Անհատը հասունացել է՝ Ես-ը ծաւալում է, ընդլայնում, ու հիմա ազգային ինքնութեան հարցը դրւում է որպէս երկնափառաբան հարց, ասեմք գերագոյն ինքնութիւն, բացարձակ-Ես՝ արարիչ: Մարդը այժմ մտածողութեան մտածողութիւնը չէ այլ աստուծային ստեղծագործութեան ստեղծագործութիւնը:

Մարդ «ինքզինք» լինելու համար, հարկ է որ լինի առանձն քան «ինքզինք»: Մարդ գտնւում է յարատեւ ինքնաբարձման մէջ: Մարդը աստուծանում է: Նա անընդհատ այլանալով վերադառնում է ինքն իրեն որպէս աստուծամարդ եւ յանձնական անդադար նորաստեղծելով ու պայծառ-կերպուելով: Մարդը անընդհատ արարումներով ինքնայայտնաբերւում է յանձնական մէջ:

Մարդը կոչուած է հրապառուելու Յանձնական լոյսով ու նորաստեղծելու: Սա նաեւ 2000ամեայ Քրիստոնէական գաղափարախօսութեան պատգամն է՝ Աստուծամարդու նիգը. «Իրաւ, խորախորհուրդ բան՝ ժողովրդեան այդ զգացումը. Յանձնական չէ Տիեզերքին վերեւ անկենդան կեցած. ան, ինչպէս ըսեմ, ան յաւիտենական ժայթք ու բխում է. Ոյժի, Լոյսի ու Սիրոյ Կեանք: Որ մեր ժամանակին մէջ նորէն ու նորէն կը միջամտէ, մեր խաւարին ու ցուրտին մէջ ծաթող Յոյսի աստղը վեր-ըլլալու. որ նորէն ու նորէն մեզի կը բերէ իր Աւետիսը թէ՛ մարդուն տրուած է իր կեանքը, գոյութիւնը այլակերպել, պայծառ-ակերպել աստուծայինին մէջ, աշխարհին ժամանակէն մասնակցիլ Յանձնական-աշխարհաբանակ՝ ըլլալ արդէն երկնափառաբան»:(24) Բացայայտ է որ Պերպերեանը զարգացնում է Ա. Բերգսոնի «ստեղծարար էությունային» աւանդոյթը, այն հասցնում նոր աստիճանի- անլի գործնական, նպատակային եւ որոշակի: Հայ իմաստասէրը ստեղծում ու վերաստեղծում է մարդուն, նա քառսից առաջ է բերում տիեզերքը եւ կենդանացնում աշխարհը: Իրապէս՝ միայն «ինքզինք» եղող մարդու, կեանքի արուեստագէտի համար է անկենդան քառսը վերածում կենդանութիւն բխող տիեզերքի:

Երկնափառաբան կեանքը թէպէտ կարգաւորում է արտաքին անցողիկ կամ ինչպէս իմաստասէրն է անուանում «ժամացուցային ժամանակով», բայց նա ապրում ու ինքնաբարձում է ներքին՝ «երաժշտական ժամանակ»ում ու տարածքում: Ներքին տարածքը Յանձնական ոլորտն է, արուեստագէտի տիրոյթը: Արարումը անցեալ երբեք չի դառնում այն շարունակական պրոցես է: Ուրեմն ինքնութիւնը եւս վերածում է յանձնական ընթացքի, անվերջ բխումի, մշտական ինքնայորդումի: Ահա թէ ինչու Պերպերեանի ինքնութիւնը բնորոշեց, մէկ՝ որպէս այլակերպութիւն, մէկ՝ պայծառակերպութիւն, նորաստեղծում, վերածնունդ:

Պերպերեանը յայտնաբերել է ժամանակի պահպանման օրէնքը:

Երկնափառաբան տիեզերական ինքնութեան հասած մարդը կրաւորական էակ չէ, նրա կեանքը «ներգործականօրէն ապրում» է, ինքնին Յանձնական եւ Արուեստի գործ:

«Ու այսպէս՝ երբ առաւօտ մը ձեր մէջ արթննայ ու խօսի տիեզերական խօսքը տիեզերական դիմոնիստիսին, դու- որ այսօր մերկ ու սարսուռն հոգիներով պատանհներ՝ կը դողաք փոքրիկին առջեւ- պիտի նանչնաք թէ

ինչպես *չկայ մահը*, ու պիտի մեկնիք «հերոսատիպ եւ հպարտ», ցեղին հերոսութիւնները խոնարհաբար իրագործելու» (էջ 211-212):

«Տիեզերական Դիոնիսիոս»ը խորհրդանշում է կեանքի երաժշտականացումը՝ հոսքը, անընդհատ լինելութիւնը, միասնական կեցութիւնը, առատութիւնը, կեանքի գինովութիւնը, նորաստեղծումը:

«Ինքզինք» եղող մարդը գտնուում է Յաւերժական լինելութեան մէջ: Նրա համար ժամանակի ամեն պահ վերածում է «գերագոյն ներկայի», կեանքի արուեստագէտը «տեսում» է, երաժշտականանում: «Այն ատեն գերագնացապէս կ'ունենանք ուրախութիւնը «ժամանակայնութեան չարիքէն» միանգամ ընդ միշտ էութեան գերծման. անոր իր սեպհական յաւերժին մէջ հաստատման հրեռանգը ուր կը չփանայ նոյնիսկ մեր մահուան մղձաւանջը: Յաւերժական արարումը քացառում է յաւերժական փայլայուն ու մահը:

«Յաւերժը պէտք է փնտռել ոչ դէպի անցեալը ետ երթալով՝ իբր թէ ըլլար ան մանաւանդ ժամանակներու սկիզբ, ոչ ալ դէպի ապագան՝ յոյս-անձկութեամբ գայն սպասելով, իբր թէ ըլլար մանաւանդ ժամանակներու վախճան, այլ գայն պէտք է գտնել ներկային իսկ մէջ, այդ ներկան դարձնելով ժամանակի քովանդակին ներկան: Վասն զի Յաւերժը ներկային իսկութիւնն է ինքնին» (25), ասում է իմաստասէրը: Արարումը ներկայութիւն է, նրա ներսում է, նրանով է եւ անցեալը եւ ապագան: Դրանք ներկայ անցեալ են ու ներկայ ապագայ:

Ամմահութիւնը «ինքզինք»ութեան մէջ է: Այսպիսի գաղափարը յեղափոխական էր ժամանակի հայ փիլիսոփայական մտքի համար: Ֆիզիկական անհատը ամմահանում է, ոչ թէ այն պատճառով որ նրա մարմինը մահ չի տեսնում, այլ որովհետեւ նա «ինքզինք»ութիւն է, իւրայատուկ է, անկրկնելի արուեստի գործ: Նրան չի կարելի ոչինչով ու ոչ մէկով փոխարինել: Մարդը յաւերժական ներկայութիւն է:

Այսպիսով Պերպերեանը «հերոսատիպ եւ հպարտ» ցեղից ծլարձակուած՝ արդէն երկնափառագի մարդուն, յորդորում է.

«Անցնիլ աշխարհէն, Պարոյին պէս... անցնիլ աշխարհէն, պարելով ձեր արարքներուն ու կենդանի պատահարներուն ինքնատիպ պարը...»

«Պարոյին պէս՝ հոգինիդ քացած Մեծ Երգին որ կը հնչէ իրերուն խորը եւ որ Տիեզերականին Երգն է՝ ձեր ցեղին հզօր, քաղցր, ցաւագին քայց ցնծուն, լուրջ եւ հրեռանգին, պայծառ ու խորունկ Երգը ըլլալէ առաջ, եւ որ ի վերջոյ ձեր իսկ ես-ին, ձեր իսկ մտերիմ հանճարին երգն է...»:

«Անցնիլ պարելով ձեր կեանքին Պարը, այդ Երգին շնորհ իրագործելով ձեր արարքներուն մէջ, ու աղօթել եւ ընել այնպէս որ ձեր մահը ըլլայ ձեր Պարին գերագնացութիւն կենդանի պահը, որով ան առնէ իր գերագնաց եւ վերջին նշանակութիւնը...»:

«Այդ անցքին համար՝ յառաջացէ՛ք փառութեամբ. ես՝ դիտեմ ձեզ զմայլող աչքերով ու ըսեմ ձեզի».

«-Երթա՛յք քարեալ...» (էջ 212): Պերպերեանը Պարի, Երգի հետ համեմատութիւններ կատարելով, սոսկ գեղարուեստական խօսքին տուրք չի տալիս: Այս մտածողութիւնը նրա երաժշտական փիլիսոփայութիւնն է: Իմաստասէրի աշխարհը՝ տարածութիւնը, տարածքը երաժշտականացում է, «Մեծ Երգը» հնչում է ամենուր, անդադար, նա սահմաններ չի ճանաչում: Ողջ տիգերքը ողողում է երգով, որը բարախում է, թրթռում, այդ հենց կեանքն է: Պերպերեանը իր աշակերտներին կոչում է բռնելու Երգի ուրիշը՝ հոգով, մտքով, մարմնով՝ պարել «կեանքին Պարը»: Դժուար չէ նկատել որ իմաստասէրի երաժշտականացումը փիլիսոփայութիւնը հեռուոր աղերսներ ունի հին արեւելեան մտածողութեան հետ: Այսպիսով մարդը ստանում է Յաւերժի նշանակութիւն: «Ինքզինք» լինել նոյնն է, թէ յաւերժանալ, գտնուիլ յաւերժական նորաստեղծման մէջ:

Երկրային կեանքը սահմանափակ է, այն անսահմանին հասցնելու համար հարկաւոր է գեղեցկացնել, վերածել արուեստի ինքնատիպ գործի, դարձնել «Երգ»՝ «հզօր», «քաղցր», երբեմն «ցաւագին», այսպիսին է կեանքը իր ամբողջութեան մէջ: Առանց տառապանքի ծնունդ չի լինում: Արարողի տառա-

պանքն է որ մարդու աշխարհի մէջ առկայութիւնը դարձնում է ներկայութիւն: Արուեստագիտօրէն իրագործուած կեանքն ոչ միայն յաջողութիւններն են այլեւ ձախողումները, հրեւումնքն ու ցար եւ նաեւ մահը, բայց «իմացեալ»: Մի այնպիսի մահ որով կեանքի «երգը» հասնի իր «վերջին նշանակութեան»՝ կատարելութեան: Մահը լոկ «երգին շնչուն» է, բայց ոչ աւարտը: Յաղթահարուած է իրականութեան նկատմամբ երկիւղը: «Ինքզինք» եղող մարդը ոչ թէ փախուստ է տալիս մահից, այլ յաղթահարում է՝ նա անցնում է մահից այն կողմ: «Ինքզինք» լինելը կատարելութեան ձգտում է, ձգտում բարու եւ գեղեցիկի, նոյնիսկ մահուան անկողնում: Մահը ինչպէս արդէն տեսանք, ըստ Պէրպէրեանի, սոսկ անցում է:

Գեղեցիկը թէպէտ ներկայ պահով կատարեալ, սակայն անաւարտ է, կամ այսպէս՝ անվերջանալի կատարելութիւն է: Այս հանգամանքը նրան տալիս է յաւերժութեան երանգ: Արուեստը եւ անշուշտ կեանքի արուեստը յաւերժ է, անվերջ այլակերպուող ու նորաստեղծուող:

ԶԱՔԱՐԻԱ ՔԶՆՅ. ՍԱՐԻԲԵԿԵԱՆ

ԾԱՆՕԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

- (16) նոյն էջ63:
- (17)նոյն էջ 64:
- (18)նոյն էջ65
- (19)նոյն էջ 64-65:
- (20) նոյն էջ 65:
- (21) Ն. Ա. Բերդյաւս, Մարդու խնդիրը, Փարիզ, 1936, էջ3-6
- (22) Շահան Ռ. Պէրպէրեան, Իմաստասիրական ժողովածու, կազմեց Շահան Վրդ. Սարգիսեան, Անթիլիաս 1992, 349 էջ, էջ 81-82: էջ 65:
- (23) նոյն էջ 66:
- (24) նոյն էջ 66:
- (25) նոյն էջ 19:

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

Հայերի ազգային քաղաքականութեան ֆիասկոն¹ և Արեւմտեան Հայաստանը (1908-1915թթ)

...Եթէ յոյսը քաղցր է, պատրանքը վտանգաւոր է
Սոնո

...Ժողովուրդը, որը չի պաշտպանում սեփական
շահերը, դառնում է պարարտանիւթ ուրիշ ժողովուրդի համար
Պետտր Ստոլիպին

Հայաստանի համար պայքարը, որը «Եւրոպական» երանգ ու առանձնայատկութիւն էր ձեռք բերել Բեռլինի կոնգրեսից յետոյ, նոր փուլ թելակոխեց Սուլթան Համիդ 2-րդից յետոյ (1908թ): Եւ դրանից յետոյ էր, որ յոյս առաջացաւ ստեղծել «իսկական Օսմանեան հայրենիք», որտեղ կարելի կը լինէր կերտել նրա բաղկացուցիչ տարրերի (ժողովուրդների) անհատականութիւնը: Ընդսմին, այս տեսակետը տիրապետող էր հայ հասարակութեան տարբեր շերտերում, առաւել՝ ինչպէս յեղափոխական կազմակերպութիւնների որոշ շրջանակներում, այնպէս էլ համիդականութիւնից յոգնած ու հալածուած արեւմտահայ զանգուածների սրտերում: Այդ տարիներին է, որ փայփայլում էր Վերածնունդ Հայաստանի տեսլականը՝ Օսմանեան կայսրութեան իրաւահաւասար ժողովուրդների ընտանիքում:

Այդպէս էին մտածում հիմնականում հայերը և այդ մղումով էր գործում նրա ազգային հոգեւոր-քաղաքական ընտրանին: Գոյութիւն ունէր առանձին անձերի անհատական կարծիք, սակայն ամբոխային տրամաբանութիւնն ու առաւել եւս հոգեբանութիւնը իր ծագման մէջ խեղդում էր «անսովոր» տեսակետը: Այսպէս, Տարօնի ֆիդայապետը՝ Ռուբենը (Մինաս Տէր Մինասեան), օսմանեան սահմանադրութեան օրերին ժողովրդի հետ իր հանդիպման և ընդհանուր իրադրութեան մասին գրում է. «ամբոխը իր առջեւ կը գտնէ անխօս ֆէթիշ մը, որ ոչ իր արժէքը գիտէ, ոչ էլ դիմացի ամբոխին, ոչ իսկ գիտէ *ուրկից եկաւ այս հուրիեթը* (ազատութիւնը -Լ.Շ.) և *ուր պիտի երթայ* (ընգծումը իմն է- Լ.Շ.)»²:

Ընդհանուր դիրքորոշման մէջ իր որոշակի նշանակութիւնն ունեցաւ «Եւրոպականացած» թուրք գործիչներից ոմանց անձնական հմայքը: Իսկ ինչպէս յայտնի է, մեզանում հիպնոսացնող արժէք ունէր (և, թերեւս այսօր էլ ունի) հոգեբանական հակուածութիւնը հանդէպ «քաղաքակիրթ Եւրոպացին»: Մանաւանդ, որ երիտթուրքերի «յեղափոխութեան» առաջին շրջանը կարծես թէ նման ենթադրութեան համար տալիս էր հիմք: Եւ յանուն

¹ Ձախողում, անյաջողութիւն:

² Ռուբեն, Հայ յեղափոխականի մը յիշատակները, 1908-1909, Տարօնէն Թիֆլիս, Հտ. Ե, Լոս Անճելէս, 1951, էջ 13:

այդ ենթադրության Ադանայի երկփուլ (1909, ապրիլ 1/14 - 3/16, 12/25 - 14/27) եղեռնագործությունն իսկ գիտակցաբար «կլլուեց»³, անշուշտ, մասամբ գալիք Մեծ Աղէտի սարսափազդու ուրուականի հարկադրանքով: Սակայն, հետագայում «Մեծ Խաբկանքի» այդ տարիների մասին Յարութիւն Շահրիկեանն (Ատոմ) արիւնոտ սրտով գրելու էր. «Շատ ջանք թափեցինք... յանուն համերաշխութեան մէկ կողմ դրինք մեր բուն հայեցակէտը, մեր հաւատոյ հանգանակը՝ ժողովրդի ինքնապաշտպանութիւնը...»⁴:

Եւ մինչ Օսմանեան կայսրութեան ոչ թուրք ժողովուրդները որոնում էին տնտեսական եւ մշակութային զարգացման տանելի համակեցութիւն. «նոր» թուրքերը գնում էին հին ու իրենց քաջածանօթ ճանապարհով, թուրքական «վաթանի» որոնման ու թուրք էթնոսի (ազգ) ստեղծման արիւնոտ ուղիով: Վարակուած համաթուրքական տեսլականով և ռզելորուած պրուսական «Herrenvolk»-ով (տիրող ազգ - Լ.Շ.), Թալէթ - Էնուէրն ու ընկ. թուրքական բանդան արտաքին քաղաքականութեան մէջ որդեգրել էր «սերտ գործակցութեան» ռազմավարութիւն Գերմանիայի հետ, ներքին քաղաքականութեան մէջ՝ կայսրութեան ոչ թուրք ժողովուրդների թրքացման տեսակէտ: Թուրքական յեղափոխութեան իբրեւ թէ «դրական» զարգացման շրջանն այլեւս աւարտուած էր:

Ակնյայտօրէն ուրուագծուում էր «երիտօրութեի մեծ ռազմավարութիւնը». **թրքացնել** քրդերին ու արաբներին, **ազատուել** Փոքր Ասիայի բնիկ (aboriginal) ժողովուրդներից՝ հայերից ու յոյներից, ինչպէս նաեւ ասորիներից՝ սեփականելով նրանց ունեցուածքը (աւարառութիւն) ու հայրենիքները: Ընդամին, թուրքական «վաթանի» տարածական որոնումը շարունակուում էր Համիդի քաղաքականութեան շրջանակներում: Իսկ նա՝ Համիդը, «գահի վրայ փոխարինելով Սուլադ V-ին, - գրում է թուրքական

³ Աղանայի *երկփուլ* նախնիրը փորձաքար եղաւ Իթքիհատի դահիճների համար: Նորից համոզուեցին, որ հայերին կարելի է անխնայ կոտորել խոշոր տէրութիւնների՝ 6, աչքի (նաւերը Մերսինի նաւահանգստի դիմաց խարխսխ էին նետել) առջեւ, առանց միջամտութեան սպառնալիքի: Սակայն, կոտորածի առաջին հանգրուանը պսակուեց հայերի յաջողութեամբ: «Ձարմանալի ռազմական հնարամտութեամբ, - գրում է Վ. Տատրեանը, - բոլորովին անփորձ հայ մարտիկները պաշտպանեցին հայոց թաղերը, միանգամայն ցուցաբերելով հերոսական խիզախութեան անթիւ օրինակներ»: Դրանից Իթքիհատը եզրակացրեց, «եթէ հայերը յաջողէին նուազագոյն չափով մը զինուել, թուրքերու համար լուրջ խնդիր մը կրնար ըլլալ զանոնք դիրութեամբ կոտորելը»: Երկրորդ փուլը եղաւ զինաթափուած հայերի «զանգուածային ողջակիզումի անօրինակ եղեռնագործութիւն մը...»: Անկասկած, որ «հայերու վաղընդփոյթ սպանող ամեն բանէ առաջ պայմանաւորուած էր անոնց՝ թշնամիին կողմէ կատարուած նախազգուշական, բայց հայերու համար բախտորոշ զինաթափումով» (*Տատրեան Վ. Հայկական ցեղասպանութիւնը խորհրդարանային և պատմագիտական քննարկումներով*, Պայքար 1995, էջ 114, 115): Այս փորձը բացառիկ նշանակութիւն ունեցաւ Մեծ Եղեռնի ծրագրաւորման և գործադրման մէջ:

⁴ Տե՛ս Սինախորեան Վ., 1915թուականը: Արհաւիրքի օրեր, Վենետիկ- Ս. Ղազար, 1949, էջ 51:

կնճռին քաջածանօթ Ե.Ա. Ադամովը,- արդեն չի փորձում իր իշխանությունը հաստատել Նեղոսի հովտում և Սիրիայի հարաւում: Նրա ուշադրությունը գրաւում է *Արեւմտեան Արաբիան, մուսուլմանական սուրբ վայրերը և Հայաստանը* (ընդգծումը իմն է Լ.Շ.)»⁵: Մասնաւորապէս, այս գերնպատակից բխող քաղաքականությունը (արեւմտեան) Հայաստանի համար պայքարը դարձնում էր անզիջող և անսահման դաժան:

Իրողութիւնն այն է, որ այս քաղաքականութիւն-գերնպատակին հարազատ մնացին ամէն կարգի ու տեսակի թուրք ղեկավարներ. և՛ միապետական-պանթուրքիստ Թալէաթ-էնուէրը, և՛ հանրապետական-շօվինիստ Քենալը, և՛ ժամանակակից ժողովրդավար արեւմտամետ ընտրանին, և՛ թուրք կոչուած ժողովուրդն առհասարակ: Այս քաղաքականութիւն-գերնպատակի վառած կրակէ բոցերի մէջ էլ հրոյ ճարակ դարձաւ (արեւմտ) Հայաստանի միակ ու իրական տէրը՝ հայ ժողովրդի ահռելի զանգուածը: Այդ քաղաքականութեան կրակէ բոցերի մոխիրների տակ էլ դեռեւս մխում է հայկական քաղաքակրթութեան անսպառ ժառանգութիւնը, հայոց ստեղծագործ հանճարի առհաւատչեան, թուրքական եղեռնագործութեան ականատեսն ու լուռ վկան:

Հայաստանի ճակատագրի վրայ, կայսրութեան ճգնաժամի խորացմանը զուգահեռ, աղետաբեր ազդեցութիւն ունեցան Բալկանեան պատերազմները (9.X.1912 – 30.V.1913, 29.VI.1913 – 10.VIII.1913) և բալկանեան ժողովուրդների ազատագրումը թուրքական լծից: Նախ, բալկանների ազատագրումով նեղացաւ երկրի տարածքը Եւրոպայում և վայրագ կայսրութիւնը դարձաւ աւելի ասիական⁶, աւելի նուազեց հայ ժողովրդի

⁵ Стів Раздел Азиатской Турции по секретным документам бывшего министерства иностранных дел. Под. ред. Е. А. Адамова, М., 1924, էջ 29:

⁶ «Արեւմուտքէն կծկուած Թուրքիան, - գրելու էր Կ.Սասունին Արեւմտեան Հայաստանը կորցնելուց շատ տարիներ յետոյ՝ իմաստաւորելով բալկանեան պատերազմների դերը Հայաստանի ճակատագրի մէջ, - պիտի գար լայնամար Արեւելքի մէջ, տարածուելով Կովկաս, Պարսկաստան, - Թուրքիստան, վերագտնելով իր կայսերական հողերու տարածութիւնը, առաւել բազմապատկելով իր թիւը իրմէ անջատուած ազգակիցներով: Էնուէրն ու Թալէաթը մեծ անձնավստահութեամբ նետուեցան այդ ջրապտոյտին մէջ...» (Սասունի Կ., Տաճկահայաստանը ռուսական տիրապետութեան տակ, 1914 – 1919, Պոստոն, 1927, էջ 26-27):

Հենց Բալկանեան ժողովուրդների ազատագրման հարցում էր, որ հայ քաղաքական ընտրանին հանդէս բերեց գաղափարախօսական դոգմատիզմ, երբ խնդիրը երկրաքաղաքական էր և շօշափում էր հայ ժողովրդի անվտանգութեան հարցը: Մի կողմից հաւատարմութիւն ցուցաբերելով Թուրքիային (Ա. Թոյնքի), միւս կողմից Բուլղարիայում կազմակերպում էր Անդրանիկի ջոկատը Թուրքիայի դէմ: Այս գործողութիւնը ԲՈՒՆ Հայաստանում կոտորածների վտանգ էր առաջացնում (Տէն Թորլաքեան Մ. Օրերուս հետ, Բ հրատ., Պեյրուս, 1963, էջ 176): Մինչդեռ իրավիճակի անելանելիութիւնը ենթադրում էր ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆ ապստամբութիւն (եւ ո՛չ հաւատարմութիւն), ինչպէս պահանջում էր Ռուբենը Բալկանեան պատերազմի օրերին (Տէն Դարբինեան Ռ. Կեանքիս գրքէն, Պեյրուս, 1972, Ա հ., էջ 421): Սակայն հաւաքական հայութեան երեւակախութիւնից դուրս էր ԱԶԱՍԳՐՈՒԹԻՒՆ տանող իրական ձեռնարկը:

քնական դաշնակիցների թիւը: Այնուհետեւ, բալկաններից արտամղուած թուրանական ամարառու հորդան (շուրջ 1.5 մլն այսպէս կոչուած մոհաջիրներ) հրով ու սրով ուղղորդուեցին Արեւմտան Հայաստան, որոնց չարաղէտ ուժը ճաշակելու էր հայութիւնը առաջիկայում իր Հայրենիքում: Այս շրջանում է (երբ թուրքերը պայքարում էին իրենց գոյութեան համար), որ հայերը փաստեցին իրենց հաւատարմութիւնը թուրքերին ու թուրքիային (Ա. Թոյնբի): Եւ դա Ադանայի եղեռնագործութիւնից յետոյ: Հայկական այս դուալիզմն (երկութիւն) էլ հանդէպ «Օսմանեան հայրենիքը» կազմալուծեց հայոց քաղաքական կամքը և մարտական կորովը⁷: Ու ահագնացող ճգնաժամի պայմաններում, 1913-ին, անսալով թուրքական խարդաւանքները, անտեսելով մարտական պէտքերի անփոխարինելի արժէքը, հայկական հարցի լուծման խնդրում հայկական կողմը ապաւինեց 61-րդ յօդուածին:

Սինչ այդ երիտթուրքերի քաղաքականութիւնը արդէն իր դէմ էր հանել արաբներին՝ 1910-ին Միջագետքի խռովութիւնները, 1911-ին Եմենի յեղափոխութիւնը և 1911-ին ու 1912-ին մակեդոնացիների ապստամբութիւնները: Արդէն 1912-ին թուրքիան կորցրել էր Մակեդոնիան ու Արեւմտեան Թրակիան... Պատահական չէ, որ պատերազմների թուրքերի համար անյաջող այս շրջանում թուրք կառավարութիւնը, վախենալով ռուսական հնարաւոր միջամտութիւնից (Հայկական հարցը Ռուսաստանի ձեռքում կարող էր դառնալ վտանգաւոր ու կործանիչ միջոց՝ դէպի Գերմանիա թեքուող թուրքիայի համար), թուրքական շողոքորթութեամբ ու անգերազանց քծնանքով (թուրքական քաղաքական մշակոյթի բաղադրիչներից), առաջ անցնելով խոշոր տէրութիւններից, ինքն առաջարկեց հայկական բարեփոխումների, իբրեւ թէ, իր ծրագիրը: Անշուշտ, նախաձեռնութիւնն իր ձեռքը պահելու և սոսկ ժամանակ շահելու մտայնութեամբ... Այս քայլը, ինչպէս և սպասուում էր յաջողութիւն չունեցաւ...

Կործանարար եղաւ մաքառող Հայաստանի կրաւորական ռազմավարութիւնը, [«Հայ ժողովրդի այդ թուլամորթ կրաւորականութիւնը..., որ յաւիտենական անէծքի պէս կը հալածէ մեր ցեղը»՝ Միքայէլ Վարանդեան], որ մինչեւ 1915թ. չկարողացաւ յաղթահարել «քաղաքակիրթ» մեծերի՝ Անգլիա, Գերմանիա, Ռուսաստան, Ֆրանսիա, Աւստրո-Հունգարիա, Իտալիա, համաշխարհային քաղաքականութեան համանուագի (concert) տրամաբանութիւնը: *Ընդհանուր առմամբ*, այն ընթացաւ թուրքիոյ հայոց պատրիարք Ներսէս Արքեպիսկոպոս Վարժապետեանի «բեռլինեան»

⁷ Սահմանադրութեան շրջանի համար, Տարօնի ՀՀԴ կազմակերպութեան օրինակով, Ռուբենը հայոց մարտական կազմակերպութեան համար մի ընդհանրացնող դիտողութիւն է անում. իբրեւ թէ Սահմանադրութիւնից առաւելագոյն օգուտ քաղելու և դրան համապատասխան վարքագիծ մշակելու համար, «կազմակերպութիւնը գրեթէ կը դառնար կուլտուրական հիմնարկութիւն մը... ֆետայութիւնը կ'ոչնչացուէր և հիմք կը դրուէր խաղաղ, ստեղծագործ աշխատանքի» (Ռուբեն, Հայ յեղափոխականի մը իշխտակները, Հտ. Ե, էջ75): Այսպէս զինաթափուեց ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ:

ռազմավարութեանը հարազատ հունով: 1878 թուականի Յուլիս 21-ին, Պոլսոյ Ազգային ժողովում արտասանած ճառում Պատրիարք Սրբ. Հայրն ասում էր. այն, թէ «ի՞նչ բառերով ներկայացուցի հայոց խնդիրն Եւրոպայի, կ'ամփոփեմ հոս սապէս. *Հայոց վարչութիւն Հայաստանի մէջ* առանց քաղաքական փառասիրութեան, զոր երբեք չենք ունեցած և չենք կրնար ունենալ, մեր վեհափառ Սուլթանին հովանաւորութեան ներքեւ»⁷: Հայոց քաղաքական մտածողութեան մէջ, Բեռլինի կոնգրեսից 37 տարի անց, կարծես ոչինչ չէր փոխուել: Իսկ Մեծ Ոճիրից երկու տարի առաջ էր, որ հայ ազգային քաղաքական կեանքի ազդեցիկ դէմքերից՝ Գրիգոր Զօհրապը, դատապարտուածի յանկերգով, գրում էր. «Հայերը երբեք քաղաքական նպատակ չեն սնուցած: Կեանքի ապահովութիւն, պատուի, ինչքի ապահովութիւն, աշխատելու և իրենց աշխատանքին պտուղը վայելելու կարելիութիւն, իրենց ազգային մշակոյթը պահելու իրաւունք՝ այս ամենը կազմած են և այսօր ալ կը կազմեն իրենց միակ փառասիրութիւնը»⁸:

Ըստ էութեան, նոյն տեսակէտն է որդեգրում հայոց մարտական կազմակերպութիւնը՝ Հ.Յ.Դ.-ն, Չորրորդ ընդհանուր ժողովում (1907թ., Սոֆիա) և յստակօրէն յայտարարում այդ մասին. «Դաշնակցութիւնը թուրքիոյ մէջ ունեցած չէ եւ չունի անջատական եւ ոչ մէկ ձգտում, այլ իր նպատակն է... տեղական լայն ինքնավարութիւն»⁹: Վատն այն էր, որ այստեղ ոչ միայն քաղաքական յստակ նահանջ էր արձանագրւում 1891 թ. դիրքորոշումից¹⁰, այլ այն, որ կազմակերպութիւնը, կամայ-ականայ, անտեսելով իր պողպատեայ առաջնորդի «*յարատեւ կռուի*» պատգամը, զինաթափւում էր Օսմանեան «լեղափոխութեան» տեսլականի առաջ¹¹:

⁷ Լեւո, Հայոց հարցի վաւերագրերը, Թիֆլիս, 1915, էջ 130:

⁸ Զօհրապ Գր., Հայկական հարցը փաստաթուղթերու լոյսին տակ: Թարգ. ֆր. Բ. տպագրութիւն Բէյրութ, 1983, էջ 9:

⁹ Տե՛ս Վարանդեան Մ. Հ. Յ. Դաշնակցութեան պատմութիւն, Հ.Բ., Գահիրէ 1950թ., էջ 9:

¹⁰ «Դրօշակը» 1891թ. ճշգրտելով ընդհանենը մի տարի առաջ հիմնադրուած Դաշնակցութեան վերաբերմունքը Ներսէս Վարժապետեանի ծրագրի հանդէպ, գրում էր. «... Տաճկահայերի կողմից միանգամայն անօգուտ եւ մինչեւ անգամ վտանգաւոր է յոյս դնել օտարի վրայ և սպասել, թէ թուրքիոյ կառավարութիւնը ինքն իր կամքով բարենորոգումներ կը շնորհի հայերին: Ցանկացած վիճակը ձեռք բերելու համար մեզ մնում է միայն դիմել այն միջոցին, որին դիմել են մեզանից առաջ միևնոյն հանգամանքների մէջ գտնուող ուրիշ մեզ նման Քրիստոնեայ ազգերը: *Այդ միջոցը ժողովրդական ապստամբութիւնն է: Ուրիշ ելք չկայ* (ընդգծումն իմն է Լ. Շ.)» («Դրօշակ», 1891, Մայիս, թիւ 1, էջ 3):

¹¹ Ցայսօր անհասկանալի է, թէ ի՞նչ մտածումով և ո՞ր հայեցակարգի շրջանակներում 1908 թ. Թուրքիայում իրականացուած *սովորական զինւորական յեղաշրջումը* որակուեց յեղափոխութիւն: Այնուհանդերձ, դրանով իսկ Դաշնակցութեան վրիպումը Իթթիհատի հետ համագործակցութեան մէջ չէր: Ո՛չ: Այլ յեղափոխութեան *պաշտպանութեան* կարգախօսի տակ իր մարտական գործունէութեան մակարդակն ու որակը, հետևապէս սպառազինման վիճակը բարելաւել չկարողանալու մէջ էր: Իսկ ՀՅԴ հմայքը երիտթուրքերի աչքում մեծաւ մասամբ իր մարտական ուժն էր: ՀՀԴաշնակցութեան հետ համագործակցելու *վաղանցիկ* շրջանն էլ, թերեւս, նոյն մարտական հմայքից էր բխում:

վրայ վերցրեց ժամանակին իրենից Ծովերի Առիւծին փոխանցուած «Հայաստանի փրկչի» և «հայասէր քրիստոնիայի» թիկնոցը: Նիկոլայ Բ թուլամիտի «լոբանովեան Ռուսաստանը» վերածուել էր նոյն ցարի «սազոնովեան Ռուսաստանի»: Գերմանական ահագնացող ներթափանցման դէմ միջոցը դիտուել էր, Եւրոպական մայրաքաղաքներում, «Հայկական պատնէշը»: Թուում էր Ռուսաստանի շահերը, վերջապէս համատեղուել էին հայոց ազատագրութեան բաղձանքների հետ: Գուցէ եւ դա այդպէս էր: Բայց հայկական հարցի հետագայ ողջ զարգացումը, անլոյծ մնալը, Հայոց Ցեղասպանութիւնը ցոյց տուեցին, որ նա «իր նեղ թէ լայն չափերի մէջ, *լինելով միջազգային դիւանագիտութեան ենթակայ մի քաղաքական խնդիր, կը լուծուի միայն բոլոր* (կարդա՛ concert-ի - Լ. Շ.) *կամ ազդեցիկ մեծամասնութեան հաւանութեամբ* (ընդգծումն իմն է Լ. Շ.)»¹⁵:

...Եւ Ռուսաստանը շտապում էր: «Ռուսական դիւանագիտութեան խրախուսանքով, Գէորգ Ե Կաթողիկոսը 1912 թուականի Հոկտեմբերի 2-ին Կովկասի փոխարքայ Վորոնցով-Դաշկովի միջոցով դիմեց ցարական կառավարութեանը՝ խնդրելով միջամտել ու աջակցել արեւմտեան Հայաստանի բարենորոգումների հարցը վերստին արծարծելու համար»¹⁶: Նոյն թուականի Հոկտեմբերի 12-ին Ցարին ուղարկուած տեղեկագրում, նկատի ունենալով ռուս-թուրքական պատերազմի հաւանականութիւնը եւ այն, որ Հայաստանը նորից դառնալու է այդ պատերազմի թատերաբեմ, նոյն փոխարքան առաջարկում էր, ուշադիր եղէք Պօղոս Նուբարին Վեհափառի կողմից Արեւմուտքում դեսպանորդ նշանակելուց (1912թ. 10 Նոյեմբեր) դեռեւս մէկ ամիս առաջ, կանխաւ նկատի ունենալ «հայասէր քաղաքականութիւնը վերսկսելու» անհրաժեշտութիւնը և «բացայայտ

¹⁵ Իշխանեան Բ. Տաճկահայ խնդիրը եւ միջազգային դիպլոմատիան, էջ 70:

* [Յայտնի է որ Գերմանիան ամբողջովին մխրճուած լինելով ռուս-թուրքա-հայկական բանակցային գործընթացի մէջ, այդուհանդերձ, չստորագրեց համաձայնագիրը: Արդիւնքները յայտնի են: Բ. Իշխանեանի եզրայանգումը ճիշդ էր: Առաջիկայում, տասնամեակներ անց նոյն տեսակետին էր յանգելու Վ. Նավասարդեանը. «Հայ Դատի» խորհրդային շրջանը մի անգամ եւս ցոյց տուեց, որ այն «կամ կը լուծուի իբրեւ *միջազգային* դատ, *միջազգային* համագործակցութեամբ և *միջազգային* համերաշխութեան մէջ, և կամ չի լուծուի»: Սերը, որը դարաւոր ազգային պայքարի արդիւնքն էր, «Հայ Դատի լուծման միակ եղանակն էր, *ուր միջազգային մրցորդ ոյժերը իրենց հաւասարակշռութիւնը կը գտնէին ի շահ բոլորի* (ընդգծումը իմն է.- Լ. Շ.)»: Աւելին. «Հայ Դատի լուծման այս եղանակն դուրս ուրիշ եղանակ չկայ» (Վ.Ն.):]

¹⁶ Հայկական համառօտ հանրագիտարան», հ. 3 Եր. 1999, 245:

* [Գաբրիէլ Նորատունկեանը Բալկանեան պատերազմների շրջանում դէմ է արտայայտուել Արեւմտեան Հայաստանի ինքնավարութեան հարցը եւրոպական դիւանագիտութեան խնդիր դարձնելուն, այսինքն չի ուզել 61-րդ յօդուածի կիրառութեան փորձ անել: Թէ ինչու¹⁷, պատճառներն անյայտ են]:

¹⁷ Kolarz W., La Russie et ses Colonies, էջ 192: Տե՛ս Իզմիրլեան Կ. Հայ ժողովուրդի քաղաքական ճակատագիրը անցեալին եւ ներկայիս: Քննական տեսութիւն, Պեյրուք 1964, էջ 157:

կերպով ձեռք առնել թուրքահայ դատի պաշտպանությունը»¹⁷: Գործնական քայլերը չեն ուշանում: Օսմանեան Կայսրությունում ռուսական դեսպանը իր մօտ է հրաւիրում Թուրքիոյ հայոց պատրիարք՝ Ջալէն Արք. Տէր Եղիայեանի ներկայացուցիչներին (Ազգային վարչութեան ատենապետ Ստեփան Գարայեան եւ ազգային երեսփոխան Գրիգոր Զօհրապ) եւ նրանց յայտնում, որ «ռուսական կառավարությունը նկատի առած է Ամենայն հայոց կաթողիկոսական դիմումը եւ անոր հանդէպ բարեացական տրամադրութիւններ ունի, թէ Պօղոս Նուբար փաշան Փարիզի ռուս դեսպան Իզուլսկիի հետ շփման մէջ է արդէն»¹⁸: Ուրեմն, «Ռուսիան բարենորոգումների պաշտպանն է, *ճիշտ ինքն է հարցը նորէն միջազգային հրապարակ բերել տուողը* (ընդգծումը իմն է - Լ.Շ.)»¹⁹:

Ռուսաստանը հայկական կողմին բաւարարող բարենորոգումների ծրագիրը ներկայացրեց Կ.Պոլսի դեսպանաժողովի (1913թ., Յուլիս 3-24) քննարկմանը, որն ընթացաւ Անգլիայի եւ Ֆրանսիայի որոշակի շահագրգռութեան [հեռանկարում Ռուսաստանի շարժումը դէպի Փոքր Ասիայի խորքերը Հայաստանով սահմանափակելու նախատեսումով, ինչը արտացոլուեց 1916 թուականի Սալթս-Պիկո համաձայնագրում] եւ Եռեակ միութիւնից յատկապէս Գերմանիայի ընդգծուած դիմադրութեան լյանում Թուրքիայի անձեռնամխելիութեան, Սուլթանի վեհապետական իրաւունքների եւ այլն (Լէօ)] պայմաններում: Գերմանիայի համար յատկապէս անընդունելի էր համարում հայկական վեց վիլայեթներից մէկ նահանգի կազմաւորումը: Դժուարին պայքարում եւ փոխզիջումների արդիւնքում բարեփոխումների հիմք ընդունուեց Օսմանեան կայսրութեան արեւելեան նահանգներում ընդհանուր բարենորոգումների թուրքական նախագիծը: Այնուհետեւ ռուս-թուրքական համաձայնութիւնը ստորագրուեց 1914 թուականի Յունուարի 26-ին (ն.տ. Փետրուար 8-ին):

¹⁸ Փափագեան Վ. Իմ յուշերը, Պէյրութ 1952, հ.Գ, էջ 187:

¹⁹ Իզմիրլեան Կ. Հայ ժողովուրդի քաղաքական ճակատագիրը, էջ 157:

«Հայոց ճակատագրի մէջ էական դեր խաղացած բարեփոխումների ծրագիրը այսպէս է ներկայացնում Վահագն Տատրեանը: Նա գրում է. «Պոլսոյ Պատրիարքին թելադրութեամբ եւ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին կարգադրութեամբ մարմին առաւ Պօղոս Նուբարի դիւանագիտական առաքելութիւնը: Թէեւ առաքելութեան նպատակը Արեւմտեան Եւրոպայի մեծ տէրութիւնները հայոց ի նպաստ որոշումի մղել էր, բայց իրականութեան մէջ ռուսական դիւանագիտութիւնն էր, որ զօրաշարժի անցնելով նախագիծ պատրաստեց, Թուրքիոյ վրայ ճնշում բանեցուց, բանակցութիւնների նախաքայլեր առաւ եւ անսովոր համբերատարութեամբ մը այդ բանակցութիւններու արդիւնաւորումը ապահովեց: Գլխաւոր դեր խաղացին ԱԳ նախարար Սազունֆ, դեսպան Գիրս եւ աւագ թարգմանիչ Անդրէ Մանդէլստամ»: Ռուսական այս նախաձեռնութիւնը բխում էր յատկապէս, ինչպէս հաստատեց բանակցութիւնների ընթացքը, գերմանական Թուրքիա ներթափանցումից: «Իրենց բուն պայքարը թուրքերէն աւելի,- ամփոփում է Տատրեանը,- գերմանական դեսպան Վանգհայմի դէմ էր, որ ամեն կերպով պաշտպանելով թուրքական շահերը, թուրքերի հետ միանալով՝ բանակցութիւնների ընթացքին ճակատ բռնած էր ռուսերու դէմ» (Տատրեան Վ. Հայկական ցեղասպանութիւնը խորհրդարանային եւ պատմագիտական քննարկումներով, էջ 122):»

Իրականութեան մէջ Բեռլինի կոնգրեսի 61-րդ յօդուածի երկնած բարեփոխումների ծրագիրը, որը գործադրուելու էր սահմանադրական պատրանքների երևակայական աշխարհում, շրջանցելով Բալկանեան ժողովրդների *զինուած* ազատագրութեան փորձը, Արևմտեան Հայաստանն ու թուրքահայութեանը տեղաւորելու էր մահուան մահճում... *Թուրքերը ձգտում էին թոյլ չտալ որ Հայաստանը գնայ Բալկանների ճանապարհով:*

Եւ դա նրանց յաջողուեց...

Իսկ քաղաքական աշխարհը գահալիժում էր Մեծ Պատերազմ՝ Օսմանեան կայսրութիւնը նրա կազմում՝ Հայկական հարցի վերջնական լուծում, Հայաստանը սեփականելու և հայոց ունեցուածքին տէր դառնալու համար...: Թուրքական «*կենտրոնատեղին*»²⁰ ստեղծելու նպատակով:

Յայտնի է, որ բարեփոխումների ծրագիրը բխում էր 61-րդ յօդուածի տրամադրութիւններից և կառուցուած էր երկու մասով: Առաջինը վերաբերում էր բուն բարեփոխումներին եւ հայերի պաշտպանութեանը՝ չերբեզներից ու քրդերից [թուրքերից պաշտպանութեան մասին խօսք չկայ Լ.Շ.]: Երկրորդ մասը վերաբերում է համաձայնագիրը ստորագրող տէրութիւններին, բարեփոխումների իրականացման ուղղութեամբ ձեռք առնուած միջոցների մասին թուրքական կողմի իրազեկումներին: Անհրաժեշտութեան պարագայում նախատեսուում էր «հաւաքական միջամտութիւն»: Սակայն, հայկական հարցի նկատմամբ այս ԱԿՑԻԱՆ էր [հաւաքական կամ անհատական միջամտութիւն], որ երբեւէ չկիրառուեց: Ընդհակառակը, ինչպէս նկատել էր ֆրանսիացի դիւանագետ Մ. դը Ֆոգեն, հենց միայն հաւաքական միջամտութեան խօսքերը բաւական էին, որ «Թուրքիային հանգիստ շնորհեն»²¹: Ստեղծուած պայմաններում, ամբողջովին դիւանագիտական ֆետիշին կռքնած, մինչ սահմանադրական շրջանի յեղափոխական խոյանքները անտեսող հայութեանը ստորագրուած համաձայնագիրը կանգնեցնում էր թուրքական *շօվինիստ* պետության, պարբերաբար աւարառութեամբ իր բնագոյներին յագուրդ տուող օսմանեան մոլեռանդ ամբոխի դիմաց: 1914թ. Յունուարին Կ. Պոլսում տեղի ունեցած միտինգում [որտեղ, ի դէպ, առեւտրական պատերազմ յայտարարուեց հայերին ու յոյներին], Թալեաթն ասաց, թէ «Թուրքիան Անատոլիայի մէջ թոյլ չի տայ եւ ոչ մէկ եւրոպական վերահսկողութիւն»: Այս ոգով էին արտայայտուում տարբեր չափերի

²⁰ Հայ քաղաքական ղեկավարութեան համար անհասանելի մնացին փոփոխութիւնների այն մասշտաբները (միտումները), որոնց ենթարկուելու էր Օսմանեան կայսրութիւնը Համիդից յետոյ: Եւրոպայից արտամղուելով, դէպի Առաջաւոր Ասիա «սեղմուող» Օսմանեան զանգուածը պէտք է շատ շուտով կորցնէր Բալկանները, Արաբական երկրները, Աֆրիկեան գաղութները (շուրջ 1.5մլն կմ² տարածք): Նա պէտք է փորձէր «տեղաւորուել» Անատոլիայում եւ Արեւմտեան Հայաստանում եւ 150 տարի անընդհատ նահանջ ապրող կայսրութիւնը աւանդական թալանի մշակոյթը, եղեռնաբաղձութիւնն ու աւարառութեան կիրքը ուղղորդելու էր ներս՝ առաջին հերթին Հայաստան, հայութեան եւ անդրենածին այլ ժողովուրդների դէմ:

²¹ Տե՛ս Իշխանեան Բ. Տաճկահայ խնդիրը և միջազգային դիպլոմատիան, էջ 19:

Իթքիհատական ու պետական գործիչներ եւ ակնարկում նախատեսուող հայկական կոտորածների մասին:

Ակներեւ է, որ Հայաստանի հարցը սրուեց յատկապէս Բալկաններից թուրքերի արտամղման շրջանում եւ նրանից յետոյ: Այն առիթ դարձաւ թուրքական ռազմավարական սկզբունքի յստակեցմանը. «Մենք պիտի ձգտենք նոր նուաճումների եւ փոխհատուցման Արեւելքի մէջ Արարատի ուղղութեամբ»²²: Ըստ այդմ էլ ձեւաւորուեց երիտթուրքերի ռազմական դոկտրինան: Քեազին Կարաբեքիրը *դիտել է տալիս* (1938թ.), որ «թուրքերը կովկասեան ճակատը կը համարէին *Թուրանի ճանապարհի եւ անոր համեմատած միւս ռազմաճակատներն երկրորդական նշանակութիւն ունէին* (ընդգծումն իմն է.- Լ.Շ.)»²³: Նոյն ռազմավարական սկզբունքի շրջանակներում է տեղաւորուում թուրքական գլխաւոր շտաբի կողմից 1912 թուականին կազմուած յաւակնոտ «*Ռուսաստանի դէմ գրոհի ծրագիրը*», որով նախատեսուում էր կայսրութեան զինուած ուժերի գլխաւոր ուժերը նետել Արեւելեան Հայաստանի եւ այնուհետեւ Կովկասի վրայ: Այսպէս, Պարսկաստանի սահմանին տեղաբաշխուած 11 և 12-րդ բանկային կորպուսները պէտք է Մակուի (Հիւսիսային Պարսկաստան) վրայով, շրջանցելով Արարատ լեռը, յարձակուէին Շահթախի վրայ՝ հեշտութեամբ մտնելով Նախիջեւան, գրաւէին Երեւանը, Անդրկովկասը եւ Կովկասը...²⁴: Տրամաբանական է, որ ռուս-թուրքական համաձայնագրի կնքման պահին Թուրքիան իր բանակի վերակազմութիւնը «կը յանձնէր Գերմանիոյ» (Գ. Լազեան): Սկսել էր աշխատել Թուրքիայում Լիման Ֆոն Սանդերսի զինուորական առաքելութիւնը, իսկ որոշ ժամանակ անց (1914թ., 6 Օգոստոս) Կ.Պոլսում կնքուած գերմանա-թուրքական համաձայնագիրը (5-րդ կէտ) ազատ էր արձակում Թուրքիայի ձեռքերը և ուղղորդում Օսմանի յորդաններին Արեւելեան Հայաստան ու Անդրկովկաս, գերմանական խոստումով՝ «*շտկել Օսմանեան կայսրութեան արեւելեան սահմաններն* այն ձեւով որ ապահովուի Թուրքիայի *անմիջական շփումը* Ռուսաստանում ապրող մահմետական բնակչութեան հետ»²⁵:

Ըստ էութեան, ողջ պատմական Հայաստանը տեղաւորուում էր Մեծ Ոճիրը շրջագծի մէջ: Օսմանեան կայսրութիւնը եօթ մղոնանոց քայլերով գնում էր ընդառաջ գալիք աշխարհամարտին, ընդառաջ (արեւմտեան) Հայաստանի համար վերջին ու վճռական ճակատամարտին՝ նրա ոչնչացման համապարփակ ծրագրի գործադրում: Եւ որոշակի ձեռքբերումներով... Թուրքիայի «սահմանադրական զարգացման» շրջանում էլ աւելի էին ամրապնդուել «խաղաղ ազատագրման» հայոց հիւանդագին հակումները, հաւատը գոյութիւն չունեցող (միասնական)

²² Տե՛ս Սարգսեան Ե. Ղ. Թուրքիան եւ նրա նուաճողական քաղաքականութիւնը Անդրկովկասում, Եր. 1964, էջ 100:

²³ Տե՛ս Գանգրունի Հ. Հայ յեղափոխութիւնը Օսմանեան բռնատիրութեան դէմ, 1890-1910, Պէյրութ, էջ 302:

²⁴ Տե՛ս Յուշմատեան Մեծ Եղեռնի, Պէյրութ 1965, էջ 29:

²⁵ Լազեան Գ. Հայաստան եւ Հայ Դատը ըստ դաշնագրերու, Գահիրէ, 1942, էջ 77:

Եւրոպայի²⁶, «քրիստոնեայ» Ռուսաստանի ու Սահմանադրական կարգի վերաբերեալ եւ այլն... Վարանումի եւ կրօնականութեան աղետալի տարիների ընդհանուր պատկերը ճշգրտօրէն է ներկայացնում Յարութիւն Շահրիկեանը (Ատոմ). «Շատ ջանք թափեցինք... յանուն համերաշխութեան մէկ կողմ դրինք մեր (ՅՅԴ.- Լ. Շ.) բուն հայեցակարգը՝ ժողովրդի ինքնապաշտպանութիւնը ... Խաբուեցանք, կը խոստովանիմ, խաբուեցանք»: Եւ անորոշ անհունի մէջ կարծես դիմելով հաւաքական հայութեանը (1914թ., պատերազմի նախօրեակ), մրմնջում է ինքնամոռաց. «Ազատութիւն ստացաք, որ մուշ-մուշ քնանա՞ք, իսկ ու՞ր են ձեր խմբերը, զէնքերը ու՞ր են...»²⁷:

Հայոց ընտրախաւի դիրքորոշումը, որ մեծապէս ազդուած էր Պօլսի եւ Անատոլիայի հայութեան cosmopolite միջավայրի տրամադրութիւններից, հեռու հայրենիքի՝ ԲՈՒՆ Հայաստանի ընկալումներից, լաւագոյնս դրսեւորուել է Զօհրապի տողերի մէջ. «Եւրոպացի մը, որպէս իշխանութեան գլուխ՝ կամ ոչինչ: Կը կարծենք, որ այստեղ առաջարկուած լուծումէն դուրս ոչ մէկ յոյս կայ բարենորոգումները գործադրելու»²⁸: Դիրքորոշումն անշուշտ, ունէր իր առարկայական-տեսական հիմնաւորումը. «Հայ ազգն իր հոգեվարքն կ'ապրէր, երբ Սահմանադրութեան հռչակումով կարծեց շունչ մը առնել...»²⁹: «Մենք առաջնորդուած ենք ոչ թէ անգոյ վիճակէ մը, բացատրում էր 1911թ. Նոյեմբերի 25-ին Զօհրապը,- այլ իրականութենէ...»: Սակայն, արմատապէս սխալ էր հենց *իրականութեան զնահատականը*, ախտորոշումը: «Թուրքիան անգոր կը կարծէինք» (Կոմս), «ամբողջ իրականութիւնը կը մնար մեզի համար անչափելի» (Կ. Սասունի): Ուրեմն, ոչ միայն հայոց երեւակայութիւնից դուրս էր գալիք Մեծ Ոճիրի գլոբալ մասշտաբը, երեւակայելի է նաև, թէ ինչպէ՞ս անպաշտպան մնաց, Սահմանադրութեան շրջանում, հայոց մարտական կազմակերպութիւնը ազգի «տականքի» (Ռուբէն), սոցիալական ընդերքի, քաղքենու, գծուծ մեծահարուստի գրոհի դիմաց: «Սահմանադրութեան հռչակումով,- զայրոյթով ընդհանրացնում է Տարոնի կեանքը Ռուբէն Տէր Մինասեանը,- ամօթ էր յեղափոխական չըլլալը. և ահա ազգովին հայութիւնը դարձաւ Դաշնակցութիւն, մանաւանդ, որ թուրքն էր, որ կը փառաբանէր Դաշնակցութիւնը և ֆեդայիները դարձած էին «վաթան փերուեր»-ներ

²⁶ Այս առնչութեամբ Կարօ Սասունին՝ գրում է ներկայացնելով պատերազմի առաջին օրերի ազդեցութիւնը հայոց վրայ: «Պատերազմը ընդհանուր բեկում առաջ բերած էր եւ շուարումի մատնած հայ հասարակութիւնը... հայոց օրիանթասիոնը եւրոպական հաւաքական կամքի (անշուշտ խախտու հաւաքականութիւն մը) վրայ հիմնուած էր: Այդ հաւաքական կամքը չկար» (Սասունի Կ. Տաճկահայաստանը Ռուսական տիրապետութեան տակ, էջ 21): Այդ կամքն, անշուշտ, չկար դրական իմաստով: Սակայն այն միասնական էր բացասական իմաստով՝ հայոց համար չվնասել իրենց շահերը Թուրքիայում, միաժամանակ, ըստ հնարաւորինս օգտագործելով հայերին նոյն թուրքերի դէմ:

²⁷ Տե՛ս Մինախորեան Կ. 1915 թուականը, էջ 51:

²⁸ Զօհրապ Գր. Հայկական հարցը, էջ 27:

²⁹ Նոյն տեղը, էջ 9:

(հայրենասեր.-Լ.Շ.)»³⁰: Եւ Տարոնի Առաջնորդարանն ու Դաշնակցութեան կենտրոնական մարմիններն, այդ օրերին, «իսկոյն շրջապատուեցան այնպիսի մարդկանցով, որոնք աֆերիստներ, կառավարական պաշտօնեաներ կամ կառավարութեան շուրջ սլքտացողներ էին»³¹:

Եւ ինչպէս պատահել է (ու պատահում է այսօր էլ) հայոց ազգային կեանքում, ազգի տականքը, սոցիալական ընդերքը, քաղքենին, գծուծ մեծահարուստը, ստեղծում էր կրաւորականութեան, հիւանդագին օտարամոլութեան, յարմարութեան, եսակենտրոնութեան, մորթապաշտութեան թունաւոր մթնոլորտ, ամլացնելով մարտական կազմակերպութեան քաղաքական որոշում կայացնելու կարողութիւնը:

Պատահական չէ, որ բարեփոխումների շրջանում արդէն պատրաստ էր ծայրայեղ հնազանդութեան ենթահողը: Ազգը կորցրել էր կողմնորոշուելու կարողութիւնն ու ինքնապաշտպանութեան իմունիտետը: Բացուած էր, այսպիսով, համազգային սպանդի եւ Հայրենիքի կործանման ճանապարհը: Արեւմտեան Հայաստանի եւ Թուրքիայի ողջ հայութիւնը, փոխանցում է այդ եղերական օրերի ճշգրիտ պատկերը Կ. Սասունին. «կը կծկուէր *հնազանդութեան* և *ինքնապաշտպանութեան* վարագոյրին ետեւ, սպասողական ու անգէն»³²:

Օտար տէրութիւնների *կամքը* (անհատական թէ հաւաքական) վիժեց բարեփոխումների *իրականացման* փուլում, այն զլացաւ դրսեւորուել նոյնիսկ այն օրերին, երբ Հայաստանի ողջ տարածքում թիրք չէր մնացել: Բարեփոխիչների կամքով վերածնունդ... կործանուած Օսմանեան հրէշը որպէս Թուրքիայի Հանրապետութիւն: Էմիլ Դիւմերգը (ֆրանսիացի հրապարակագիր), ամփոփելով այդ շրջանի հայոց քաղաքական ուղին, գրում է. «Բեռլինի դաշնագիրը, անարդար եւ զգուելի... սխալ է մը անելին էր: Ոճիր մըն էր անիկա հայերուն դէմ գործուած»³³: Բեռլինի դաշնագրին տողերուն ընդմէջէն դեւ մը հագիւ տեսանելի գրերով գրած էր 1878-1916 շրջանի ամբողջ ծրագիրը, և գիրերը սկսան կամաց-կամաց երեւիլ կարմիր ջարդերու արիւնին պէս, հրդեհներու կրակին նման»³⁴:

Առաջին աշխարամարտը իր հետ անդունդ տարաւ Եւրոպական համաճարագին, որն էլ սպանդանոցի վերածեց Արեւմտեան Հայաստանն ու Օսմանեան կայսրութիւնը՝ հայերի համար:

Լեւոն Ղ. Շիրինեան

³⁰ Ռուբէն, Հայ յեղափոխականի մը յիշատակները, Հ.Ե, էջ 33:

³¹ Նոյն տեղը, էջ 34-35:

³² Սասունի Կ. Թրքահայաստանը Ա. աշխարհամարտի ընթացքին, էջ 24:

³³ 1914 թուականի սեպտեմբերի 8-ին Թալեաթը Բեռլինի դաշնագիրը ջնջուած յայտարարեց:

³⁴ Doumerque Emil, L'Arme'nies, les massacre et la question d'Orient, 1916, էջ 10-11: Տե՛ս Իզմիրլեան Կ. Հայ ժողովուրդի քաղաքական ճակատագիրը, էջ 107:

ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ

ԿՈՄԻՏԱՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏ
ԱՆՁՆԱԿԱՆ ՅՈՒՇԵՐԷՍ

1908 Օսմանեան Սահմանադրութեան խանդավառութեան շրջանին էր որ Կոմիտաս Վարդապետ Բարիզէն կը հասնէր Պոլիս:

Այդ օրերը մեզ համար ինքնամոռաց գինովութեան պահեր էին. կամ աւելի նիշտը՝ բռնակալ ռէժիմէ մը խելայեղ փոխանցում մը դէպի անհաշիւ ազատութիւն: Դեռ քիչ առաջ համիտեան կեղեքումը եւ հալածանքը կապարի ծանրութեամբ կը ճնշէին մեր վրայ: Պոլսոյ մէջ տեղի ունեցած էին Պապը Ալիի դէպքը, Օսմ. Պանֆայի գրաւումը եւ Սարայի մահափորձը: Այս բոլորը գօրծող պատճառներ էին Սուլթանին կատաղութիւնը գրգռելու եւ իր ցասումը հրաւիրելու Պոլսահայութեան վրայ:

Ամէն ցեղէ ու գոյնէ լրտեսներու ցանցով մը շրջապատուած էինք, անգգոյշ բառ մը կամ ազգային երգի ձայն մը բաւական էր բանտի կամ ախոյրի դատապարտութեան եւ ընտանիքներու քայքայման:

Օսմ. Յեղափոխութիւնը կու գար, գէթ միջոցի մը համար, վերջ դնելու այս դժոխային դրութեան, եւ Պոլսոյ ալլացեղ ու ալլակրօն բնակչութիւնը, համազգային եղբայրութեան գինովութեան մէջ խրախնամքի օրեր կ'ապրէր:

Հայ երիտասարդութիւնը, երկար տարիներ զրկուած հայ երգերու վայելքէն, հիմա անյագ կարօտով մը իր ազգային երգերը՝ Մայր Արաքսի, Չայնը հնչեց, Արիֆ հայկազունք, Տալուրիկ կ'երգէր Պոլսոյ փողոցներուն եւ հասարակաց վայրերուն մէջ:

Բայց երգելու այս անգուսպ փափաքը հասած էր ծայրայեղութեան

եւ մասամբ ալ ծիծաղելիութեան: Արուեստէ ու ներդաշնակութենէ զուրկ նորանոր երգեր, բաւ է որ սարի, ձորի մարտնչումներու յիշատակութիւնը բերէին, բերնէ բերան շրջան կ'ընէին: Շատ անգամ ալ թրքական եղանակներու վրայ ձեւուած անճոռնի տաղեր, իբր ազգային երգ, գոյութեան իրաւունք կըստանային:

Ճիշդ այս թոհուրոհի շրջանին էր որ՝ 1910ին Կոմիտաս Վարդապետ կը հասնէր Պոլիս: Մեծ երգահանը գրեթէ անծանօթ մըն էր Պոլսահայութեան համար. համիտեան գրաքննութիւնը չէր թոյլատրած որ իր համբաւը հասնէր Պոլիս, երբ ան, արդէն իսկ, անուն ունէր երաժշտական աշխարհին մէջ:

Հայ երգի մեծ Վարդապետ իր պատանեկութիւնը անցուց էջմիածնայ Ճեմարանին մէջ. այս միջավայրը պատեհութիւն տուաւ իրեն երաժշտական կանխահաւ ընդունակութիւնը զարգացնելու: Օժտուած գեղեցիկ ձայնով եւ աշխատութեան աննուան կամֆով, կրցաւ սիրելի դառնալ Վեհ. Կաթողիկոսին եւ վայելել ամէն դիւրութիւն երաժշտական բազմակողմանի զարգացում ստանալու համար, նախ Կովկասի մէջ, յետոյ չորս տարի Գերմանիոյ Պետ. երաժշտանոցին մէջ մեծ վարպետներու շունչին տակ:

Կոմիտաս Վարդապետ երբ իր նախնական արուեստին լրիւ տիրացաւ, վերադարձաւ էջմիածին, իբր երաժշտութեան ուսուցիչ: Այդ միջավայրին մէջ հազիւ քանի մը տարի կրցաւ պաշտօնավարել, իր ներշնչումներուն եւ

յղացումներուն համար նեղ էր այդ շրջանակը եւ նախընտրեց թափառած կեանքը՝ շրջիլ հայկական գիւղէ գիւղ, ֆաղաֆէ ֆաղաֆ՝ շինականներու շրթունքներէն լսելու եկեղեցական կամ ժողովրդական երգերը: Իր մտասեւեռումն էր դարերու մշուշին մէջ թագնուած կամ այլափոխուած հայ երաժշտութեան ինքնայատուկ նկարագիրը ու ոնը ի յայտ բերել, վերապրեցնելու համար հայ երգը իր հարազատութեան եւ ինքնատուութեան մէջ, իբր հաւատարիմ արտայայտութիւնը հայ տառապանքին, հայ բերկրանքին, հայ գիւղական աշխատանքին եւ հայ պարզուկ կեանքին:

Հայ ֆնարը, հրատարակուած 1905ին Բարիգի մէջ, առաջին յաջող արդիւնքն է այս նպատակով կատարած ծանր աշխատանքին եւ պրպտումներուն:

Օսմ. Սահմանադրութեան հռչակումը վստահութիւն ներշնչած էր իրեն նոր ուսումնասիրութեան համար Թուրքիա գալու: Ի պատիւ Պոլսահայութեան պէտք է խոստովանիլ որ, գէթ բարոյապէս, ան գիտցաւ գնահատել Մեծ Վարպետին տաղանդը: Ժողովուրդը առաջին անգամ զինքն լսելու առիթը ունեցաւ Ազգային Սահմանադրութեան տարեդարձին: Մասնաւոր խնդրանքի վրայ Կոմիտաս Վարդապետ երգեց իր սիրական Կոունկը, հայրենաքաղձ Ղարիպի երգը: Առաջին անգամ կ'ըզգայինք հայ երգի հրապոյրը եւ թովչութիւնը: Կոունկը կարօտէն բզգտուած սրտի մը լալիւնն է: Վարդապետը կրցաւ այդ յուզումը հաղորդական ընել մեր սրտին, եւ ինքզինքնիս մոռցած, կը միանայինք ողբանուագ երգիչին, հարցնելու - «Կոունկ մեր աշխարհէն խապրիկ մը չունի՞ս»: Դղրդագին ծափահարութենէ վերջ միայն հասկցանք որ երգը աւարտած էր:

Այլ անկէ յետոյ Կոմիտաս Վարդապետի համբաւը յաղթանակէ

յաղթանակ թռիչք առաւ: Ժողովուրդը կաթոգին սիրեց զայն: Ինքն ալ երջանիկ էր, յաջողած էր հայ երաժշտութեան շուրջ հետաքրքրութիւն արթնցնել: Պոլսոյ ծանօթ եւ յարգուած ազգայիններէն կազմուեցաւ Հայ երաժշտանոցի Յանձնախումբի անուամբ մարմին մը, պատեհութիւն տալու համար Վարդապետին, նիւթական հոգերէ ազատ, նուիրուելու իր նախասիրած գործին՝ Հայ երաժշտութեան ծաղկման եւ կարող երաժշտագէտներու պատրաստութեան:

Կոմիտաս Վարդապետ փառալիքուած իր շուրջը ստեղծուած խանդավառութենէն, անսովոր նուիրուեցաւ գործին, սուղ միջոցի մէջ յաջողեցաւ կազմել իր երգչախումբը: Պոլսոյ զանազան արուարձաններէն, ընդունակ երկսեռ երիտասարդութիւն մը բոլորուած էր իր շուրջը եւ մեծ համերգի մը պատրաստութեան փորձերով կը պարապէր:

Այդ համերգը տրուեցաւ 1910ին Դեկտեմբերին, Բերայի Բըթի Շան մեծ թատրոնին մէջ: Այս երգահանդէսներու յաջողութիւնը ամէն ակնկալութիւն գերազանցեց: Ընդարձակ սրահները լեցուած էին. խուռներամ բազմութեամբ. հետաքրքրութենէ տարուած, Պոլսոյ երաժշտական աշխարհի ծանօթ դէմքերը ներկայ էին, հոն էր Գահաժառանգ Իշխանը, հոն էին Ամերիկեան Դեսպան Պր. Մօրկընթաու եւ դիւանագիտական շրջանակի աչառու դէմքերը. իսկ հայ ընտրանին ամբողջութեամբ: Համազգային մամուլը այս համերգներուն դրուատալից սիւնակներ նուիրեց: Հիացումը ընդհանուր էր, եւ հայ երգը պարզապէս յայտնութիւն մը կը դառնար օտարներու համար:

Ազգային շրջանակի մէջ ալ Վարդապետին վայելած համակրութիւնը ու ժողովրդականութիւնը անսահման էր: Իր սաները յաջողած էին բոլոր

խաւերու մէջ տարածել իր երգերը: Այլեւս սովորական դարձած էր հանդիսութեանց, ընկերային հաւաքոյթներու եւ խրախնանութեանց մէջ լսել Իմ չինարի եարը, Կոունկը, Հով արէֆ սարեր ջանը, Մոկաց Միրզէն, Սօնա եարը: Այլ մոռցուած էին օտարոտի երգերը:

Վարպետին մեծագոյն ուրախութիւնն էր իր ընդունակ եւ խոստմնալից սաներուն յաջողութիւնը. ան կրցած էր սուղ միջոցի մը մէջ անոնց ներշնչել երաժշտութեան ֆաղցրութիւնը եւ հայ երգերու առանձնատուր կրակոյրը: Հպարտութեամբ եւ հաւատով կը նայէր անոնց վրայ, որոնցմէ ամենէն օժտուածները՝ Վարդան Սարգիսեան, Միհրան Թումանեան, Վ. Սրուանտեան, Բ. Կանաչեան, եւ Հ. Սէմէրեան եւ Մ. Էֆէրեան այլեւս ի վիճակի էին աշխատանք բաժնելու եւ ապագային ալ՝ իր գործը շարունակելու:

Կոմիտաս Վարդապետ միջոցի մը համար հարկադրուեցաւ իր գործը ընդհատել. 1914ին Բարիգի Միջազգային երաժշտական Յանձնախումբէն հրաւեր ստացաւ հայ երաժշտութեան մասին երկու դասախօսութիւն տալու: Հայ երգահանը սիրով ընդունեց այս հրաւերը եւ մեկնեցաւ Բարիգ: Երաժշտական յայտնի հեղինակութեանց առաջ իր խօսած հմտալից եւ տպաւորիչ դասախօսութենէն վերջ, հայ երգի մասին ճշակ մը տալու համար Օր. Մարկրիթ Բարայեանի եւ Պր. Շահմուրատեանի հետ երգեց Լոյս գուարթը եւ հայ գեղջկական երգերէն Հով արէֆ սարեր ջանը: Այս երգերու ձգած տպաւորութիւնը այնքան հիացիկ էր որ Յանձնախումբը հակառակ ընդունուած սովորութեան, խելայեղ ծափահարութեամբ կրկնել տուաւ զանոնք: Իր համերգները նոյն յաջողութիւնը

ունեցան Գերմանիոյ, Ֆրանսայի, Պելնիգայի եւ այլ եւրոպական երկիրներու մէջ:

Կոմիտաս Վարդապետ այս ուղեւորութեան առթիւ գտած ընդունելութենէն եւ յաջողութենէն չափազանց գոհ, նոր խանդով վերադարձաւ Պոլիս, վերստանձնելու համար իր սիրական գործը: Ծրագրած էր նոյն տարին տօնական օրերուն իր խումբով երգել իր յօրինած եռաձայն պատարագը եւ փութով սկսաւ ընդհանուր փորձերու աշխատանքին:

Բայց ո՞վ կրնար գուշակել թէ ընդհանուր պատերազմի գահավիժող դէպքերը պիտի գային խանգարելու այնքան յուսալից եւ արդիւնաւոր գործունէութիւն մը, փնացնելով ամէն ստեղծագործ աշխատանք, եւ նոյն իսկ իր թանկագին կեանքը:

1915 Ապրիլ 23ի Շաբաթ երեկոյ, երբ հէֆ Կոմիտաս Վարդապետ իր երգչախումբի փորձերէն յոգնած ու պարտասած տուն կը վերադառնար, թուրք ոստիկաններ, տրուած հրամանի համաձայն, ձերբակալեցին զինքը եւ առաջնորդեցին Պոլսոյ Կեդրոնական Բանտը:

Ապրիլ 24ին Պոլիսէն աքսորուած հայ մտաւորականներու շարքին մէջ էր նաեւ Կոմիտաս Վարդապետ: Երեւ հարիւրի մօտ ձերբակալեալներու մէջ ամէնէն ընկճուածը ինքն էր. իր արուեստագէտի նուրբ եւ զգայուն հոգին չէր կրցած տոկալ այսքան ծանր ցնցումի մը, եւ գիտակ՝ թէ ճակատագիրը վաղուան համար ինչ վերապահած է իրեն, մահուան արհաւիրքի մէջ կ'ապրէր: Որոշ էր որ կեանքի պահպանման քնադդը այլեւս լուեցուցած էր իր մէջ ամէն խորհուրդ եւ նախասիրութիւն:

Բանտին մէջ, յետոյ դէպի

Ձանկըրի աֆսոսի տաժանագին ուղեւորութեան բովանդակ տեւողութեանը, գլուխը երկու ձեռքերուն մէջ առած, ինքնամփոփ եւ անխօս, արձանային լռութիւն կը պահէր, անհաղորդ իր շուրջը անցած դարձածին:

Ի՞նչ դառն հակադրութիւն: Ընկերային շրջանակի մէջ, ես ճանչցած էի զինքը միշտ զուարթ եւ ժպտուն. տեսած էի զինքը իր երգչախումբի ուրախ ոլորտին մէջ, մանկան մը չափ ծիծաղկոտ, միշտ սրամիտ խօսք մը, ազնուական հեգնութիւն մը շրթանցը վրայ, իսկ հիմա տարաշխարհիկ խորհուրդներով գրաւուած՝ վշտաբեկ ու նկուն:

Իր հոգեկան այս տխուր վիճակը անփոփոխ մնաց աֆսոսավայրը հասնելէս վերջն ալ: Հալածանքի մտասեւեռումը լլկած էր իր միտքը. իր մտերիմներէն ալ կը խուսափէր եւ անկիւն մը քաշուած կ'ուզէր առանձին ըլլալ իր հոգին բզփտող խորհուրդներուն հետ: Իր միակ միխթարութիւնը աղօթքն էր եւ սրտովին նուիրուած էր աղօթքի:

Մտահոգ էինք իր մասին եւ երբ կը մօտենայինք իրեն զուարթ քառ մը կամ յուսադրիչ խօսք մը ըսելու, չափազանց կը նեղուէր եւ աղերսագին շեշտով մը կ'ըսէր - «խնդրեմ, մի՛ խանգարէք աղօթքս, զիս մինակ ձգեցէք»:

Եւ հապենայ կը հեռանար մեր մօտէն, նոր անկիւն մը իր մենութեան մէջ ամփոփուելու:

Այս յուսալքումը անշուշտ միակ իր բաժինը չէր, մենք ալ գրաւուած էինք նոյն տխուր մտածումներով. սիրելիներէն անդարձ բաժանումը, յետոյ վաղուան անստուգութիւնը մեր ալ մէջ չփայտացած էր ամէն տրամադրութիւն: Այս ընդհանուր անյուսութեան մէջ խորհեցանք աղօթքի ապաւինիլ եւ որոշեցինք քանտի մէջ «Եկեցէք»ի

արարողութիւն կատարել:

Աղօթքի հմայիչ քառը նորէն մեզի մօտեցուց Կոմիտաս Վարդապետը: Ինք պիտի վարէր երգեցողութիւնը:

Սրտատրոփ յուզման եւ խոր լռութեան մէջ սկսաւ «Եկեցէք»ի արարողութիւնը. հայ երգի հոյակապ Վարդապետը համակ զգայնութիւն էր. չեմ կարծեր որ իր համերգներուն մէջ այնքան հոգի եւ աղերս դրած ըլլար, որքան այդ օրը: Իր երգը սկսաւ հատկապէս արցունքներով եւ վերջացուց հեկեկանով: Ան իր տառապանքը երգեց. իր սիրտը բռնկտող ցաւերը ու լլկանքները. բանտի այդ մթին սենեակէն լալագին աղերսներով փրկութիւն կը հայցէր իրեն եւ ազգին համար: Երբ արարողութիւնը վերջացաւ մեր աչքերը արցունքներով թրջած էին:

Յաջորդական օրերու մէջ հէ՛ք Վարդապետը աւելի մոռալ եւ տխուր էր: Մեր մէջէն ոչ ոք կը համարձակէր իրեն մօտենալ: Այլեւս մտահոգ էինք իր առողջութեանը մասին, կը զգայինք որ իր մէջ փուլումը սկսած էր եւ իր պայծառ իմացականութիւնն ալ մթագնած: Իր ազագուն մարմինը ի՞նչպէս պիտի տոկար այսքան ծանր մտալլկումի:

Կիրակի առաւօտ մ'ալ, իր լալագին պատարագած պահուն, կառավարական պաշտօնեայ մը եկաւ ըսելու թէ Կոմիտաս Վարդապետի ներում շնորհուած է եւ արտօնուած է Պոլիս վերադառնալ: Իր տաղանդին հիացողներէն Գահաժառանգ Իշխանը, Պր. Մօրկնթաւ եւ Ոսկան Մարտիկեան յաջողած էին Թէալաթի ճիրաններէն իր կեանքը փրկելու:

Մեր ուրախութիւնը անսահման էր, այս շնորհին մէջ Վարդապետին առողջութեան սպառնացող մօտալուս վտանգին հեռացումը կը տեսնէինք,

յետոյ մեր մէջ առաջին ազատուածն էր, յուսատու սփոփանք մ'ալ մեզ համար:

Պատարագէն վերջ ուրախութեամբ շրջապատեցինք Վարդապետը, ինքն ալ ուրախ էր: Ամիսներէ ի վեր առաջին անգամ իր դէմքին վրայ ժպիտի մը թեթեւ ցոլքը կը նշմարէինք. մտերմօրէն խօսեցաւ մեզ հետ եւ յուսադրական բառեր ալ րսաւ: Բայց հետեւեալ առաւօտ իր մեկնման պահուն նորէն մոռալ մտածումներ գրաւած էին իր միտքը: Հալածանքի սեւեռուն գաղափարը նորէն կը չարչարէր զինքը: Արցունքներով նամբու դրինք, գիտէինք որ քայքայուած ու հիւանդ կը վերադառնար:

Պոլիս վերադարձը չկրցաւ կազդոյր բերել Վարդապետի խանգարեալ առողջութեան: Հակառակ բարեկամներուն եւ սաններուն հոգածութեան եւ գուրգուրանքին, իր մէջ փլուզումը յամրօրէն կը շարունակուէր. հալածանքի ու մահուան մտասեւեռումը չի բաժնուեցաւ իրմէն: Ամէնէն սրտակից բարեկամներու մէջ իսկ իր կեանքին դաւող թշնամիներ կը տեսնէր եւ խելայեղ կ'ուզէր խուսափիլ անոնցմէ:

Իր մտային վիճակն ալ սկսած էր մտահոգութենէ աւելի, լուրջ վախ ազդել: Պարզապէս իր կեանքին խնայելու համար, իր բարեկամներն ու հիացողները որոշեցին հիւանդանոց դնել զինքը: Հակառակ թէ՛ ի Պոլիս եւ թէ՛ ի Բարիզ շոյալուած խնամքներու, խեղճ Կոմիտաս Վարդապետ դատապարտուած էր ալ իր կեանքը քաշքշելու յիմարանոցներու մէջ:

Ապրիլ 24ի հայ մտաւորականութեան տարագրութեան օրը սկսաւ իր պայծառ մտքին, արուեստին ու տաղանդին մահացումը: Իսկ այսօր, տարիներու չարչարանքէն վերջ, իր յոգնաբեկ մարմինն ալ կը մահանայ:

Կը խորհիմ որ հէ՛ք Կոմիտաս Վարդապետ գէթ յետ մահու ալլելս ազատած է թրքական հալածանքի մահառ իթ արհաւիրքէն եւ իր հիւծած ու սպառած մարմինն ալ կրնայ խաղաղօրէն հանգչիլ հայրենի երկրին հիւրընկալ եւ տափուկ ծոցին մէջ:

Մեծ երգահանը իբրեւ Յեղին չքնաղ տաղանդներէն մին, կատարած հոյակապ գործով ապահոված է իր անմահութիւնը. մենք եւ յաջորդական սերունդներ յարգանքով պիտի գանք խոնարհիլ իր սգաբոյր շիրմին առաջ:

ՀԱՅԿ ԽՕՐԱՍԱՆՃԵԱՆ

Հայկ Խօրասանեան ծնած է Պոլիս, 1873ին: Եղած է Պոլսոյ Ազգային Երեսփոխանական Ժողովի անդամ եւ ապա՝ ատենապետ: Առաջին Համաշխարհային Պատրեազմէն առաջ կ'ընտրուի Երուսաղէմի Վանուց Գործերու Քննիչ յանձնախումբի անդամ: 1915 Ապրիլին միւս մտաւորականներուն հետ կ'ափսորուի Զանգըրը, որմէ ազատագրուելով կը վերադառնայ Պոլիս: Զինադադարէն ետք, անդամ կ'ընտրուի խաղաղութեան խորհրդաժողովին՝ հայկական դատը ներկայացնող պահանջները բանաձեւելու համար կազմուած Յանձնախումբին: Քեմալականներուն կողմէ Պոլսոյ գրաւումէն ետք կը փոխադրուի Նիւ Եորք, ուր կ'ընտրուի Ազգային Երեսփոխանական Ժողովի անդամ եւ Ժամանակ մըն ալ կը վարէ Առաջնորդարանի քարտուղարութեան պաշտօնը: Կու տայ բանախօսութիւններ ու կը գրէ յօդուածներ: Կը մահանայ Նիւ Եորք, 1936 Նոյեմբերին: «Հայկ Խօրասանեանի մահը», Հայաստանի կոչնակ, շաբաթաթերթ, Նիւ Եորք, 21 Նոյեմբեր 1936, Լ.Զ. տարի, թիւ 47, էջ 1121): Հ.Ա.

ՀԱՅՈՑ ՄԵԾ ԵՂԵՌՆԸ, ՄԵՆՔ ԵՒ ԱՇԽԱՐՀԸ

Հայոց հաւաքական միտքը բանաձեւած է՝ «Հայոց Մեծ Եղեռն»։ Կը նշանակէ, թէ մեր ժողովուրդին հանդէպ (մասնաւորապէս՝ 1890-ական թուականներէն սկսեալ) գործադրուած են նաեւ համեմատաբար *Փոքր Եղեռներ*, որոնք անուանուած են *Ջարդեր, սարսափելի կոտորածներ* եւ այլն։ Անոնք նախորդած են Հայոց Մեծ եղեռնին։

Թէ՛ Մեծ, թէ՛ Փոքր Եղեռները ծրագրուած են եւ իրագործուած Հայոց պատմական հողի, մասնաւորապէս՝ Արեւմտեան Հայաստանի վրայ, ժամանակի թուրք պետութեան կողմէ՝ իր աջակիցներուն օգնութեամբ եւ հովանաւորութեամբ։

Արեւելեան Հայաստանը թրքական կանոնաւոր զօրքերուն դէմ մղած *Սարգարա-պատի* (1918 թ., Մայիս 22-26), *Պաշ Ապարանի* (1918 թ., Մայիս 23-28), *Ղարաքիլիսայի* (1918 թ., Մայիս 24-28) յայտնի ճակատամարտերէն յաղթանակած դուրս գալով՝ չուրջ 30 հազար քառակուսի քիլոմէթր տարածութեան վրայ կ'ապահովէ իր գոյութեան իրաւունքը 1920 թուականի Նոյեմբերի 29-ին՝ խորհրդային կարգերու հաստատումով։

Ասոնք (եւ ո՛չ միայն ասոնք) պատմական անառարկելի փաստեր են Հայուն, թուրք պետութեան, եղեռնին առնչուող մեզ յուզող խնդիրներուն քաջատեղեակ աշխարհի կարգ մը տէրութիւններուն համար։ Թրքական մերօրեայ կառավարութիւնը, սակայն, երբ կը խօսի *Հայոց Մեծ եղեռնի* մասին, այդ հասկացութեան առջեւ կը դնէ *այսպէս կոչուած* բառակապակցութիւնը՝ արտայայտուելով *այսպէս կոչուած Հայոց մեծ եղեռնը*։ Աւելին՝ անդրադառնալով թրքական պետութեան տարածքին՝ թրքական պաշտօնեաները կը յայտարարեն հետեւեալ քաղցրախօսութիւնը. «*Ուրիշներ կ'ըսեն՝ մերն է, իսկ մենք կ'ըսենք՝ բոլորինս է*»։

Եզրակացութիւնը կը թողունք ունկնդիրներուն։

Թրքամէտ որոշ տէրութիւններ այսօր կը կրկենն թուրքիոյ յօրինած յիշեալ «այսպէս կոչուած...»-ը, ուրիշներ կը մերժեն *Հայոց մեծ եղեռնը* եւ աշխարհի առջեւ կը նետեն հարցական նախադասութիւն մը՝ «Արդեօք եղա՞ծ է Հայոց եղեռն, թէ ոչ»։ Այսպիսի վերաբերմունքը եւ հարցադրումը ծաղր են, վիրաւորանք եւ հայու, եւ առողջ բանականութեան տէր ամէն մէկ մարդու նկատմամբ։

Ո՛չ մէկ ժողովուրդ ապահովագրուած է եղեռնէն։ Հայուն հետ այն կատարուեցաւ ժթ դարու 90-ական թուականներուն եւ յա՛տկապէս 1915-ի Ապրիլի 24-ին, երբ զոհուեցաւ մօտաւորապէս 2 միլիոն հայ։ Հրեաներուն հոլոքոստը կատարուեցաւ 1941-1945 թուականներուն Գերմանիոյ կողմէ՝ եղեռնագործուելով չուրջ 6 միլիոն հրեայ։

Մարդկութիւնն այսօր թող նայի աշխարհի տաք կէտերուն եւ ուշի-ուշով հետեւի անցուղարձներուն։ Հիմա՞ ալ դարը խաւար է, մութ ու խո՞ւլ...

1945-ին հիմնուած Նիւրնպէրկի Միջազգային Զինուորական Դատարանի կանոնագիրին մէջ ցեղասպանութիւնը բանաձեւուած է որպէս «Ոճիր մարդկութեան դէմ»։ ՄԱԿ-ի Գլխաւոր Ասամպլեայի Համաձայնագիրներուն մէջ (ընդունուած 9 Դեկտեմբեր, 1948 թ., ուժի մէջ է 12 Յունուար, 1951-էն) ցեղասպանութիւնը որակուած է «մարդկութեան դէմ ուղղուած ծանրագոյն յանցագործութիւն»¹։

1. Տե՛ս «Հայկական Սովետական Հանրագիտարան», Հ. 12, Երեւան, 1986, էջ 149, «Ցեղասպանութիւն» յօդուածը։

Ցեղասպանությունների հին ու նոր հեղինակները տեղեա՛կ են այս ամենին: Ուրեմն, պետություններուն միջև գործող առաջին եւ ամենէն մեծ գործօնը *դիւանագիտությունն է*, երկրորդը՝ *տնտեսական, ռազմական հզօրությունը*: Ասոնք չատ կողմերով կը պայմանաւորեն զիրար, եւ առանց մէկուն չկայ միւսը:

Յիշենք Եղիշ Զարենցի աֆորիզմը՝ «Հա՛յ ժողովուրդ, քու փրկութիւնդ քու հաւաքական ուժին մէջ է»: Այո՛, եթէ Հայ ժողովուրդը (ինչպէս ամէն մէկ ժողովուրդ) նախ եւ առաջ *մեծ դիւանագիտութիւն ունենայ եւ հզօր պետութիւն-ուժ*: Քաղաքական-դիւանագիտական յաղթանակն է մայրը բոլոր յաղթանակներուն եւ ապահովողը *ձեռք բերուած յաղթանակները*:

Հայոց մէջ, դժբախտաբար, նոյնիսկ այսօր, *դիւանագիտութիւն եւ պետական մտածողութիւն* հասկացությունները կենցաղային նեղ մակարդակէն չատ ալ վեր չեն բարձրացած: Մենք ա՛ղգովին պէտք է վերակառուցենք մեր կեցուածքը *դիւանագիտութիւն եւ պետական մտածողութիւն* կոչուածներուն նկատմամբ:

Այսօր կը նշենք Հայոց Մեծ Եղեռնի 91-րդ տարելիցը: Եղեռն, որ պարտադրուած է մեզի: Եղեռն, որուն արդիւնքն է նաեւ *Հայոց եղեռնեան Սփիւռքին* ձեւաւորումը, իսկ Թուրքիա մինչեւ այս պահն ալ չ՛ընդունիր իր եղբրագործ ըլլալը:

Հրեաներուն եղեռնը կատարուած է Հայոց եղեռնէն չուրջ 26 տարի անց, բայց Գերմանիա վաղուց ընդունած է իր կատարած ոճրագործութիւնը եւ կը քաւէ իր մեղքը՝ միջազգային օրէնքներուն չափանիշներով: Ասիկա համահրէական դիւանագիտական միտքի *նախանձելի յաղթանակն է եւ ուսանելի օրինակ մեզի համար*:

Մեր պարագան, սակայն, քիչ այլ է: *Հայոց Սփիւռքը պետական միաւոր չէ*: Ժամանակի խորհրդային Հայաստանն ալ *միջազգային մակարդակի քաղաքականութիւն մշակելու եւ գործադրելու իրաւունք չունէր*: Հետւաբար, զարմանալի չէ, եթէ.

1. Հայոց Մեծ Եղեռնէն 31 տարի անց, 1946-ի Փետրուար 3-ին, առաջին անգամ ըլլալով, Հայաստանի համայնավար կառավարութեան կեդրոնական Կոմիտէի առաջին քարտուղար Գրիգոր Յարութիւնեան կը յայտարարէ. «...*մենք հարց կը դնենք, որ Սովետական Հայաստանին վերադարձուն Թուրքիոյ կողմէ զավթուած հայկական հողերը* (ընդգծումը մերն է-Գ. Բ.)»²:

2. Երբեմնի խորհրդային Միութեան երբեմնի առաջնորդ Նիկիտա խրուշչեւ, աւելի ուշ, կը յայտարարէ, թէ խորհրդային Միութիւնը *հողային, տարածքային պահանջք չունի Թուրքիայէն*:

Ի՛րապէս պետականութեան բացակայութեան պայմաններուն մէջ Հայոց Մեծ Եղեռնի ճանչցման կապակցութեամբ, որքան ալ անբաւարար, այսօր պէտք է խոնարհուիլ Սփիւռքի եւ հայրենիքին մէջ թափուած ջանքերուն առջեւ: Մարդիկ ըրած են իրենց կարելին՝ կազմակերպութիւններ ստեղծելով, լրագրեր ու գիրքեր հրատարակելով, ջանք թափելով, որպէսզի օտար երկիրներ ճանչնան Հայոց Մեծ Եղեռնը, այս աշխատանքներուն մէջ ընդգրկելով օտար մասմնագէտներ եւ այլն:

Տեսականօրէն՝ ժողովուրդ եւ պետութիւն նոյն բաներն են, իսկ գործնականօրէն՝ յաճախ տարբեր: Օրինակ, Թուրք պետութիւնը Հայոց եղեռնի իրանգործողն է, իսկ Թուրք կարգ մը ընտանիքներ, անձեր, եղեռնի իսկ օրերուն, փրկած են որոշ հայեր: Թուրք եւ հրեայ կառավարութիւնները չեն ճանչնար Հայոց եղեռնը, իսկ Թուրք պատմաբան Թանէր Աքչամ իր «Թուրք Ազգային Ինքնութիւնը եւ Հայկական Հարցը» գիրքին մէջ (1992 թ) կ'ընդունի Հայոց ցեղասպանութիւնը: Հրեայ փրօֆեսոր *Ջարնի* «The Armenian Reporter» լրագրին մէջ (16 մարտ, 2002 թ.), մէկ

2. Տե՛ս *Գաբրիէլ Լազեան*, Հայաստան եւ Հայ Դատը Ըստ Դաշնագրերու, Գահիրէ, էջ 370-371:

այլ գիտնական *Եաիր Աուրոն* «Ha'Arets» լրագրին մէջ (3 Մարտ, 2002 թ.) նոյնպէս կ'ընդունին Հայոց եղեռնը: Այս երեք գիտնականներն ալ քննադատած են իրենց երկրի պետութիւնը՝ Հայոց եղեռնը չճանչնալու համար:

Մարդկայնօրէն տարօրինակ է եղեռնին 6 միլիոն զոհ տուած հրեայ ժողովուրդին պետութեան կեցուածքը: Սակայն ստիպուած ենք արձանագրելու, թէ, իրենց դիւանագիտական, պետական շահերուն տեսակէտէ, այսօր թերեւս ոչինչ բան մըն է մեր ըսած «մարդկայնօրէն»-ը:

Մինչ այժմ ըրուածը (որքան ալ շօշափելի է եւ գնահատելի) դեռ յուսադրող սկիզբ է, դէպի մեծ նպատակ տանող արահետ:

Հրաշքի համազօր է այսօր մեր պետականութիւն ունենալը, որուն օրուան հրամայականը պէտք է ըլլայ *սեփական հզօր դիւանագիտութիւն, տնտեսական, ռազմական գերհզօրութիւն ստեղծելը*: Մի'միայն ասոնցմով կարելի պիտի ըլլայ սրբագրել անցեալի եւ ներկայի պետական մակարդակի մեր մեծ թէ փոքր սխալները:

Նոր պետականութեան գոյութեամբ կ'ակնկալենք նպատակներու, կեանքի, աշխատանքի նոր ձեռքբերումներու արշալոյսներ, վերջակէտում կործանարար ինքնագործունէութեան, փուճ թմբկահարման, խօսքի եւ գործի հակասութեան: Կ'ակնկալենք ժողովուրդի վստահութեան վերականգնում եւ աշխարհի չորս ծագերէն Հայուն վերադարձ՝ հարազատ օճախ եւ այլն: Իւրաքանչիւր մարդ սրբութեամբ եւ նուիրումով պէտք է ընէ ի'ր կոչումին համապատասխան գործը:

Հայուն համար եղեռնը պարզ անցեալ մը չէ՝ եւ ո'չ ալ՝ պարզապէս մարդկային զոհերու սոսկական թիւ:

Այսօր արդէն ազգային պահանջատիրութիւնը պետական-քաղաքական հարց է: Հայոց պահանջատիրութիւնը միջազգային ատեաններուն ներկայացնելու թէ՛ իրաւունքը եւ պարտականութիւնը, թէ՛ պատիւը կը պատկանի մեր *ազատ ու անկախ պետականութեան*:

Մեծ նպատակները նիւթական, մտաւոր մեծ զոհողութիւն կը պահանջեն: Եւ թէ կ'ուզենք խօսքէն ճշմարիտ գործի անցնիլ, ժամանակն է «Եղեռնի համահայկական հիմնադրամ» ստեղծելու՝ պատրաստելու համար անհրաժեշտ օտար լեզուներու տիրապետող տաղանդաւոր, միջազգային չափանիշներով քաջահմուտ փորձագէտ դիւանագէտներ, դիւանագէտ դեսպաններ, միջազգային իրաւունքի մասնագէտներ, տնտեսագէտներ, պատմաբաններ եւ այլն: Անոնց միակ աշխատանքը եւ գերագոյն նպատակը պէտք է ըլլայ Հայոց Մեծ Եղեռնին վերաբերող եւ զանազան երկիրներու արխիւներուն մէջ գտնուող, ինչպէս նաեւ արդէն իսկ հրատարակուած կամ ձեռագիր բազմաթիւ թիւթերուն մանրակրկիտ հետազոտումը, համակարգումը, տեղեկատուական այլազան միջոցներով աշխարհին մատուցելը, միջազգային ատեաններէն պահանջուող չափանիշներով Հայոց պահանջատիրութեան հիմնաւորումը եւ հարցին պատրաստումը: Երկրորդ՝ պարտաւոր ենք նաեւ ուսումնասիրել, գնահատել եղեռնահարուած այլ ժողովուրդներուն փորձը, սորվիլ՝ անոնցմէ՝ չկրկնելու համար թէ՛ մեր, թէ՛ անոնց թոյլ տուած սխալները: Վերջնական եզրակացութիւններն ու պահանջները միջազգային համապատասխան պատկան ատեաններուն պատշաճ մակարդակով ներկայացնելը արդէն Հայոց պետականութեան գործն է: Միայն այս ճամբով հնարաւոր պիտի ըլլայ նստիլ աշխարհի մեծերուն, հզօրներուն հետ՝ միջազգայնացնելու մեր հիմնահարցը: Միայն այս ճամբով մենք կրնանք դուրս գալ քաղաքական, դիւանագիտական կղզիացումէն, այսօրով մեր սրահներուն մէջ տարիներ շարունակ եւ տարին մէկ անգամ *Ապրիլ 24* նշելու, պիսի սրահներուն մէջ տարիներ շարունակ եւ տարին մէկ անգամ

մենք մեր իւղով տապկուելու տեղքայլէն: Մի'միայն ա'յդ պարագային ժողովուրդս
կը շահի իր արդա՛ր դատը:

-Ուշ չը՛լլար,- պիտի ըսեն շատեր:

Պատասխանենք: Յիշենք գրեթէ լուծուած թուացող Ղարաբաղեան Հիմնա-
հարցը: Ի՞նչ հանգրուանի վրայ կը գտնուինք այսօր... Ցանկութիւնը մէկ բան է,
հնարաւորութիւնը՝ մէկ այլ բան:

Ինքնախարէութիւնը աւելի գէշ բան է, քան խարուիլը:

Անիրաւ աշխարհին մէջ չա՛տ դիւրին է եղեռնագործուիլը, քան կատարուած
ոճիրը աշխարհին փաստելը:

Ուրեմն, դեռ պէտք է անդադրո՛ւմ եւ երկա՛ր աշխատինք, տքնինք՝ չկորսն-
ցընելով մեր յոյսի ու լոյսի ճառագայթը, առաւել զօրացնելով մեր կամքը, նպատա-
կապսացութիւնը, համբերատարութիւնը՝ երբե՛ք չչեղելով եւ հետեւելով «Լաւ է
ուշ, քան երբե՛ք» խորհուրդին:

ԳԷՈՐԳ ԲԱՂԴԻՇԵԱՆ

ԲԱՐԻ ԳԱԼՈՒՍՏ ՀԱՅԱՍՏԱՆ՝ ԱՇԽԱՐՀԻ ԱՌԱՋԻՆ ՔՐԻՍՏՈՆԷԱԿԱՆ ԵՐԿԻՐ

Առաջաւոր Ասիայում՝ Միջագետքից դէպի հիւսիս, շուրջ 400 հազար քառ. կմ. վրայ, փռուած է Հայկական լեռնաշխարհը՝ հիասքանչ մի երկիր, որը գերմանացի աշխարհագրագետները դիպուկ կերպով անուանել են «լեռնային կղզի», «ձիւնածածկ բարձրավանդակների տանիք»։ Հայկական լեռնաշխարհն ակօսուած է բազմաթիւ լեռնաշղթաներով եւ ձորերով, միջլեռնային դաշտերով, ալպիական մարգագետիններով, ու ծառախիտ անտառներով, անմատչելի ժայռերով ու մինչ օրս գործող հրաբուխներով (Վանայ լճի արեւմտեան կողմում գտնուող Նեմրութ լեռը վերջին անգամ ժայթքել է 15րդ դարում)։ Ըստ աստուածաշնչական աւանդութեան, հենց Հայկական լեռնաշխարհում է գտնուել դրախտը՝ Եդեմը։ Իսկ գիտական շրջանակներում էլ տարածուած է այն վարկածը, որ հենց այստեղ է ծնունդ առել մարդկութիւնը...

Ծովի մակերեւոյթից Հայկական լեռնաշխարհի միջին բարձրութիւնը 2200 մետր է։ Այժի ընկնող լեռնագագաթներից են Նեմրութը, Քիրսը, Մուսը, Բիւրակը, Կապուտջուղը, այժմեան Հայաստանի Հանրապետութեան ամենաբարձր լեռ Արագածը (4092), Վանայ լճի ափին վեր խոյացած Սիփանը (4434) եւ ի հարկէ բիրլիական Արարատը, որի վրայ ջրհեղեղի ժամանակ հանգրուանել է Նոյեան տապանը։ Խորհրդաւոր այս լեռը Հայկական լեռնաշխարհում ամենաբարձրագագաթն է՝ 5165 մետր։

Այս լեռնաշխարհը եղել է

երկրագնդի ամենահին ժողովուրդներից մէկի՝ հայերի, ծագման ու ձեւաւորման բնօրրանը։ Այստեղ՝ պատմական Հայաստանում, շուրջ 7 հազար տարի առաջ իր պատմութիւնն է սկսել գրառել հայ ժողովուրդը։ Հենց այդ հազարամեակներին են պատկանում պահպանուած մի շարք յուշարձաններ՝ Հայաստանի եւ հայ ժողովրդի նախնեաց նիւթական մշակոյթի հնագոյն վկայութիւնները։ Դրանց թոււմ են Քարահունջի հնադարեան աստղադիտարանը, բազմաթիւ ֆարէ վիշապներ, ժայռապատկերներ եւ այլք։

Հայոց պետականութիւնը, համաձայն աւանդութեան, ձեւաւորուել է Ն. Ք. 3րդ հազարամեակում։ Պատմահայր Մովսէս Խորենացին (մ.թ. 5րդ դար) գրում է, որ Նոյի որդի Յաբեթի թոռը՝ Հայկը, չկամենալով հնազանդուել Բաբելոնի տիրակալ Բելին, իր գերդաստանով հեռանում է ու բնակութիւն հաստատում Արարատեան երկրում, ապա՝ մեծամարտում յաղթելով Բելին, սկիզբ դնում է հայոց տոմարին՝ Ն. Ք. 2492 թուական։

Այսօր Հայկական լեռնաշխարհում՝ պատմական Հայաստանի հիւսիս-արեւելեան մի փոքր հատուածում հայոց պետականութեան երկու օջախներ կան։ Դրանք են Հայաստանի եւ Լեռնային Ղարաբաղի (Արցախի) Հանրապետութիւնները, որոնք ըստ 1988թ. վիճաբանւմանի համապատասխանաբար զբաղեցնում են 29,8 եւ 4,2 հազար քառ. կմ տարածք, որոնցում հայ բնակչութիւնը կազմում է 95 տոկոս։ 2005թ. առաջին կիսամեակի

տուեալների համաձայն, Հայաստանի Հանրապետության բնակչության թիւն անցնում է 3,2 միլիոնից, այստեղ ապրում են նաեւ ռուսներ, ֆրդեր, եզդիներ, ասորիներ, յոյներ, հրեաներ եւ այլ ազգերի ներկայացուցիչներ: ՀՀ մայրաքաղաք Երեւանն ունի 1,5 մլն, Արցախի մայրաքաղաք Ստեփանակերտը՝ 100 հազար բնակիչ:

Հայոց պետականութեան արդի փուլը սկսում է 1918թ., երբ այժմեան ՀՀ-ի ԼՂՀ-ի եւ Նախիջեւանի տարածքներում (Արեւելեան Հայաստան) հռչակուեց Հայաստանի առաջին անկախ հանրապետութիւնը: 1920 թուականին սոցիալիստական հռչակուած Հայաստանը, 1922 թուականին կորցնելով Արցախն ու Նախիջեւանը, որպէս հանրապետութիւն ընդգրկուեց ԽՍՀՄ-ի կազմում: Իսկ Արցախը (լեռնային Ղարաբաղը) եւ Նախիջեւանը՝ առաջինը որպէս ինքնավար մարզ, երկրորդը՝ ինքնավար հանրապետութիւն, բռնակցուեցին Ադրբեջանին: 1988թ. նոր վերելք ապրեց հայ ազատագրական շարժումը, որի յաղթական արդիւնքը դարձաւ Լեռնային Ղարաբաղի անկախութեան հռչակումը (1991թ. Սեպտեմբերի 2): Սեպտեմբերի 21ին Հայաստանը դուրս եկաւ ԽՍՀՄ կազմից, եւ նրա անկախութիւնը ճանաչեցին աշխարհի պետութիւնները: Հայաստանը ներկայումս ընդգրկուած է միջազգային հեղինակաւոր շատ կազմակերպութիւններում՝ ՄԱԿ, ԱՊՀ, Եւրասիոյի տնտ. ՄԾՏՀ, ԵԱՀԿ, դիւանագիտական յարաբերութիւններ է հաստատել շուրջ 150 պետութիւնների հետ: Բանակցութիւններն Արցախի կարգավիճակի շուրջ առայժմ ընթացքի մէջ են:

Հայաստանի եւ Լեռնային Ղարաբաղի պետական լեզուն հայերէնն է (հայոց այբուբէնը ստեղծել է Մեսրոպ

Մաշտոցը՝ 405թ.), իշխող կրօնը՝ քրիստոնէութիւնն է, տարադրամը՝ դրամը (AMD, 1AMD=100 լումա, 1\$=450 AMD՝ հին տուեալ է, կուրսը վաղուց փոխուել է: Ներկայումս մէկ դոլարի դրամական փոխարժէքը տատանւում է 445-455ի միջեւ): Ըստ վարչատարածքի՝ Հայաստանը բաժանուած է 10 մարզի եւ մարզի կարգավիճակ ունեցող Երեւան քաղաքի, իսկ ԼՂՀ-ն (Արցախ)՝ 7 շրջանի:

Հայաստանն աշխարհում առաջին պետութիւնն էր, որը 301 թ. քրիստոնէութիւնը պաշտօնապէս հռչակել է պետական կրօն: 2001թ. Հայաստանում եւ Արցախում լայնօրէն նշուեց այդ պատմական իրադարձութեան 1700 ամեակը, որին իր բարձր մասնակցութիւնը բերեց կաթոլիկ եկեղեցու հայրը՝ Հռոմի Պապը՝ երջանկայիշատակ Յովհաննէս Պօղոս Երկրորդը: Հայ Առաքելական եկեղեցու Մայր Աթոռն ու Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի նստավայրը գտնւում են Հայաստանում՝ Սբ. Էջմիածնում: Հայ Առաքելական եկեղեցին դարեր շարունակ եղել է պետականութիւնը կորցրած հայ ժողովրդի առաջնորդը, նպաստել նրա հոգեւոր մշակոյթի զարգացմանն ու պահպանմանը:

«Թանգարան բաց երկնքի տակ».

այսպէս է կոչւում Հայաստանը, որի տարածքում ներկայումս հաշուում է շուրջ 50 հազար պատմամարտապետական յուշարձան: Դրանց 90 տոկոսը հոգեւոր նշանակութեան են՝ եկեղեցիներ ու վանքեր, մատուռներ, որոնք հիմնականում կառուցուել են հեթանոսական մեհեանների եւ պաշտամունքային այլ վայրերի տեղում: Անառարկելի է մշակոյթի պահպանման եւ զարգացման, ինչպէս նաեւ հայ ժողովրդի միասնականութեան մէջ Հայ եկեղեցու ունեցած դերը, նրա մեծ ներդրումը: Հայ եկեղեցու

հիմնադիրները համարում են Սուրբ Թադէոս եւ Սուրբ Բարդուղիմէոս առաքելները, ովքեր իրենց լուսաւորչական առաքելութիւնը Հայաստանում ծաւալել են 35-60թթ., այստեղ էլ նահատակուել: Եւ քանի որ մեր եկեղեցին առաքելահիմն է, ուստի եւ կոչւում է Հայ Առաքելական եկեղեցի: Սբ. Թադէոսի եւ Սբ. Բարդուղիմէոսի նահատակութեան վայրերում են կառուցուած հայ հոգեւորականներից երկուսը. առաջինը՝ այժմեան Իրանում՝ Սբ. Թադէի, որը վերանորոգուեց անցած դարավերջին, իսկ միւսը թուրքիայում է եւ գտնւում է աւերուած վիճակում: Հայոց Տրդատ 3րդ թագաւորը 301թ. քրիստոնէութիւնը հռչակեց պետական կրօն, առաջին կաթողիկոսը դարձաւ Սբ. Գրիգոր Լուսաւորիչը: Հայոց եկեղեցին հայկական աղբիւրներում կոչւում է Առաքելական, իսկ օտարներում՝ Գրիգորիանական եւ Առաքելական:

Հայ եկեղեցական նարտարապետութիւնն աչքի է ընկնում նախ քան իր խոր ներդաշնակութեամբ: Հայոց վանքերն ու հայոց լեռները կարծես միաձուլ են: Ի տարբերութիւն քրիստոնէական այլ կառոյցների, հայոց տաճարները մերկ են ու խիստ, առանց շէնք կահաւորանքի ու յարդարանքի: Զուր չէ, որ 405թ., երբ Մեսրոպ Մաշտոցը ստեղծեց հայոց գրերը, հայերէնագիր առաջին նախադասութիւնը մէջբերուել է Աստուածաշնչից՝ «Ճանաչել զիմաստութիւն եւ զխրատ, իմանալ զբանս հանճարոյ»: Մշակոյթը, գիտութիւնը, հոգեւոր եւ նիւթական համամարդկային արժէքների կերտումը մշտապէս եղել ու մնում են հայ ժողովրդի զարգացման գերակայութիւններ...

Ծանօթութիւնը Հայաստանի հետ ընդհանրապէս սկսւում է մայրաքաղաք Երեւանից, որը հիմնադրուել է Ն.Ք.

782թ.՝ «Յաւերժական քաղաք» Հռոմից 29 տարի շուտ: Քաղաքի կառուցման մասին վկայում է Երեւանի հարաւարեւելքում պահպանուած ուրարտական սեպագիր արձանագրութիւնը: Այստեղ՝ Արին-Բերդ բլրի վրայ, Արգիշտի արքան հիմնադրել է էրեբունի ամրոցը, որով էլ սկիզբ է դրուել էրեբունի: Երեւանի պատմութեանը: 2783 տարեկան քաղաքը 1918ից Հայաստանի առաջին, ապա Խորհրդային, իսկ այժմ նաեւ՝ երրորդ հանրապետութեան մայրաքաղաքն է: Այն գտնւում է Արարատեան դաշտավայրի հիւսիսում, Հրազդան գետի ստորին հոսանքի երկու ափերին, ծովի մակերեւոյթից 862-1390 մետր բարձրութեան վրայ եւ զբաղեցնում է շուրջ 300 քառ. կմ տարածք:

Հազարամեակներ շարունակ Հայաստանին բաժին ընկած պատերազմներն ու տիրակալների փոփոխութիւնները խոր հետք են թողել նաեւ Երեւանի վրայ: Քաղաքի պատմամշակութային կոթողները հետեւողականօրէն ոչնչացրել են օտար զաւթիչները՝ մոնղոլները, թուրք սելջուկները, մեր օրերում նաեւ՝ բոլշեւիկները: Չնայած դրան, Երեւանում, այնուամենայնիւ, պահպանուել են մի շարք հնամենի եկեղեցիներ, ինչպիսիք են Պուշկին եւ Սարեան փողոցների միջեւ ընկած Սբ. Զօրաւոր եկեղեցին (հիմնադրուած 7րդ դարում, վերանորոգուած 1694 եւ 1990թթ.), Հրազդանի կիրնի վրայ հոյակապ տեսարան ունեցող Սբ. Սարգիս եկեղեցին, Արովեան փողոցի բակերից մէկում Սբ. Կաթողիկէի՝ հրաշքով պահպանուած աղօթատեղին, Աւանի եւ Քանաքեռի վանական համալիրների աւերակները եւ այլն:

Հայաստանի անկախութիւնն ու քրիստոնէութեան 1700ամեակի տօնակատարութիւնը նոր շունչ հաղորդեցին

եկեղեցական շինարարութեանը: Վերականգնում են տարբեր ֆաղափներում ու գիւղերում գտնուող հին վանքերը, կառուցում են նորերը: Այլոց թւում, Երեւանի Օղակաձեւ զբօսայգում բարձրացել է Սբ. Գրիգոր Լուսաւորիչ Մայր տաճարը: Այս հոյակերտ կառոյցը, որը կրում է հայ եկեղեցաշինութեան լաւագոյն աւանդոյթներն ու ամենամեծն է Հայաստանում, երեւում է ֆաղափի ամենատարբեր վայրերից:

Երեւանը զարդարող մոնու- մենտալ կոթողներից են առասպելական հերոսներ Սասունցի Դաւթի եւ Հայկ Նահապետի, զօրավար Վարդան Մամիկոնեանի, մեծն Թումանեանի, Կոմիտասի, Խաչատուր Աբովեանի, կոմպիզիտոր Ալեքսանդր Սպենդիարեանի, Առնո Բաբաջանեանի եւ հայոց միւս մեծերին պատկերող հոյակապ արձանները եւ բազմաթիւ այլ ֆանդակներ: Երեւանի հպարտութիւնն են հրապարակի ճարտարապետական անսամբլը, Հին ձեռագրերի ինստիտուտ-գրապահոց Մատենադարանը եւ այլ եզակի շինութիւններ: Թատերական, Օղակաձեւ, Յաղթանակի եւ այլ զբօսայգիները հանգստի սիրուած գօտիներից են: Երեւանում են գտնուում Ազգային պատկերասրահը, Հայաստանի պատմութեան, Ժամանակակից արուեստի, գրականութեան, մանկական ստեղծագործական թանգարանները:

Շարաք եւ կիրակի օրերին Մարտիրոս Սարեանի եւ Վարդան Մամիկոնեանի արձանների շուրջ գործում են հայ նկարիչների եւ կիրառական արուեստի վարպետների ցուցահանդէս, վաճառքներ, որտեղ կարելի է ձեռք բերել արուեստի արժէքաւոր գործեր եւ յուշանուէրներ:

Եւ, ի հարկէ, Երեւանում հիւրընկալուելիս մայրաֆաղափ այցե-

լուներն աւանդաբար բարձրանում են Ծիծեռնակաբերդի բլուրն ու 1915թ. Հայոց եղեռնի յուշահամալիրում գլուխ խոնարհում նահատակների յիշատակին, ցեղասպանութեան ինստիտուտ-Թանգարանում ծանօթանում հայ ժողովրդի դէմ սանձագերծուած մեծագոյն ոճրագործութեանը, որին զոհ գնաց 1,5 մլն. հայ ազգաբնակչութիւն:

Երեւանից 20 կմ. արեւմուտք (M-5 մայրուղի) գտնուում է համայն աշխարհի հայութեան հոգեւոր սրբավայր Էջմիածինը՝ Վաղարշապատ ֆաղափը, որը 1982ից ստացել է թանգարանային եւ ճարտարապետական արգելոցի կարգավիճակ (տարածք՝ 20 քառ. կմ): Էջմիածնի մասին առաջին գրաւոր յիշատակութիւնն թողել է Ուրարտուի Ռուսա 2րդ թագաւորը, իսկ Վաղարշ 1ին Արշակունին (117-140թթ.) այն վերակառուցել, բարեկարգել եւ դարձրել է հայոց մայրաֆաղափ՝ Վաղարշապատ:

Ազաթագեղոս պատմիչի հաւաստմամբ՝ Գրիգոր Լուսաւորչի մի տեսիլքում Յիսուս Քրիստոս (Միածին Աստուած) երկնքից իջել է Վաղարշապատ եւ ոսկէ մուրնով մատնանշել Մայր Տաճարի կառուցման տեղը: Ահա թէ ինչու, 301-303թթ. Տրդատ 3-րդի եւ Գրիգոր Լուսաւորչի նախաձեռնութեամբ Վաղարշապատում կառուցւում է եկեղեցիներից ամենահռչակաւորն ու հնագոյններից մէկը՝ Սբ. Էջմիածինը (այսինքն՝ Միածնի իջնելու վայրը) Վանքի անունով հետագայում Էջմիածին՝ իր նախկին անունով է կոչուել նաեւ ամբողջ Վաղարշապատ ֆաղափը:

Սուրբ Էջմիածինը 1700 տարիների ընթացքում եղել ու մնում է Հայ եկեղեցու գահանիստ Մայր տաճարը՝ հայոց հոգեւոր, մշակութային, երբեմնի նաեւ ֆաղափական-հասարակական կենտրոնը: 10-15րդ դարերում, երբ

Հայաստանը կորցրեց իր անկախութիւնը, էջմիածինն իր դերը ժամանակաւորապէս՝ մինչեւ 1441թ., զիջեց Աղթամարին ու Սսին: Սր. էջմիածնում է գտնուում Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի նստավայրը, Գէորգեան հոգեւոր նեմարանը, մատենադարանը, գանձարանը: Վանքի բակում են ամփոփուած Հայոց կաթողիկոսիների աճիւնները: Սր. էջմիածնի վանական համալիրը զբաղեցնում է մեծ տարածք եւ ունի գեղեցիկ ճարտարապետութիւն: Այստեղ՝ Հայոց այս երուսաղէմում, են կատարուում Հայ Առաքելական Եկեղեցու բոլոր նշանաւոր արարողութիւնները:

էջմիածին քաղաքից դէպի երեւան տանող ճանապարհի աջ կողմում է գտնուում հայ ճարտարապետութեան իւրօրինակ գլուխ գործոց Զուարթնոց տաճարը՝ աւերակուած տեսքով, կառուցուած 643-652թթ. Ներսէս Գ. Կաթողիկոսի կողմից: Այն եղել է կլորաւուն կտրուածքով եռաստիճան կառոյց՝ աւելի քան 50մ. բարձրութեամբ, քանակազարդ սիւներով եւ խոյակներով: Զուարթնոցի հիսաքանգ տաճարը աւերուել է 8-9րդ դարերում, թէպէտ եւ աւերակ վիճակում էլ մնում է տպաւորիչ՝ դառնալով զբօսաշրջիկների սիրուած վայրերից մէկը: Տաճարի մանրակերտը կարելի է տեսնել Հայաստանի պատմութեան թանգարանում: Ի դէպ, Զուարթնոցի օրինակով է Անի մայրաքաղաքում, 11րդ դարում կառուցուել Գագկաշէն Սր. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցին:

Շարունակելով ճանապարհը էջմիածնից Արարատեան դաշտով արեւմուտք՝ հնարաւորութիւն կ'ունենաք այցելելու Սարդարապատի յուշահամալիրն ու թանգարանը: Հենց այստեղ 1918թ. մայիսին հայոց ազատագրական բանակը փառաւոր յաղթանակ տարաւ թուրք զաւթիչների դէմ:

Հասնելով Արաքս ու Ախուրեան գետերի միախառնման վայրը, զբօսաշրջիկները կարող են յայտնուել հին Հայաստանի մայրաքաղաքներից մէկում՝ երուսաղէմի քաղաքապետի մէկ այլ մայրաքաղաքի՝ Բագաւանի աւերակները Ախուրեան գետի աջ թուրքական ափին:

Երեւանի արեւելեան կողմում՝ Նոր Նորքում, սկսւում է զբօսաշրջութեան համար ուշագրաւ մէկ այլ ատոմանապարհ: Հանրապետական նշանակութեան H-13 խնուղին տանում է դէպի հայ ճարտարապետութեան եւ բնութեան գլուխ գործոցները՝ Գառնի գիւղը, Գեղարդավանքն ու Ազատ գետի կիրճը:

Երեւանից 24 կմ դէպի հարաւարեւելք գտնուող Գառնին Հայաստանի գիւղական ամենախոշոր բնակավայրերից է, որն ունի շուրջ 7000 բնակչութիւն: Գառնին հիմնադրուել է Ն. Ք. 3րդ դարում, երբ այստեղ՝ Ազատ գետի աջ բարձրադիր ափին՝ երեք կողմից զառիվեր լանջերով եզերուած մի լեռնահրուանդանի վրայ, կառուցուել է Գառնի ամրոցը: Ն. Ք. Առաջին դարում ամրոցում կառուցուել է հելլենիստական ոճի «Արեւի» տաճարը՝ Հայաստանի նախաքրիստոնէական շրջանի հազուագիւտ պահպանուած յուշարձաններից մէկը: Այն ամրոցովին շարուել է առանց շաղախի, քարերը միմեանց են ամրացուել երկաթէ գամերով ու կապարով: 1679թ. երկրաշարժի հետեւանով տաճարն ու ամրոցը գիւղն աւերուել են: Այնուհետեւ, 1828-29ին գիւղը վերականգնուել է, որտեղից չճանաչող տեսարան է բացուում դէպի Ազատի անդնդախոր կիրճն ու ափամերձ ժայռերը: Իսկ տաճարի վերականգնմանը հայ ճարտարապետները ձեռնամուխ եղան 1970ական թուականներին, որի

մուտքը այցելուների առջեւ բացուեց 1975ին:

Այս գիւղում պահպանուել են նաեւ բրիտանական բազմաթիւ յուշարձաններ՝ 4րդ դարի միանաւ եկեղեցին, 9րդ դարի Թուխ Մանուկ եւ Սր. Սարգիս մատուռները, խաչքարեր, 11րդ դարի Սր. Աստուածածին եկեղեցին, 12րդ դարի Մաշտոց Հայրապետի եկեղեցին: Զորում՝ Ազատ գետի վրայ, 11րդ դարում կառուցուել է ցայսօր գործող միաթռիչք կամուրջը, որը գիւղը կապում է միւս ափին գտնուող Հաւուց Թառ վանքի հետ: Գառնին յայտնի է ոչ միայն իր պատմական յուշարձաններով: Այստեղ արդէն մի քանի տասնամեակ գործում է աշխարհում լայնօրէն ճանաչուած տիեզերագիտական հետազոտութիւնների ինստիտուտը:

Շարունակելով ճանապարհը երեւանից 35 կմ արեւելք՝ կը հասնէք հայոց ամենագեղեցիկ ու նշանաւոր վանքերից մէկին՝ կիսաժայռափոր Գեղարդ կամ Այրիվանք: Այն հիմնադրուել է 4րդ դարում Գրիգոր Լուսաւորչի կողմից: Իր անունը ստացել է 13րդ դարում, երբ այստեղ է բերուել այն գեղարդը (նիզակը), որով խոցել են խաչուած Քրիստոսին: Այժմ նիզակը պահպանուում է էջմիածնի թանգարանում: Վանական համալիրն աչքի է ընկնում ժայռափոր եկեղեցիներով, խաչքարերով եւ վանական խցերով, բազմաթիւ քանդակներով ու վիմագրութիւններով: Իր ամբողջ պատմութեան ընթացքում Գեղարդի վանքը եղել է մշակութային, գրչութեան խոշոր կենտրոն:

Այստեղ ճամբորդելիս զրօսաշրջիկներին սպասում են նաեւ բնութեան բազմաթիւ տեսարժան վայրեր: Ազատի կիրճն ու այնտեղից տարածուող Խոսրովի արգելոցը իրաւամբ բնութեան սքանչելիքներ են: Այստեղի ժայռերն

ասես բազալտէ հսկայ «երգեհոններ» լինեն, որոնց մէջ հանգչում է քարէ սիմֆոնիան:

Մէկ այլ երթուղի երեւանից ձգւում է հիւսիս-արեւելք, այնտեղ, ուր լեռներով շրջապատուած հսկայական մի գոգաւորութեան մէջ հանգրուանել է երկնագոյն Սեւանայ լիճը: Դէպի բնութեան այս հրաշալիք կարելի է ուղեւորուել ավտոմեքենայով՝ M-4 միջպետական նշանակութեան ավտոմայրուղիով, կամ էլ հետիոտն անցնել Գեղարդավանքից դէպի արեւելք՝ կտրելով հրաբխային ծագմամբ Գեղամայ լեռնաշղթան:

Սեւանայ լճի շրջակայքում կան բազմաթիւ հանգստեան տներ, ժամանցի վայրեր, հայոց պատմա-ճարտարապետական անգնահատելի գոհարներ: Դրանցից առաւել նշանաւոր են Սեւանայ վանքը, որի երկու եկեղեցիներն իշխում են համանուն թերակղզու (ճախկինում՝ կղզի) բարձրադիր բլրի վրայ (9րդ դար): Գաւառ քաղաքին մօտ Հայրավանքը մօտակայ Բերդկունք բերդի հետ միջնադարում համարուել է Սեւանի գլխաւոր նաւահանգիստը: Լճի հարաւային ափից ոչ հեռու գտնուում է Մաքենեաց վանքը (9-10րդ դդ.), կան նաեւ բազմաթիւ այլ յուշարձաններ:

Լիճը գօտեւորում են M-10, M-11 եւ M-14 ավտոմայրուղիները, այստեղ կարելի է շրջագայել նաեւ թեթեւասահ առագաստանաւերով:

Նշեալ երթուղին ընտրելիս շատերը, մինչեւ Սեւան հասնելը, թեւում են ճանապարհից ձախ, դէպի համաշխարհային համբաւ ունեցող Ծաղկածոր քաղաքը: Այս առողջարանային վայրում՝ Ծաղկունեաց անտառապատ լեռների գրկում, որտեղ կան բազմաթիւ պատմական յուշարձաններ, կառուցուած է մարգա-առողջարարական մի հսկայ

համալիր՝ լեռնադահուկային մարզա-
բազա, Եւրոպայում ամենաերկար
նոպանուղիներից մէկը (6 կմ
երկարութեամբ), բազմաթիւ հանգստեան
տներ: Զբօսաշրջիկների ուշադրութիւնը,
անկասկած կը գրաւի Կեչառիսի
վանական համալիրը (11րդ դար), ինչպէս
նաեւ հայ խոշորագոյն գիտնականներ
Օրբելի եղբայրների տուն-թանգարանը:

Վերադառնալով M-4 աւտո-
մայրուղի եւ անցնելով Սեւանի լեռ-
նանցքը՝ կը յայտնուէ՛ք Դիլիջանի եւ
Իջեւանի շրջաններում, որտեղ անտա-
ռախիտ լեռնայանջրերն կառուցուել է
հայոց առաւել յայտնի վանքերի համա-
տեղութիւնը: Առողջարար այս վայրում
սոճու, կաղնու եւ բոխու անտառների
ու գեղատեսիլ լճակների, անմատչելի
ժայռերի ու անդնդախոր կիրճերի հարե-
ւանութեամբ կարելի է վայելել հանգստի
անկրկնելի հաճոյքը: Դիւղերում կարելի
է վարձակալել առանձնատներ, եթէ չէ՛ք
ցանկանում կանգ առնել Դիլիջան կամ
Իջեւան քաղաքների հանգստեան
տներում: Իջեւանը նաեւ հետիոտն
արշաւականների սիրած վայրերից է:

Ծանօթութիւնը վանքերի հետ
կարելի է սկսել Գօշավանքից՝ համանուն
գիւղում, որը գտնուում է Դիլիջանից
հարաւ-արեւելք, Պարզ լճից ոչ հեռու:
12-13րդ դարերում այս հրաշագեղ
համալիրը կառուցել են Զափաբան
իշխանները հայ մեծանուն փիլիսոփայ
եւ իրաւագէտ Մխիթար Գօշի նախա-
ձեռնութեամբ: Վանքում, որի շինութիւն-
ների թւում ոչ միայն եկեղեցիներ եւ
ժամատներ են, այլեւ միջնադարեան
նշանաւոր գրատուն եւ ժանեկագործ
բազմաթիւ խաչքարեր, գործում է նաեւ
գաւառագիտական թանգարանը: Այստեղ
կարելի է ունկնդրել միջնադարեան
հայ պատմութեանը վերաբերող դասա-
խօսութիւն, ապա ուղեւորուել Պարզ լիճ

եւ հանգստանալ բնութեան գողտրիկ
անկիւնում:

Դիլիջանի շրջակայքի միւս
նշանաւոր վանքերից է Հաղարծինը,
ուր կարելի է հասնել H-50 աւտոճանա-
պարհով՝ M-4 մայրուղուց դէպի հիւսիս:
Ժողովրդական ստուգարանութեամբ,
վանքն իր անուանումն ստացել է
«արծիւ» եւ «խաղալ» բառերից: Վանքի
կառուցումն սկսուել է 10րդ դարում,
աւարտուել 12-13րդ դարերում: Յիշատա-
կութեան արժանի են նաեւ Դիլիջանի
շրջակայքի Զուխտակավանքն ու Մա-
թոսավանքը, Իջեւանի Մակարավանքն
ու Կիրանց վանքը, Ոսկեպարի եկեղեցին
եւ բազմաթիւ այլ յուշարձաններ:

Ճանապարհը շարունակելով դէպի
Հայաստանի հիւսիս-արեւելեան ծայ-
րամասը՝ Բերդը, չի կարելի չնկատել
Նոր Վարազավանքն ու Խորանշատ
վանքը, Տաւուշի եւ Երգեւանից
բերդահամալիրները: Վերադառնալ
Երեւան եւ Հիւսիսային երթուղով
ուղեւորենք դէպի Աշտարակ եւ Լոռի,
ուր մեզ կը հասցնեն M-3 եւ M-6
մայրուղիները:

Երեւանից 20 կմ դէպի հիւսիս
գտնուող Աշտարակ քաղաքը Հայաստանի
նշանաւոր պատմամշակութային կենտ-
րոններից է՝ փռուած Արագածի ստորո-
տում: Աշտարակի եւ Արագածի
շրջակայքի վանքերի ու այլ յուշար-
ձանների թուարկումը միայն կը զբաղեց-
նէր երկու-երեք էջ: Փորձենք կանգ
առնել առաւել ուշագրաւների վրայ:

Աշտարակի շրջակայքում իւրա-
քանչիւր քաղաքացի կը յայտնուէ՛ք
որեւէ եկեղեցու կամ մէկ այլ հիմնաւոր
շինութեան առջեւ: Քաղաքում պահպան-
ւում են հայկական քրիստոնէական
ճարտարապետական դասական օրինակ
համարուող Ծիրանաւոր (5րդ դ.), Ար-
մարինէ (1291թ.), Սպիտակաւոր

(13-14րդ դդ.), Կարմրաւոր (7րդ դ.) եկեղեցիները, ինչպէս նաեւ մինչ օրս կանգուն Քասախի նշանաւոր կամուրջը (1664թ.): Անպայման այցելէ՛ք Օշական գիւղ, որի հոյակերտ տաճարը կառուցուած է հայ ժողովրդի ամենամեծ երախտաւորներից մէկի՝ հայոց այրուբենի կերտող Սր. Մեսրոպ Մաշտոցի շիրմի վրայ: Օշականում ամէն աշուն հանդիսաւորապէս նշուում է Թարգմանչաց տօնը:

Աշտարակից հիւսիս-արեւմուտք ձգւում է Հայաստանի զբօսաշրջային առաւել յայտնի երթուղիներից մէկը: Անցնելով 1915թ. վանի հերոսամարտի յուշակոթողի մօտով՝ կը հասնէ՛ք նշանաւոր ու մեծ գիւղերից մէկը՝ Բիւրական, որը ստուգաբանւում է «տասը հազար (բիւր) աղբիւր»: Այս գիւղում, Արագածի հարաւարեւելեան նախալեռներում, 1964թ. հիմնադրելով Բիւրականի աշխարհահռչակ աստղադիտարանը, երկար տարիներ աշխատել է աշխարհահռչակ գիտնական Վիկտոր Համբարձումեանը: Գիւղում պահպանւում են Բիւրականի վանքը (1467թ.), Սր. Յովհաննէս (931թ.) եւ Արտաւազիկ (914թ.) եկեղեցիները եւ բազմաթիւ այլ յուշարձաններ:

Բիւրականի շրջակայքում յիշատակութեան արժանի են Տեղերի վանքը եւ Ամբերդի համալիրը: Վերջինս գտնւում է գիւղից 7 կմ. հիւսիս, ծովի մակերեսոյթից 2300 մ. բարձրութեան վրայ եւ խիստ ներդաշնակւում է Արագածի ժայռոտ լանջերին, ասես իշխում է դրանց վրայ: Ամբերդ բերդաֆաղաֆն ու վանքը կառուցուել են 7րդ դարում, Կամսարական իշխանների կողմից եւ աւարտին հասցուել 12րդ դ. Վաչուտեան իշխանների օրօք: 14րդ դ. այն աւերուել է Լենկ-Թեմուրի արշաւանքներից, սակայն անգամ կիսաւեր վիճակում համալիրը պահպանել է իր

աննկարագրելի վեհութիւնը:

Այնուհետեւ զբօսաշրջիկներին սպասում են ձիւնածածկ Արագածի չորս գագաթները, որոնցից ամենաբարձրը գտնւում է 4092մ. վրայ, ինչպէս նաեւ բարձրադիր Քարի լինը: Բիւրական-Արագած հատուածում տեղակայուած են նաեւ մի շարք հանգստեան տներ:

Աշտարակից ուղեւորուելով դէպի հիւսիս՝ Վանաձոր փաղաֆր, պէտք է անցնէ՛ք Քասախ գետի զառիթափ աջափնեակով, ուր ասես ցած են ընկել հայ միջնադարեան նարտարապետութեան մարգարիտները՝ Սաղմոսավանքը (13րդ դարի համալիր՝ Սր. Սիւն եկեղեցու գլխաւորութեամբ), Յովհաննավանքը (5-13րդ դարերի կառոյց, Քասախի գեղատեսիլ կիրճի զառիթափ եզրին) եւ շատ ուրիշներ:

Վանաձոր փաղաֆր Հայաստանի հիւսիսային՝ Լոռու գաւառի պատմական կենտրոններից է: Վանաձորից Վրաստան է տանում M-6 Լոռու-Մարտակոմի, որն անցնում է Դեբեդ գետի Գալասար կոչուող նեղ ու գեղեցիկ կիրճով: Լոռու բնութիւնը գովերգել է հայ մեծ բանաստեղծ Յովհաննէս Թումանեանը, որը ծնուել է Լոռու Դսեղ գիւղում: Այժմ այդ գիւղում գործում է Թումանեանի տուն-թանգարանը, ուր կարող են լինել զբօսաշրջիկներ: Լոռում նրանք կ'այցելեն մի շարք նշանաւոր վանական համալիրներ՝ Օձունի, Սանահինի, Հաղպատի, Խունապի, Խորակերտի եւ այլք, որոնք հիմնականում կառուցուել են 10-13րդ դդ. եւ եղել մշակութային խոշոր կենտրոններ: Սանահինի վանքում գործել է միջնադարի նշանաւոր գիտնական Գրիգոր Մագիստրոսի գլխաւորած համալսարանը. Հաղպատում ապրել ու ստեղծագործել է Յովհաննէս Սարկաւազը:

Հայաստանի զբօսաշրջային միւս

երթուղին M-2 միջազգային նշանակության ավտոմայրուղով եւ դրա օժանդակ նաւապարհներով տանում է Երեւանից դէպի հարաւ-արեւելք՝ պատմական Շարուր եւ Սիւնիք գաւառները: Դուրս գալով Երեւանից՝ կը մօտենաւ Հայաստանի ամենանշանաւոր վանքերից մէկին՝ Խոր Վիրապին, որի խորհրդաւոր ուրուագիծը բլրի վրայ, բիբլիական Մասիս-Արարատի համայնապատկերում, անջնջելիօրէն սեպւում է իւրաքանչիւր հայի յիշողութեան մէջ:

Խոր Վիրապի տարածքը, ըստ Ագաթանգեղոսի, եղել է Հայաստանի հնագոյն մայրաքաղաքներից մէկի՝ Արտաշատի արքունի բանտը, որի խոր վիրապներից մէկում իր հաւատքի համար բանտարկուել է Սր. Գրիգոր Լուսաւորիչը: Հետագայում՝ 642-1660ական թթ., այստեղ կառուցուել է վանական համալիր: Խոր Վիրապի բլրից, որն իշխում է Արարատեան դաշտի վրայ, հիանալի տեսարաններ են բացւում դէպի հին Արտաշատի քաղաքատեղին, Արաքս գետն ու սիգապանծ Մասիսները:

Շարունակելով նամբորդութիւնը Արարատեան դաշտավայրով, անցնելով Սր. Ստեփանոս վանքն ու մեծ բանաստեղծ Պարոյր Սեւակի ծննդավայր Զանգակատուն-Զանախչի գիւղը, ապա համտեսելով Հայաստանի լաւագոյն կարմիր գինին իր բնօրրան Արեւի գիւղում, նեղ կիրճով անցնող նաւապարհով կը հասնէք չքնաղ բնութեամբ շրջապատուած Աւագ Անապատ նորավանք կամ Խորածոր վանքը, որը հիմնադրուել է 13-14րդ դդ.ում՝ Սիւնեաց Օրբելեան իշխանների կողմից եւ նորոգուել քոլորովին վերջերս: Այն եղել է գրչութեան եւ հոգեւոր խոշոր կենտրոններից, որն իր երկյարկ կառուցուածքով եզակի է հայ ճարտարապետութեան մէջ:

Սիւնիքով շրջագայելիս անպայ-

ման կը տեսնէք մարդու եւ բնութեան արարչագործութեան գլուխ գործոցը՝ Թանահատի վանքը՝ իր Գլածորի աշխարհառչակ համալսարանով, Ջերմուկի ձորն՝ իր առողջարաններով ու իւրատիպ ժայռերով, Քարահունջի 7000ամեայ աստղադիտարանը (Անգլիայի Stone-henge «երկուորեակը»), Որոտնավանքը, Տաթևի վանքը, Գորիսի ու Խնձորեսկի քարանձաւային բնակատեղիները, Խուստուփի ու Արամազդի լեռնագագաթները: Նաեւ կ'այցելէք հայ նշանաւոր զօրավար Գարեգին Նժդեհի շիրմին, կը լինէք քաղմաթիւ այլ յիշարժան վայրերում:

Եւ, ի հարկէ, առանձին նամբորդութիւն պէտք է նուիրել Արցախ աշխարհին՝ Հայաստանի վերածնունդն ու Հայ Դատի նոր փուլը մարմնաւորող յաղթական Լեռնային Ղարաբաղին: Հայոց պատմութեան առաջին մարգարիտներից են այստեղ տեղակայուած 4րդ դ. Ամարասի վանքը, 3րդ դ. Ծիծեռնավանքը, Դադիավանքն ու Գանձասարը, երկրից Մանկանց Վանքը, Վանքասարը Գտչավանքը, Ծարա Սր. Աստուածածինը ու եւս շուրջ 3000 վանքեր ու եկեղեցիներ: Առանձնապատուկ ուշադրութեան են արժանի Լեռնաբերդն ու Ասկերանի Մայրաքերդը, Գիւլիստանի քերդը, ուր 1913թ. ստորագրուել է համաձայնագիր հայերի եւ ռուսների միջեւ, Խցաքերդն ու Խուդափերինի կամուրջն Արաքսի վրայ եւ այլն, եւ այլն:

Իսկ լեռնային ղարաբաղի առաջնորդանիստ քաղաք Շուշին յայտնի է իր քաղմաթիւ եկեղեցիներով՝ Ղազանչեցոց, Ագուլեցոց եւ ուրիշներ, նաեւ հանրապետութեան մայրաքաղաք Ստեփանակերտ՝ արցախցիների անկոտորում կամքը մարմնաւորող «Մենք ենք ու մեր սարերը» յուշակոթողով, կարելի է հասնել Գորիսից M-12 ավտոմայրուղով:

Գ. ԲԻԳԼԱՐԵԱՆ

ԺԱՌԱՆ ԳԱԿԱՆ ԱԽՏ

«Միասին գործելու ոչ սովորութիւն
եւ ոչ ձգտում ունինք»:

Ղազարոս Աղայեան

Այս գրութիւնը մարմնի ժա-
ռանգական ախտեր չի շօշափեր, այլ
կ'անդրադառնայ ախտի մը, որ
անհատական է, ազգային, համայնֆային,
եւ մանաւանդ սաստիկ վարակիչ: Այդ
ախտէն ունի աշխարհի ամէն ազգ: Մեր
մեծ մանկավարժ ու գրող՝ Ղազարոս
Աղայեան, զայն կ'որակէ «Ժառանգական
Ախտ», որովհետեւ ըստ երեւոյթին,
Ժառանգած ենք մեր նախնիներէն եւ
իրքեւ Ժառանգ կը փոխանցենք մեր
յետնորդներուն: Վերոյիշեալ ախտը
համատարած է, որ է ըսել՝ բոլոր
ազգերուն յատուկ է առաւել կամ
նուազ չափով:

Յարգելի մտաւորականը կը շեշտէ
այն տխուր երեւոյթը, որ «Միակ բանը,
որ մեզ գործողներին, առաջնորդներին,
դաստիարակներին պակաս է, որ չկայ
նաեւ ժողովրդի մէջ, այդ համայնական
ոգին է, այդ ընկերական ոգին է,
հասարակական ոգին է»: Միասնականութեան ոգին է ուրեմն որ
կը պակսի հայ կեանքի բոլոր մարզերէն
ներս: Հասարակական, քաղաքական,
կրօնական, նոյնիսկ ընտանեկան եւ այլ
մարզերու մէջ, համայնականութեան
պակասը զգալի է: Այս անշուշտ նոր
երեւոյթ չէ: Ինչի՞ հետ է կապուած այդ
ախտը եւ ի՞նչ բանի արդիւնք կը
համարուի: Զէ՞ որ միշտ վարած ենք
միասնական կեանք կամ գէթ ջանացած
ենք ընդգրկուիլ հայկական շրջածիրէն
ներս: Միասնականութեան ու գոր-
ծակցութեան պակասը կու գան զանազան

պատճառներով՝ նախանձ, ատելութիւն,
թշնամութիւն, գոռոզութիւն եւ մասամբ
սոցին:

Բազմիցս գրուած է այս
կենսական նիւթին մասին եւ լայնօրէն
արծարծուած մամուլի մէջ, բայց միշտ
ալ մնացած է ... ձայն բարբառոյ
յանապատի: Ի՞նչ փոխուած է մեր
իրականութենէն ներս: Ոչինչ: Ի՞նչ
երաշխիք ունինք, որ նման գրութիւններ
գէթ որոշ բարեփոխութիւն պիտի
կարենան արձանագրել մեր կեանքէն
ներս: Ոչ մէկ: Այսուհանդերձ, կարելի
չէ ձեռնածալ նստիլ եւ չփորձել գտնել
ելք ու ճար մեր տկարութեանց ու
թերութեանց:

Առանձին գործելու պահանջը եւ
տրամադրութիւնը ունեցած ենք միշտ՝
ի վնաս ընդհանուրին: Ընդհանրական
ոգի մշակելու մէջ եղած ենք դանդաղ
ու անտարբեր: Հայ ազգը՝ ճակատ
կազմած ատեն, զանազան գոյներով կը
ներկայանայ, տարբեր նշանաբաններով,
համոզումներով, սկզբունքներով: Զիրար
հակադրող ուղղութիւններով առաջ-
նորդուած, հետեւաբար եւ ջլատուած,
ֆայֆայուած ազգը, բազմիցս տուժած է
ծանրապէս: Մեր անմիաբանութեան
մասին կը խօսին մեր մատենագիրները
եւ մեզի կը յայտնեն թէ ինչքան վնասի
ու վիշտի տէր դարձած ենք ազգովին՝
բաժանուածութեան պատճառով: Այդ
զգայացունց ու փշաֆաղիչ տեղեկութիւն-
ները եղած են արդիւնք մեր ժա-
ռանգական ախտին, որ եկած հասած է

մեզի: Այսօր եւս կը մնան մասնատուած, աններդաշնակ ու անմիաբան: Քաղաքական հոսանքները կը մնան յամառօրէն ու անգիշողաբար իրենց կարծրացած դիրքերուն վրայ: Եկեղեցին երկպառակտուած, երկփեղկուած կը մնայ տասնեակ տարիներէ ի վեր առանց հաշտութեան եզր գտնելու ու միութեան ծրագիր մշակելու: Համայնքային մակարդակի վրայ, հայեր իրար դէմ կ'զեղլեն, կը հակառակին, կը խռովին: Արեւելահայ ու արեւմտահայ հատուածներու միջեւ եւս կարելի է լուռ ու անվերջ պայքար մը նկատել: Աղայեան պիտի ըսէր՝ «Դրանք խմբովին ապրելով հանդերձ, իրար միս են ուտում, իրար ջնջում են: Դրանց մէջ չկայ փոխադարձ օգնութիւն, փոխադարձ պահպանութիւն, փոխադարձ սէր, միութիւն, մի խօսքով՝ չունին ընկերական, համայնական ոգի»:

Հայ զանազան հայրենակցական միութիւններ նոյնիսկ մրցումի մէջ են իրարու հետ: Բազմաթիւ գաղթօճախներէ ժամանած հայ պանդուխտներ հազիւ թէ հասարակաց գիծ մը ունենան կամ ընդհանուր յայտարար մը գտնեն: Արտաֆուստ դիտելով եւ մակերեսայնօրէն դատելով, մեր լեզուն, հաւատքը, մշակոյթը, մեզի պէտք է մօտեցնէին եւ շաղէին, բայց ըստ երեւոյթին, մեր անձնական շահերն ու կիրքերը կ'անդրանցնին ու կը գերազանցեն ամէն ինչ: Այսպիսով, արտասահմանի մէջ ստեղծուած է պարսկահայերու, լիբանանահայերու, հայաստանահայերու եւլն. խումբեր, որոնք ոչ միայն չեն ցուցաբերեր համայնական ոգի ե գործակցիր, այլեւ կ'անտեսեն զիրար. ոմանք նոյնիսկ չեն ուզեր ճանչնալ իրարու գոյութիւնը: Եւ մի՞թէ Հայաստանի մէջ չէ տիրած նոյն կացութիւնը երբ գաղթահայեր, տասնեակ տարիներ

առաջ՝ զանգուածային հայրենադարձութեան շրջանին, վերադառնալով մայր հայրենիք, զանազան վարկաբեկիչ պիտակներով ու նսեմացուցիչ ածականներով անուանուած են: Ներկայիս կը տեսնենք թէ ինչպէս Պաֆուի հայեր Հայաստանի մէջ չեն ճանչցուիր ու յարգուիր իբրեւ հայեր, ընդհակառակը՝ կ'անարգուին ու կրնկակոխ կը հալածուին, որովհետեւ չեն գիտեր հայերէն խօսիլ եւ իրենց մայրենի լեզուն ռուսերէնն է: Այդ հայերէն ոմանք այժմ կը ժամանեն արեւմտեան երկիրներ, կայք կը հաստատեն եւ իրենց կեանքը կը վերսկսին ոչինչէ: Մարդ ակամայ հարց կու տայ թէ այս ժառանգական ախտը ո՞ր եւ ե՞րբ կանգ պիտի առնէ հայութեան մէջ որովհետեւ կը շարունակէ հայութիւնը կացնահարել, արմատախել եւ ուծացնել: Ինչո՞ւ երկրորդական ֆաղաֆաղներ կը համարուին անոնք երբ իրենց յանցանքը չէ հայերէն չգիտնալ: Ինչո՞ւ չցուցաբերել այդ ընկերական, բարեկամական ու ասպնջական ոգին՝ տեղահանուած հայերու հանդէպ, որ ամէն ինչ ետին ձգած, ճողոպրած մահուան մագիլներէն, ապաստան գտած են իրենց մայրենի երկիրը: Նման տխուր խորհրդածութիւններ կարելի է շարունակել՝ ցոյց տալու համար մեր անտարբերութիւնը եւ չհամայնականութիւնը: Մեր դարաւոր պատմութիւնն է վկայ, որ չենք միաբանած, այլ ընդհակառակը՝ զիրար ատած, մատնած ու դաւանանաւ ենք: Այս ամբողջը տկարացուցած է մեզի եւ զօրացուցած մեր հակառակորդը:

Լուսահոգի Գարեգին Ա. Կաթողիկոս Մեծի Տանն Կիլիկիոյ իր թեմական պատգամաւորական մէկ ուղերձին մէջ կ'ըսէ. «Ինչ աղուոր խօսք է ասել Խրիմեան Հայրիկը: Մի օր Գէորգեան ճեմարանի ուսանողներն

ապստամբել էին: Կը հարցնէ՛ք, թէ՛ ինչո՞ւ: Խրիմեան Հայրիկը հարցրեց, թէ ինչո՞ւ էին նրանք բողոքում: Ասացին՝ միս չենք ուտում, Հայրիկ: Խրիմեան Հայրիկը դարձաւ տնտեսավարներին եւ ասաց. «Առտու նախանշին, կէսօրը ճաշին, իրիկունը ընթրիքին միս տուէ՛ք»: Եւ դառնալով սաներին, ասաց. «Ուզածներիդ չափ միս կերէ՛ք, բայց իրարու միս մի ուտէ՛ք»: Ներկայիս, ինչքան զիրար կը յօշոտենք վայրապար: Մէկ այլ խորիմաստ խօսք է Կ. Պոլսոյ պատրիարքներէն Յակոբ Նալեանի խոհը. «Ամիաբանութեամբ մեծ ազգերը կը փոքրանան, միաբանութեամբ՝ կը մեծանան»:

Հայահատուածներու մէջ այսօր կը գտնենք կեդրոնախոյս ձգտում, որ ամէն ձեւով կուգայ աւելի ընդլայնելու եւ խորացնելու: Ամէնքիս յայտնի է, որ Մերձաւոր Արեւելեան երկիրներու քաղաքական անկայունութեան պատճառով, զանգուածային գաղթ կատարուեցաւ դէպի արեւմուտք: Հայաստանի տնտեսական եւ այլ պատճառներով եւս արտագաղթ կատարուեցաւ մայր հայրենիքէն: Այսպիսով, արտասահմանի հայ գաղութները կեանք առին ու վերաշխուժացան, բայց համայնական ոգին ինչքանո՞վ զարգացաւ: Բարեացակամութիւնը եւ օգնութեան ձեռք կարկառելու պատրաստակամութիւնը ի՞նչ չափի հասաւ: Աղայեան իր «Ժամանակակից Ատենախօսութիւն» գրութեան մէջ կը գրէ. «Մարդը մարդու դէմ գոյութեան կռիւ չպիտի մղէ, այլ ամէնքը միացեալ ուժով, իրանց բանականութեամբ ձեռք բերած զէնքերով ու գործիքներով պիտի կռիւ մղեն քնութեան դէմ: ... Ոչ ոք քանաքափառ չպէտք է լինի, ամէն ոք իր ունեցած քնական ձիրքերը պիտի գործ դնէ յօգուտ հանրութեան»: Զայս

նշելէ ետք, պէտք է ուղղամիտ ու պարկեշտ ըլլանք արձանագրելու, որ արտասահմանի հայութիւնը ոգի ի բռին ու ամենայն զոհողութեամբ կ'աշխատի օգնելու հայրենիքին բարոյապէս եւ նիւթապէս: Բազմազան հիմնադրամներու հաստատումը ցոյց կու տայ որ Հայոց երկիրը չէ թողլուած իր կոյր բախտին, այլ, ընդհակառակը, կայ խորին գիտակցութիւն գործակցութեան ու օժանդակութեան, սէր եւ յարգանք հայրենիքի հանդէպ:

Հետաքրքրական խորհրդածութիւն մը եւս կը կատարէ Ղազարոս Աղայեան, երբ կը գրէ. «Մեր դրացի ազգերի մէջ չհամայնականութիւնը մանկական է, անգիտակցաբար է, անմեղ է, կուսական է, իսկ մեր մէջ՝ գիտակցաբար է, դիւական է. մեզնից ամէն մէկը մի առանձին հակումն ունի, մի առանձին ձգտումն ունի չհամայնական լինելու: Մեր արիւնը վարակուած է այդ զագրելի եւ թունաւոր ախտով»: Խիստ յարգելով հանդերձ Աղայեանի կարծիքը, պէտք է նշել, որ ախտէն վարակուած են մեր դրացի ազգերը եւս: Անոնց մէջ եւս կարելի է գտնել հետքեր այդ ախտին: Անոնք եւս տառապած են չհամայնականութենէ: Յարգելի մանկավարժը դեռ քաջ մըն ալ յառաջ կ'երթայ, երբ կ'ըսէ. «Ոչ միայն մեր քաղաքներում եւ գիւղերում չկայ համայնական-ընկերական ոգի, այլեւ ոչ իսկ մեր եկեղեցու մէջ, մեր վանական ուխտի մէջ, մեր միաբանութեան մէջ, մեր նուիրապետութեան մէջ, մեր շատ թէ քիչ լուսաւորեալ ընկերութեանց մէջ»: Այս է մեր ազգային ցաւը, որ մեզ ընկճած է ու կործանած: «Լուսաւորեալ» ընկերութիւններ եւս կը տառապին այդ ուխտէն: Եկեղեցին, անտարակոյս, պէտք է ստանձնէ առաջնորդողի դեր եւ

օրինակ հանդիսանալ համայնական ոգիի դրսևորման ու արտայայտության, որով հետեւ այս սրբազան հաստատութիւնը խտացումն է սիրոյ ու հոգատարութեան գաղափարախօսութեան: Գարեգին Ա. Կաթողիկոս կը գրէ. «Մենք պէտք է վեր կանգնենք երկրորդական նշանակութիւն ունեցող չնչին նկատառումներից: Աշխարհը մեր մասին կ'իմանայ, եթէ մենք հանդէս գանք որպէս մէկ եկեղեցի եւ ազգ: Հաւատացած եմ, որ այսօր սա է Աստուծոյ պատգամը, պատուիրանը մեզ»:

Ներկայիս չունինք բարոյական ուժ, բարեացակամութիւն եւ ազնիւ տրամադրութիւն՝ միասնական նակատ ստեղծելու, մէկ բռունցք կազմելու եւ անգործակցութենէ գործակցութեան մղուելու եւ բաժանեալ ու տկարացեալ տարրերը միացնելու եւ զօրացնելու: Ազգովին ոչ միայն տարտղնուած ենք, այլեւ բաժնուած ամէն ուղղութեամբ: Մի գուցէ վարժ ենք համայնֆային կեանք վարելու, բայց չենք կրցած միասնաբար գործել՝ միասիրտ ու միակամ: Աղայեան կը գրէ. «Խմբովին ապրելը դեռ համայնականութեան նշան չէ»: Յարգելի հեղինակը մեզի օրինակ կը բերէ վրացիները, ֆիւրտերը, բոշաները, ինչպէս նաեւ՝ անասունները, գազանները, միջատները, որոնք համայնակեաց ըլլալով հանդերձ, զիրար կը բզգտեն: Լատինական առածը պիտի ըսէք՝ "Homo homini lupus est", որ թարգմանի՝ «Մարդը մարդուն գալ է»: Ան այս սարսափելի ախտին կը վերագրէ մեր թշուառութիւնը, եւ ոչ՝ տգիտութեան:

Արդ, ի՞նչ է բուժումը այս ախտին: Ինչպէ՞ս կարելի է դարմանել գայն: Աղայեանի տեսակէտը այդ ուղղութեամբ յստակ է. «Բժշկել կարելի է միայն գիտութեամբ, մանաւանդ

հիմնաւոր տնտեսական գիտութեամբ եւ կրօնական կրթութեամբ... հային կարող ենք տալ միայն մեծ ջանքով եւ խնամքով, վերամկրտելով նրան խելացի կրթութեան ջրով, սովորեցնելով մարդավարի ապրելու այրութներ, որ նա զգայ, տեսնի, շօշափէ եւ համոզուի, թէ վերջապէս իրար տուն էանդելով՝ ոչ մէկի տունը կանգուն չի կարող մնալ, թէ հարկաւոր է միմեանց տուն շինել որ ամէնքի տներն էլ կանգուն մնան: Հեշտ չէ այսպիսի մի յատկութիւն տալը մեր ժողովրդին...»:

Ինչո՞ւ հեշտ չէ այդպիսի կարեւոր յատկութեամբ օժտել հայը՝ երբ այնքան կարիք ունի փոփոխութեան, պայծառակերպութեան: Պատասխանը որոշ չափով պէտք է փնտռել թերեւս անոր աշխարհագրական մեկուսացման, դրացիական աննպաստ, ոչ-բարեկամական յարաբերութեան եւ պատմութեան դառնաղէտ փորձառութեանց մէջ: Ինչո՞ւ մենք հայերս «չհամայնականութեան մի կատարեալ տիպար» կը համարուինք: Մեր հանգուցեալ դասախօս՝ Պր. Գրիգոր Կիւլեան շարունակ կը կրկնէր. «Ի՞նչ կարելի է ակնկալել ժողովուրդէ մը, որ քաջութեամբ ու ներհալութեամբ է իր պատեանին մէջ եւ յարաբերութեան մէջ չէ մանաւանդ արտաքին աշխարհի քաղաքակիրթ ազգերուն հետ: Հայ ազգը պէտք ունի յարաբերութեան մէջ մտնելու եւրոպական, արեւմտեան ազգերու հետ: Ժամանակ ու միջոցներ են հարկաւոր: Համբերութիւն է պէտք. այդ ալ կ'ըլլայ»: Իրօք, ո՞վ պիտի գուշակէր որ քաղաքական իրավիճակը պիտի փոխուէր եւ հային առիթ պիտի ընծայուէր օգտուելու ներկայ լայնագոյն ու լաւագոյն միջոցներէն: Այժմ, որ պայմանները արմատապէս փոխուած են եւ հայը ամենուրեք սերտ շփման ու հաղորդակցութեան մէջ է աշխարհի

բազմաթիւ ազգերու հետ, կ'ակնկալուի, որ ան ստանայ այդ «նոր հոգեկան յատկութիւնը», ժողովէ, միախմբէ իր ուժերը դէպի գերագոյն մէկ նպատակ, որ է՝ միութիւն, որպէս զի դառնայ անփակտելի զօրութիւն, կուռ ու անխախտ միասնականութիւն: Ժառանգական ախտը բուժելի է: Այո, ունինք միջոցները եւ բոլոր կարելիութիւնները

ձերբազատուելու չհամայնականութենէ եւ ստանալու համայնական կամ ընկերական ոգին՝ ի շահ, ի զօրացումն եւ ի ծաղկումն մեր հայրենիքի եւ ի փառս մեր ժողովուրդի: Հայոց մեծ բանաստեղծ Եղիշէ Չարենց ի զուր չպատգամեց՝ «Ով հայ ժողովուրդ, բռն փրկութիւնը միասնական ուժի մէջ է»:

ԶԵՆՈՐ ՔՀՆՅ. ՆԱԼՊԱՆՏԵԱՆ

ԳԻՏԱԺՈՂՈՎ ԵՐՈՒՄԱՂԷՄԻ ISRAEL STUDIES ՀԱՄԱՏՈՒԹԻՒՆՈՒՄ

A.R.A.R.@

պետություններ արդեն ճանաչել եւ դառապարտել են Հայոց Յեղասպանությունը», - իր խօսքում նշեց Սրբապան Հայրը:

Գիտաժողովի վերջին բանախօսը Յաիր Յաբանն էր: Ըստ նրա՝ Հայոց ցեղասպանության ճանաչումը ոչ միայն կը նուազեցնի նման ողբերգության կրկնման հաւանականությունը, այլ նաեւ այն կը խորացնի նման ողբերգություն անցած ազգերի կապը: «Իսրայելը, որը տարածաշրջանում Թուրքիայի հփոր ռազմավարական գործընկերն է, կարող է մեծ ճնշում բանեցնել վերջինիս վրայ Հայոց Յեղասպանությունը ընդունելու համար: Աւելին, այսօր, երբ Թուրքիան ցանկանում է անդամակցել Եւրոպական Միությանը, Հայոց Յեղասպանության ճանաչումը այդ անդամակցության իբր նախապայման պէտք է յայտարարուի», - իր խօսքը աւարտեց Պր. Յաբանը:

Յաիր Յաբանի բանախօսութեամբ գիտաժողովը աւարտուեց: Ի դէպ, գիտաժողովի ներկայ էին մեծ թուով հայեր եւ օտարներ: Յաջորդ օրը, գիտաժողովին անդրադարձել էր նաեւ հրեական օրաթերթերից մէկը:

ՍԳԱՀԱՆԴԵՍ ԺԱՌԱՆԳԱՒՈՐԱՅ ՎԱՐԺԱՐԱՆՈՒՄ ԵՒ ՍԳՈՅ ՊԱՏԱՐԱԳ ՍՐԲՈՅ ՅԱԿՈԲԵԱՆՅ ՄԱՅՐ ՏԱՀԱՐՈՒՄ

Երկուշաբթի, Ապրիլի 24-ի երեկոյեան, Ժառանգաւորաց Վարժարանի Սրահում տեղի ունեցաւ Հայոց Մեծ Եղեռնի 91 ամեակին նուիրում ազահանդէս: Ներկաները նախ մէկ րոպէ ոռնկայա լռութեամբ յարգեցին Կոնստանտինոպոլի յիշատակը: Ապա Պատրիարք Սրբապանը արտասանեց հանգստեան աղօթքը, որին յաջորդեց Հոգ2. Նորայր Արդ. Գալէպեանի բացման խօսքը:

Սգահանդէսի ընթացքում բանախօսութեամբ ելոյթ ունեցան Տիարք Գեորգ Բաղդիշեանը եւ Գեորգ Հինդիլեանը՝ «Հայոց Մեծ Եղեռնը, Մենք եւ Աշխարհը» եւ «Յեղասպանությունը եւ Ապագայ Հեռանկարները» թէմաներով, յաջորդաբար: Երկու բանախօսների խօսքերում կային ընդհանրություններ. Նրանք ցաւ յայտնեցին, որ այսօր հայկական կողմում ցեղասպանության եւ միջազգային իրաւունքի բարձրագոյն կրթություն ստացած մասնագէտների մեծ պակաս կայ: Ըստ նրանց՝ այսօրուայ հրամայականն է հնարաւորինս սեղմ ժամանակամիջոցում պատրաստել ցեղասպանության եւ միջազգային իրաւունքի մասնագէտներ, որոնց առկայութեան դէպքում մեր պայքարը էլ աւելի կը դիւրանայ եւ կարելի է արդիւնքի հասնել կարճ ժամանակամիջոցում: Ելոյթ ունեցաւ նաեւ Տիար Վիգէն Լէփեճեանը (Հ.Ե.Մ.): Այնուհետեւ ասմունքեցին Բար2. Գրիգոր Սրկ Աւագեանը եւ Յասմիկ Գալանճեանը: Հնչեցին նաեւ դաշնամուրի եւ երգի կատարումներ. Գրիգոր եւ Գեորգ Կեճեկիշեան եղբայրները զոյգ սփնգով, իսկ Արսիկ Նազաշեան «Հայրենի Վարդ» ինքնագիր խօսքով եւ երգով: Սգահանդէսի աւարտին փակման խօսքով հանդէս եկաւ Պատրիարք Սրբապանը, ով իր խօսքում կարեւորեց Հայոց Յեղասպանության միջազգային ճանաչմանը ուղղում քայլերը եւ մասնաւորապէս նշեց. «Այնքան ժամանակ քանի դեռ Թուրքիան չի ճանաչի Հայոց Յեղասպանությունը եւ քաղաքակիրթ աշխարհը իր կրաւորական եւ անտարբեր կեցումծքով կը հանդուրժի Թուրքիայի այդօրինակ վերաբերմունքը, հայ ժողովուրդը պիտի շարունակի պայքարել հայոց Յեղասպանության միջազգային ճանաչման համար: Մեր ջանքերը համատեղելով պիտի հասնենք նրան, որ աշխարհը ճանաչի Հայոց Յեղասպանությունը եւ ընդունի այն իբր մարդկութեան դէմ կատարում ծանրագոյն յանցանք»:

Սգահանդէսը աւարտուեց Հայր Մերի խմբային երգեցողութեամբ եւ Պահպանիչով:

Երեքշաբթի, Ապրիլ 25-ին, Սրբոց Յակոբեանց Մայր Տաճարում մատուցուեց սգոյ Պատարագ, իսկ Պատարագի աւարտին Յեղասպանության Կոնստանտինոպոլի կառարուեց Հոգեհանգստեան արարողություն: (Այս տարի Ապրիլ 24-ը համընկել էր Ուխտաւորաց Պատարգին, այդ իսկ պատճառով Եկեղեցական արարողությունները կատարուեցին Ապրիլ 25-ին): Այնուհետեւ կապմունք սգոյ թափօր: Հոգեւոր Հայրերի եւ Պատրիարք Սրբապանի հանդիսապետութեամբ թափօրն ուղղուեց դէպի Սուրբ Փրկչի վանքում գտնուող

Արարայի յուշարձան, ուր եւ կատարուեց հոգեհանգստեան արարողութիւն, որի աւարտին Երուսաղէմի Հայերի Բարեսիրական Միութեան անունից ելոյթ ունեցաւ Փոլին Ալէմեանը:

Կ. ՊՈԼՍՈՅ ՊԱՏՐԻԱՐԸ ԱՄԵՆԱՊԱՏԻՒՄ. ՄԵՍՐՈՊ ԱՐԲԵՊՍ. ՄՈՒԹԱՖԵԱՆԻ ԱՅՅԸ ԵՐՈՒՍԱՂԷՍ

Ըստ աւանդութեան՝ Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքարանը Յարութեան տօնը նշում է հին տոմարով, որը պայմանաւորուած է Երուսաղէմի Սրբավայրերում գործող status quo-ի դրութեամբ: Այս տարի Երուսաղէմում Բրիտանի հրաշափառ Յարութիւնը տօնախմբուեց Ապրիլի 23-ին:

Ապրիլի 16-ին Տիրոջ Յարութեան օրհնաբեր աւետիսը արդէն մէկ անգամ ստացած Կ. Պոլսոյ Ամենապատիւ Պատրիարք Ս. Մեսրոպ Արքեպս. Մութաֆեանը Աւագ Ուրբաթ, Ապրիլի 21-ին ժամանեց Երուսաղէմ նաեւ մեկ հետ մասնակցելու Սուրբ Յարութեան հոգեպարար արարողութիւններին եւ բաժնեկիցը դառնալու տօնի օրհնաբեր շնորհներին:

Ապրիլի 20-ին Կ. Պոլսից Երուսաղէմ էին ժամանել արդէն Հոգշ. Ս. Եղիշէ Արք. Ուչքունեանը, Հոգշ. Ս. Զաքէոս Արք. Օհանեանը, Հոգշ. Ս. Զատիկ Արք. Պապիկեանը ինչպէս նաեւ մի խումբ ուխտաւոր հաւատացեալներ:

Հիւր հոգեւորականները եւ ուխտաւորները Աւագ Հինգշաբթի մասնակցեցին Ոսկուայի արարողութեանը, Ուխտաւորաց թափօրին եւ Խաւարման հսկումին: Աւագ Ուրբաթ Ամենապատիւ Մեսրոպ Արքեպս. Մութաֆեանի հանդիսապետութեամբ, նրանք մասնակցեցին Թաղման Կարգին: Յաջորդ օրը, Աւագ Շաբաթ, Պատրիարք Սրբապանը հանդիսապետեց Սուրբ Յարութեան թափօրը եւ Լոյսի արարողութիւնը, իսկ Զատիկի առաւօտեան նա սուրբ եւ անմահ պատարագ մատուցեց Բրիտանի Գերեզմանի վրայ եւ տուեց Յարութեան աւետիսը: Նոյն օրը երեկոյեան "Christmas" հիւրանոցում տեղի ունեցաւ հրաժեշտի ընթերցում՝ Պատրիարք Սրբապան Հօր եւ նրան ուղեկցող հոգեւորականների եւ ուխտաւորների հետ:

Ապրիլի 25-ին Պատրիարք Սրբապանը եւ նրան ուղեկցող հոգեւորականները եւ ուխտաւորները վերադարձան Թուրքիա:

Ի դէպ նշենք, որ այս տարի Պատրիարքարանի հրաւերով հիւր հոգեւորականներ էին ժամանել Երուսաղէմ նաեւ Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնից: Նրանց թուում էին Գերշ. Ս. Տաթև Եպս. Ճերէնեանը (Ֆրանսիայից), Կոտայքի Թեմի Առաջնորդ Գերշ. Ս. Առաքել Եպս. Զարամեանը, Կանադայի Թեմի Առաջնորդ Գերշ. Ս. Բագրատ Եպս. Գալստեանը, Հոգշ. Ս. Յովհաննէս Արք. Մայիլեանը (Յունաստան), Հոգշ. Ս. Խորէն Արք. Զաքարեանը եւ Արժմ. Ս. Եղիշէ Աւագ Բահանայ Սարգսեանը: Հայաստանից ժամանել էին նաեւ մի խումբ ուխտաւորներ Արժանապատիւ Ս. Գրիգոր Բին. Յովհաննիստեանի եւ Ս. Դանիէլ Բին. Բաղումեանի ուղեկցութեամբ: Իրենց կարճ կեցութեան ժամանակամիջոցին Հիւր հոգեւորականները մասնակցեցին եկեղեցական արարողութիւնների, հանդիսապետեցին մի շարք արարողութիւններ եւ մատուցեցին ուխտի պատարագներ: Ուխտաւոր հաւատացեալները եւս մասնակցեցին եկեղեցական արարողութիւններին, ինչպէս նաեւ առիթ ունեցան այցելել Երուսաղէմի եւ Բերդեհէմի սրբավայրեր, Մեռեալ ծով եւ Գալիլեայի շրջան, ուր ծանօթացան պատմամշակութային արժէք ներկայացնող հնութիւններին եւ քրիստոնէական սրբավայրերին:

Զատիկի արարողութիւններին մասնակցելու համար այս տարի ուխտաւորներ էին ժամանել նաեւ Ամերիկայի Միացեալ Նահանգներից Ս. Մարտիրոս Աւագ Բին. Չեւեանի ուղեկցութեամբ եւ Կանադայից՝ Առաջնորդ Գերշ. Ս. Բագրատ Եպս. Գալստեանի ընկերակցութեամբ:

Հիւր հոգեւորականները եւ ուխտաւորները, իրենց ուխտը նորոգած եւ հոգեկան մեծ լիցք ստացած, վերադարձան իրենց երկրները տօնական շրջանի աւարտին:

ՍՐԲՈՑ ՎԱՐԴԱՆԱՆՑ ԴՊՐԱՑ ԴԱՍ ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԻ ՀԱՄԵՐԳԸ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄՈՒՄ

Աւագ Չորեքշաբթի, Ապրիլի 19-ին, ուխտաորաբար երուսաղէմ ժամանեցին Ֆերիզիդի Սրբոց Վարդանանց երգչախումբը:

Երգչախումբի անդամները մասնակցեցին եկեղեցական արարողություններին եւ կատարեցին Ճրագալոյցի եւ Զատիկի պատարագների երգեցողությունը, իսկ Աւագ Ուրբաթ, Ապրիլի 21-ի երեկոյեան երգչախումբը ելոյթ ունեցաւ Ժառանգաւորաց Վարժարանի Սրահում: Նրանք փայլուն եւ արիւնքաւարժ կերպով կատարեցին Կոմիտաս Վարդապետի, Բարսէղ Կանաչեանի եւ ուրիշ հայ երգահանների երգեր: Համերգի ընթացքում մատուցուեց նաեւ անակնկալ: Յայտագրի եօթերորդ համարում, որտեղ չէր նշւած երգի եւ երգահանի անունները, նրանք կատարեցին երուսաղէմի Պատրիարք Սրբապանի դաշնադրած «Հայ Ապրիլ» երգը:

Համերգի ընթացքում ելոյթ ունեցաւ նաեւ երգչախումբի ղեկավար Տիար Հայկո Գահուէճեանը, ով նշեց, որ շուտով լրանում է երգչախմբի հիմնադրման 75 ամեակը եւ ծրագրուած է երգչախումբի բազմաթիւ համերգներ Սփիւռքի տարբեր գաղթօճախներում: «Մենք հպարտ ենք պզում, որ հորելանական տօնակատարությունների բացումը կատարուեց երուսաղէմում», - իր խօսքում նշեց Տիար Հայկո Գահուէճեանը:

Երգչախումբի խմբավարն էր Տիար Ատուշան Հալաճեանը, իսկ երգեչունահարը՝ Տիկ. Լուսի Գահվէճիօղլուն:

Համերգին մասնակցում էին երուսաղէմի եւ Կ. Պոլսոյ Պատրիարքները, միաբան հայրերը, ուխտաւորները եւ մեծ թուով սաղինահայեր: Համերգի աւարտին փականս խօսքով հանդէս եկաւ երուսաղէմի Պատրիարք Սրբապան Հայրը, ով շնորհաւորեց երգչախումբի անդամներին իրենց յրեւիանի առթիւ եւ յաջողութիւն մաղթեց իրենց բոլոր ծրագրերում:

Համերգը աւարտուեց Հայր Սերի երգեցողութեամբ եւ պահպանիչով:

ՀԱՅՈՑ ՄԵԾ ԵՂԵՌՆԻ 91 ԱՄԵԱԿԻՆ ՆՈՒՐՈՒԱԾ ՅՈՒՇ-ԵՐԵԿՈՑ ՀՐԷԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆՈՒՄ

Չորեքշաբթի, Ապրիլի 26-ին Հայագէտ Պրոֆ. Մայքլ Սթոնի նախաձեռնութեամբ, երուսաղէմի Գիվատ Ռամի հրէական համալսարանում տեղի ունեցաւ Հայոց Ցեղասպանութեան 91 ամեակին նուիրուած յուշ-երեկոյ: Առաջին բաժինը սկսուեց Պրոֆ. Սթոնի բացման խօսքով: Ապա Տիար Յոսա Լոֆը երրայեղէնով ընթերցեց Եպեփիլ Մարգարէի գրքի 37-րդ գլուխը: Նոյն բաժինը հայերէն ընթերցեց Հոգ. Տ. Բագրատ Վրդ. Պուրճէքեանը: Այնուհետեւ ողջոյնի եւ յիշատակման խօսքով հանդէս եկան երուսաղէմի Պատրիարք Սրբապան Հայրը, Հայաստանի Հանրապետութեան հիւպատոս Տիար Յօլակ Մոմճեանը եւ Հրէական Համալսարանի Հիւմանիտար առարկաների ֆակուլտետի տնօրէն Պրոֆ. Սթիվըն Կափլանը: Առաջին բաժինը աւարտուեց Հոգ. Տ. Գուսան Վրդ. Ալճանեանի երկու երգերի գեղեցիկ կատարմամբ:

Երկրորդ բաժնի գլխաւոր բանախօսը կրթութեան նախկին նախարար Տիար Յոսի Սարիդն էր: Իր խօսքում Տիար Սարիդը անդրադարձաւ Պրոֆ. Եաիր Օրոնի «Ուրացում, Իւրայէլը ու Հայոց Ցեղասպանութիւնը» գրքին: Նա բարձր գնահատեց Պրոֆ. Օրոնի աշխատութիւնը եւ յոյս յայտնեց, որ Իւրայէլի նոր կառավարութեան կրթութեան նորանշանակ նախարարուիին կեանքի կը կոչի դեռ իր պաշտօնակարութեան շրջանին Հայոց Ցեղասպանութեան թեմայի դասաւանդումը կրթական համակարգում ընդգրկելու ծրագիրը:

Բանախօսութիւնից յետոյ դուդուկի կատարմամբ հանդէս եկաւ Աշոտ Սահակեանը:

Յուշ-երեկոն աւարտուեց Պրոֆ. Աբրահամ Տէրեանի եպրափակիչ ելոյթով:

ՊՐՈՖ. ԱՔՐԱՀԱՄ ՏԵՐԵԱՆԻ ԴԱՍԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆԸ ԵՐՈՒՍԱՂԵՍՈՒՄ

Ուրբաթ, Ապրիլի 28-ի երեկոյեան ժառանգաւորաց Վարժարանի փոքր սրահում տեղի ունեցաւ Պրոֆ. Արրահամ Տէրեանի դասախօսութիւնը, որի թեման էր Սբ. Գրիգոր Տաթեւացու «Գիրք Հարցմանց»ի կառուցումը:

Պրոֆ. Տէրեանը սեղմ ժամանակի ընթացքում մանրամասն ներկայացրեց գրքի կառուցումը, ինչպէս նաեւ պատասխանեց բոլոր հարցումներին:

Դասախօսութեանը ներկայ էին Պատրիարք Սրբապան հայրը, Միաբան Հայրերը, ժառանգաւոր սաները եւ կոկիկ թուով սաղինահայեր:

Դասախօսութեանը աւարտին Պատրիարք Սրբապան Հայրը հանդէս եկաւ փակման խօսքով: Սրբապան Հայրը իր գնահատանքը ու շնորհաւորանքը յայտնեց Պրոֆ. Տէրեանին եւ իր խօսքում կարեւորեց նման ձեռնարկների պարբերաբար կարճակերպումը Երուսաղէմի համայնքում:

Դասախօսութիւնը աւարտուեց Հայր Մերի երգեցողութեամբ եւ պահպանիչով:

ՊՐՈՖ. ԱՔՐԱՀԱՄ ՏԵՐԵԱՆԻ ԴԱՍԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆԸ ԺԱՌԱՆԳԱՒՈՐԱՅ ՍՐԱՀՈՒՄ

Երկուշաբթի, Յունիսի 5-ին Երուսաղէմի ժառանգաւորաց Վարժարանի Սրահում դասախօսութեամբ հանդէս եկաւ Պրոֆ. Արրահամ Տէրեանը, որի թեման էր Կորինթի «Վարք Մաշտոցի» աշխատութիւնը եւ որը նուիրուած էր Գրեթի Գիւտի 1600 ամեակին:

Դասախօսութեան ընթացքում Պրոֆ. Տէրեանը մանրամասնօրէն ներկայացրեց Կորինթի աշխատութիւնը կառուցումը քային, լեզուական եւ ժանրային տեսակիւններից: Ըստ նրա՝ Կորինթի աշխատութիւնը պատմագրական կամ ժամանակագրական երկ չէ: Այն չի համապատասխանում նաեւ վարքագրական չափանիշներին: Նրա հաւատմամբ Կորինթի երկը համապատասխանում է հինգերորդ դարում լայն տարածուած գովաբանական ժանրին:

Դասախօսութեան աւարտին փակման խօսքով հանդէս եկաւ Պատրիարք Սրբապան Հայրը, ով նախ շնորհակալութիւն յայտնեց այդքան շահեկան դասախօսութեան համար եւ արհուսանք յայտնեց, որ իր ընդհանուր խիտ ժամանակացոյցի պատճառով Պրոֆ. Տէրեանը չկարողացաւ աւելի շատ թիւով դասախօսութիւններով հանդէս գալ, ինչը նաեւ դասախօսի փափաքն էր:

Դասախօսութիւնը աւարտուեց Հայր Մերի երգեցողութեամբ եւ պահպանիչով:

ԿՈՐԻՆ ԲԱՂԴԱՍԱՐԵԱՆ

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ-ԲԵՄԱԿԱՆ-Բ

Շր. 25 Մարտ.- Արքեպիսկոպոս Յովհաննու երուսաղիմայ Հայրապետին եւ Հայրապետին Մերոյ՝ Յովհաննու Օմնեցուն եւ Վարդապետացն մերոց՝ Յովհաննու Որոտնեցուն եւ Գրիգորի Տաքեւացուն։ Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր։ Ժամարարն էր Տ. Ղեւոնդ Արդ. Յովհաննիսեան։

Կիր. 26 Մարտ.- Քառասներորդաց։ Տնտեսին։ Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի ժախակողմեան դասին մէջ գտնուող Ս. Աստուածածնայ Սեղանին վրայ։ Ժամարարն էր Տ. Կոմիտաս Վրդ. Շերպէթեան։ «Հայր Մեր»էն առաջ փարփեց Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեան։

Գշ. 28 Մարտ.- Իրիկուան հսկումին ի Ս. Հրեշտակապետաց հանդիսապետեց եւ փարփեց Տ. Գուսան Վրդ. Ալեանեան։

Եշ. 30 Մարտ.- Իրիկուան հսկումին ի Ս. Յակոբ հանդիսապետեց եւ փարփեց Տ. Սեւան Եպս. Ղարիպեան։

Ուր. 31 Մարտ.- Իրիկնադէմին, յաջորդ օրուան Քառասուն Մանկանց տօնին առիթով Ս. Հրեշտակապետաց եկեղեցւոյ մէջ կատարուեցաւ հսկման մասնաւոր արարողութիւն։ Հանդիսապետեց Տ. Բարսեղ Վրդ. Գալէմտէրեան։

- Ապա Տ. Գուսան Վրդ. Ալեանեան մի քանի ժառանգաւորաց սաներով Քառասուն Մանկանց նկարին առջեւ կարգաւորուած սեղանին առջեւ ծուկի գալով երգեցին օրուան տօնին յատուկ շարականը։

Շր. 1 Ապրիլ.- Արքեպիսկոպոս Քառասնից Որբ ի Սեբաստիա կատարեցան։ Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր։ Ժամարարն էր Տ. Գուսան Վրդ. Ալեանեան։

Վերաբերումը կատարուեցաւ Քառասուն Մանկանց նկարին առջեւ շտկուած Սեղանին վրայէն, որուն դիմացը կաթսայի մէջ կը պլպլային քառասուն գոյնգոյն կանթեղներ, աւանդական ստոցապատ լիւր խորհրդանշող։

- Կէսօրէ ետք, Լուսարարապետ Սրբազան Հօր գլխաւորութեամբ Միաբանութիւնը «Հրաշափառ»ով մուտք գործեց Ս. Յարութեան Տաճար, ուր Գերեզմանին եւ Գիւտ Խաչի ալիին ուխտերէն ետք, վերջնոյս կից՝ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ պաշտուեցան ժամերգութիւն եւ նախատօնակ։ Ապա կատարուեցաւ Տնօրինական Սրբատեղեաց այցելութեան հանդիսաւոր թափօր Տաճարէն ներս։ Թափօրապետն էր Տ. Բագրատ Վրդ. Պուրնէմեան։

Կիր. 2 Ապրիլ.- Քառասներորդաց։ Դատարաց։ Գիշերային եւ Առաւօտեան ժամերգութիւնները պաշտուեցան Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ։ Հանդիսապետն էր Տ. Սեւան Եպս. Ղարիպեան։

- Լուսարարապետ Սրբազան Հօր գլխաւորութեամբ երկրորդ մուտքէն ետք, ի Ս. Յարութեան, Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին վրայ օրուան Ս. Պատարագը մատուցեց եւ փարփեց Լուսարարապետ Սրբազանը, որ նաեւ նախագահեց Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին եւ Պատանատեղւոյն շուրջ կատարուած եռադարձ մեծահանդէս թափօրին, որ աւարտեցաւ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ։

Եշ. 6 Ապրիլ.- Իրիկուան հսկումին ի Ս. Յակոբ հանդիսապետեց եւ փարփեց Տ. Սամուէլ Մ. Վրդ. Աղոյեան։

Ուր. 7 Ապրիլ.- Նախատօնակին ի Ս. Յակոբ հանդիսապետեց Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեան։

Շր. 8 Ապրիլ.- Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ (Մուտնի Վերապէս)։ Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի աւանդատան Ս. Լուսաւորիչ Սեղանին վրայ։ Ժամարարն էր Տ. Թէոդորոս Արդ. Զաֆարեան։

Կիր. 9 Ապրիլ.- Քառասներորդաց։ Գալստեան։ Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Հրէական րաժնին մէջ գտնուող Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ։ Ժամարարն էր Տ. Աւետիս Վրդ. Իփրանեան։

Եշ. 13 Ապրիլ.- Իրիկուան հսկումին ի Ս. Յակոբ հանդիսապետեց Լուսարարապետ Սրբազանը։

Շր. 15 Ապրիլ.- Յիշատակ Յարութեան Ղազարու։ Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր։ Ժամարարն էր Տ. Յովհաննէս Արդ. Մայլեան, Աթենէն։

- Կէսօրէ ետք, Լուսարարապետ Սրբազան Հօր գլխաւորութեամբ Միաբանութիւնը «Հրաշափառ»ով մուտք գործեց Ս. Յարութեան Տաճար, մեր վերնամաստան մէջ պաշտուեցաւ ժամերգութիւն եւ նախատօնակ։ Ապա կատարուեցաւ Տնօրինական Սրբատեղեաց այցելութեան հանդիսաւոր թափօր։ Թափօրապետն էր Տ. Համարձում Վրդ. Քէշիշեան։

Կիր. 16 Ապրիլ.- Մաղկազարդ։ Գիշերային եւ Առաւօտեան ժամերգութիւնները պաշտուեցան ի Ս. Յարութեան, մեր վերնամաստան մէջ։ Հանդիսապետն էր Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեան։ Լուսարարապետ Սրբազան հօր գլխաւորութեամբ

երկրորդ մուտքն ետք, մեր վերնամասերան մէջ Ս. Պատարագը մատուցեց Տ. Նորայր Արք. Գաղաթեան: Ապա կատարուեցաւ եռադարձ մեծահանդէս թափօր Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին եւ Պատանաւորներուն շուրջ: Թափօրականի ի ձեռքին ունէին ձիթեղեղեղ եւ արմաւիճեղեղ ուտեր: Մեր թափօրին կը հետեւէին Ղպտոց եւ Ասորոց թափօրները:

Կատարուեցաւ «Անդաստան» նախագահութեամբ Լուսարարապետ Սրբազան Հօր: Վանք վերադարձին «Հայոց Թաղի» ոստիկանատան մուտքէն, Միաբանութիւնը եւ դպիրները «Որ գլորհուրդ» շարականը երգելով բարձրացան Պատրիարքարան:

- Կէսօրէ ետք, Մայր Տաճարին մէջ «Դոնրացէ՛ք» ի արարողութեան նախագահեց Պատրիարք Սրբազան Հայրը: Իսկ փակեալ խորանին առջեւ կը գտնուէր Լուսարարապետ Սրբազանը, աղոթքն ունենալով Տ. Բագրատ եւ Տ. Թէոդորոս վարդապետները:

18 Ապրիլ.- Աւագ Երեմիայի: Ըստ սովորութեան Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Յարութեան Տաճարի գաւթի Ս. Յովհաննէս Աւետարանչի մատան մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Սամուէլ Ծ. Վրդ. Աղոյեան: Ժամարարն էր Տ. Յովհաննէս Արք. Մայիլեան: Ս. Թարգմանչաց երկ. Վարժարանի աշակերտութիւնը ընդունեց Ս. Հաղորդութիւն: Ապա կատարուեցաւ «Ուխտաւորաց Թափօր» Տաճարէն ներս: Թափօրապետն էր Տ. Թէոդորոս Վրդ. Զաւարեան:

20 Ապրիլ.- Աւագ Հինգշաբթի (Յիշատակ Ընթերցեց): Առաւօտուն Մայր Տաճարին մէջ կատարուեցաւ «Կարգ Ապաշխարութեան»: Օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը Մայր Տաճարի Աւագ խորանին վրայ մատուցեց Տ. Բագրատ Եպիսկոպոս Գալստեան, Առաջնորդ Գանատայի Հայց. Եկեղեցւոյ:

- Կէսօրէ ետք Մայր Տաճարին մէջ պաշտուեցաւ «Ունկույա» ի սրտագրաւ կարգը, նախագահութեամբ Պատրիարք Սրբազան Հօր: Ներկայ էին բարձրաստիճան հիւրեր: Անկլիքան Եպիսկոպոսը վերջաւորութեան շուրջառով եւ ջաթալթաթ ի գլուխ բարձրացաւ Աւագ Խորան եւ Աւետարանէն հատուած մը կարդաց Անգլիքներով:

- Ժամ մը ետք Տ. Սամուէլ Ծ. Վրդ. Աղոյեանի գլխաւորութեամբ փոքր թափօր մը այցելեց Քրիստոսի գոյգ բանտերը: Ս. Հրեշտակապետաց Վանուց գաւթը, Ս. Զիթենիի ծառը եւ Ս. Փրկչի կիսաւեր մատուղը եւ կատարուեցաւ Հոգեհանգստեան կարգ:

- Գիշերուան ժամը 7էն 11:30 Մայր Տաճարին մէջ կատարուեցաւ «խաւարման կարգը»: «Փառք ի Բարձուն» էն ետք, Տաճարին խորհրդաւոր մթութեան մէջ «Յայսմաւորք» ի Ամպիոնէն

Բարոզեց Տ. Առաքել Եպս. Գարամբան, Կոտայի թեմի Առաջնորդ:

Ժամերգութեան աւարտին Պատրիարք Սրբազան Հայրը նախագահեց եւ կատարեց «Խաչի Քո Քրիստոս» ի խնկարկութիւնը:

21 Ապրիլ.- Աւագ Ուրբաթ (Յիշատակ խաչելութեան): Կէսօրը ինչ անց, Ս. Յարութեան Տաճարի մեր վերնամասերան մէջ կատարուեցաւ «Կարգ խաչելութեան»: Հանդիսապետն էր Տ. Առաքել Եպս. Գարամբան:

- Կէսօրէ ետք Մայր Տաճարին մէջ կատարուեցաւ հանդիսաւոր «Թաղման Կարգ»ը նախագահութեամբ Կոստանդնուպոլսոյ Մեսրոպ Մուրաֆեան Պատրիարք Սրբազան Հօր:

22 Ապրիլ.- Աւագ Շաբաթ Զրազալոյց Ս. Զատիկ: Առաւօտուն, ժամը 9ին Ս. Յարութեան Տաճարի դուռը բացուեցաւ բանալին առնուելով Աւագ Թարգման Տ. Գուսան Վրդ. Այնանեանի ձեռքէն:

Ժամը 11ին Մեսրոպ Պատրիարք Մուրաֆեանի գլխաւորութեամբ Միաբանութիւնը մեկնեցաւ Ս. Յարութիւն, ուր յաջորդաբար կատարուեցան Լուսաւորեայի յարակից հանդիսութիւնները սկսելով Ս. Գերեզմանի կնքումէն:

Յունաց թափօրի վերջաւորութեան, մեր լուսահանը Տ. Բագրատ Վրդ. Պուրնէֆեան Յոյն Պատրիարքին հետ մտաւ Ս. Գերեզման, հինգ վայրկեան ետք, ակնթարթի մը մէջ մեր լուսակիրներու կողմէ փոխանցուեցաւ մեր վերնամասերան պատշգամին մէջ իր տեղը գրաւող Մեսրոպ Պատրիարքին, որ լուցեալ մոմերու փունջով օրհնեց խուռներամ բազմութիւնը:

Ապա կատարուեցաւ եռադարձ թափօր: Թափօրապետն էր Լուսահան Տ. Բագրատ Վրդ. Պուրնէֆեան: Մեր թափօրին կը հետեւէին Ղպտոց եւ Ասորոց թափօրները:

- Վանք դարձին, Դաւթի բերդին առջեւ թափօր կազմած, մեր լուսահանը Տ. Բագրատ Վրդ. Պուրնէֆեան շուրջառագցեստ եւ ապակէ պահպանակի մէջ Ս. Լոյսը ի ձեռքին, Մեսրոպ Պատրիարք Հայրը շուրջառով խաչ եւ գաւազանով, շարականներու երգեցողութեամբ եւ զանգակահարութեամբ մտանք Մայր Տաճար:

Պատրիարք Հայրը Մայր Տաճարին մէջ կարդաց Ս. Զատկույա Աւետարանը եւ Պահպանիչով արձակեց ժողովուրդը, աւետելով «Քրիստոս յարեալ ի Մեռելոց»: Ժամ մը ետք, կատարուեցաւ Զրազալոյցի Ս. Պատարագը: Ժամարարն էր Տ. Խորէն Արք. Զաւարեան: Ս. Պատարագի աւարտին կատարուեցաւ նախատոնակ, նախագահութեամբ Լուսարարապետ Սրբազան Հօր:

23 Ապրիլ.- Զատիկ Յարութեան Տեառն:

Կէս գիշերը երկու ժամ անց Մայրավանքի մեծ զանգը ոտի հանց Մայրավանքի Միաբանութիւնը, որ Տ. Տարօն եպս. ձերբեկացնելի (նիսէն) գլխաւորութեամբ մեկնեցաւ Ս. Յարութեան Տանար:

Ս. Գողգոթայի ուխտէն ետք, մեր վերնամաստան մէջ պաշտուեցաւ ժամերգութեան մէկ մասը, մինչեւ «հարց»: Ապա Ս. Գերեզմանի շրջափակը իջնելով, պաշտամունքը շարունակուեցաւ թափօրական զննցով: Մեր թափօրին կը հետեւէին Դպտոց եւ Ասորոց թափօրները: Կատարուեցաւ «Անդաստան» եւ «Խաչի Քո Քրիստոսի» խնկարկութիւնը:

- Առաւօտեան ժամը 7:30ին Մեսրոպ Պատրիարք Մուքաֆեանի գլխաւորութեամբ Միաբանութիւնը մուտք գործեց Ս. Յարութեան Տանար: Օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին վրայ մատոյց եւ քարոզեց Մեսրոպ Պատրիարք Մուքաֆեան: Օրուան սպասարկող վարդապետներն էին Տ. Թէոդորոս Վրդ. Զափարեան եւ Տ. Էմմանուէլ Վրդ. Աբաջանեան:

- Վանք դարձին Հայոց թաղի մուտքէն «Այսօր յարեաւ» շարականը երգելով Միաբանութիւնը եւ ժողովուրդը բարձրացան Պատրիարքարան:

- Կէսօրէ ետք Պատրիարք Սրբազան Հայրը նախագահեց Մայրավանքի մեծ բակին մէջ կատարուած Զատկական հանդիսաւոր «Անդաստան»ին:

24 Ապրիլ.- Բշ. Բ. օր Ս. Զատիկ: Ուխտաւորաց հանդիսաւոր Ս. Պատարագը Մայր Տանարի Աւագ Սեղանին վրայ մատոյց եւ քարոզեց Լուսարարապետ Սրբազանը: Օրուան սպասարկող վարդապետներն էին Տ. Բագրատ Վրդ. Պուրնէֆեան եւ Տ. Խորէն Արդ. Զափարեան: Բուրլառակիր վարդապետներն էին Տ. Էմմանուէլ եւ Տ. Թէոդորոս վարդապետները: Ապա Լուսարարապետ Սրբազան Հայրը ամպիոպանի ներքեւ Ս. Խաչափայտի մասունքէն ի ձեռն, Միաբան Հայրեր մատուցեցին, դարձան եռադարձ թափօր, որմէ ետք, Միաբանութիւնը եւ ժողովուրդը «Այսօր յարեաւ» շարականի երգեցողութեամբ բարձրացան Պատրիարքարան: Պատրիարք Սրբազան Հայրը բոլորին բաժնեց ճշխար:

Դշ. 25 Ապրիլ.- ԶԼ Տարեդարձ Ապրիլեան եղեռնի: Նահատակաց յիշատակին հանդիսաւոր Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տանարի, Աւագ Սեղանին վրայ: Ժամարարն էր Տ. Յովհաննէս Արդ. Մայիլեան: «Հայր Մեր»էն առաջ քարոզեց Տ. Արիս եպս. Շիրվանեան: Մեր բիրաւոր նահատակներուն համար կատարուեցաւ

հոգեհանգստեան պաշտօն, նախագահութեամբ Պատրիարք Սրբազան Հօր: Ապա կազմուեցաւ երկարածիգ թափօր Հ. Ե. Միութեան, սկաւտ-արեւոյշներէ եւ Ս. Յակոբեանց Միաբանութեան անդամներէ եւ հայ հասարակութենէն: Բազմաթիւ պատուներու եւ ծաղկեպսակներու շարանով, թափօրը յառաջացաւ դէպի Ս. Փրկչի ազգային գերեզմանատունը, հանգստեան շարականներու երգեցողութեամբ: Արարայի նահատակաց Յուշարձանին ոտին գետեղուած էին ազգային զանազան կազմակերպութիւններէ եկած ծաղկեպսակներ: Հ. Բարեպարաց Միութեան անունով խօսք առաւ Փոլին Ալեմեան:

Դշ. 26 Ապրիլ.- Նախատօնակին ի Ս. Յակոբ հանդիսապետեց Տ. Տարօն եպս. ձերբեկացնելի:

Եշ. 27 Ապրիլ.- Աւետումն Ս. Աստուածածնի: Առաւօտուն Տ. Տարօն եպս. ձերբեկացնելի: Գլխաւորութեամբ Միաբանութիւնը ինքնաշարժերով իջաւ դէպի Գեթսեմանիի ձորը եւ «Հրաշափառ»ով մուտք գործեց Ս. Աստուածածնայ Տանար: Օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը Տիրամօր Ս. Գերեզմանին վրայ մատոյց Տ. Տարօն եպս. ձերբեկացնելի:

Շր. 29 Ապրիլ.- Յիշատակ գլխաւորման Արքայն Յովհաննէս Կարապետին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տանարի Ս. Կարապետի խորանին վրայ: Ժամարարն էր Տ. Հայկազուն Արդ. Եղիայեան:

Կիր. 30 Ապրիլ.- Նոր Կիւրակէ (Կրկնագատիկ) Մայր Տանարի Աւագ Սեղանին վրայ պատարագեց եւ քարոզեց Լուսահան Տ. Բագրատ Վրդ. Պուրնէֆեան:

- Կէսօրէ ետք, տեղի ունեցաւ «Անդաստան»: Հանդիսապետն էր Տ. Սեւան եպս. Դարիպեան:

Շր. 6 Մայիս.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Դիւղիկ: Ժամարարն էր Տ. Վանիկ Վրդ. Մանկասարեան:

- Կէսօրէ ետք, Տ. Արիս եպս. Շիրվանեանի գլխաւորութեամբ Միաբանութիւնը «Հրաշափառ»ով մուտք գործեց Ս. Յարութեան Տանար: Մեր վերնամաստան մէջ պաշտուեցաւ ժամերգութիւն եւ նախատօնակ: Ապա կատարուեցաւ Տնօրինական Սրբատեղեաց այցելութեան հանդիսաւոր թափօր: Թափօրապետն էր Տ. Էմմանուէլ Վրդ. Աբաջանեան:

Կիր. 7 Մայիս.- Աշխարհամատարան (Կանաչ Կիւրակէ): Դիշերային եւ Առաւօտեան ժամերգութիւնները պաշտուեցան Ս. Յարութեան Տանարի մեր վերնամաստան մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Արիս եպս. Շիրվանեան: Տ. Սեւան եպս. Դարիպեանի գլխաւորութեամբ երկրորդ մուտքէն

ետ, օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը մատոյց եւ քարոզեց Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեան:

«Հայր Մեր»էն առաջ կատարուեցաւ Հոգեհանգիստ 3 Մայիս 2006ին երեւան-Սոչի Արմավիա օդանաւային Թռիչքի դժբախտ աղէտին զոհ զացած օդանաւի անձնակազմին եւ ուղեւորներուն, թիւով 113 հոգիին ի հանգիստ: Ս. Պատարագի վերջաւորութեան Պատարագիչ Սրբազանը հանդիսապետեց «Անդաստան»ի արարողութեան:

Շր. 13 Մայիս.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր Տ. Համբարձում Վրդ. Քէշիշեան:

Կիր. 14 Մայիս.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութին, մեր վերնամատրան մէջ: Հանդիսապետն էր Լուսարարապետ Սրբազանը: Ժամարարը եւ քարոզիչն էր Տ. Բագրատ Վրդ. Պուրնէֆեան:

Շր. 20 Մայիս.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր Տ. Էմմանուէլ Վրդ. Աբաջանեան:

Կիր. 21 Մայիս.- Տօն երբեման Ս. Խաչին. (351): Առաւօտեան ժամերգութեան աւարտին Տ. Սեւան Եպս. ընթերցաւ Տ. Կիրեղ Հայրապետի բուղբը յղուած Կոստանդ կայսեր եւ հանդիսապետեց «Անդաստան»ի արարողութեան:

Աւագ Սեղանին վերելք գետեղուած էր վառ կանթեղներով Ս. Խաչին նշանը: Ժամարարն էր Տ. Կորիւն Արդ. Բաղդասարեան:

Շր. 27 Մայիս.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր Տ. Սեբէոս Բախանայ Ղալանեան:

Կիր. 27 Մայիս.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութին, մեր վերնամատրան մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեան Ժամարարն էր Տ. Կոմիտաս Վրդ. Շէրպէթեան:

Դշ. 31 Մայիս.- Կէսօրէ ետք Լուսարարապետ Սրբազան Հօր գլխաւորութեամբ Միաբանութիւնը ինքնաշարժերով բարձրացան Զիթենեաց լեռ, ուր Համբարձումն սրբավայրին մօտ կառուցուած վրանամատրան մէջ պաշտուեցան ժամերգութիւն եւ նախատօնակ:

- Երեկոյեան, նոյն վայրին մէջ պաշտուեցան «Հսկման» կարգը, ապա գիշերային եւ Առաւօտեան ժամերգութիւնները: Հանդիսապետն էր Տ. Սեւան Եպս. Ղարիպեան:

Յշ. 1 Յունիս.- Համբարձումն Տեառն: Առաւօտուն, Տ. Սեւան Եպս. Ղարիպեանի գլխաւորութեամբ Միաբանութիւնը, ինքնաշարժերով բարձրացաւ Զիթենեաց լեռ ուր

«Հրաշափառ»ով կատարուեցաւ պաշտօնական մուտք Սրբավայրէն ներս: Օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը մատոյց Տ. Սեւան Եպս. Ղարիպեան: Պատրիարք Սրբազան Հայրը, Ս. Պատարագին սկիզբը ժամանելով, այցելեց Մզկիթի պահապան ներկայացուցիչներուն, ապա նախագահեց Մայր Աթոռոյ Սիսէն Ս. Էջմիածին փոխադրութեան տարեդարձին (1441) առթիւ կատարուած «Հայրապետական Մաղթանքին»: Պատարագի վերջաւորութեան Սրբատեղւոյն առջեւ կատարուած «Անդաստան»ին հանդիսաւետեց Պատարագիչ Սրբազանը:

Շր. 3 Յունիս.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Համբարձման մատրան մէջ: Ժամարարն էր Տ. Սեբէոս Քինյ. Ղալանեան:

- Երեկոյեան ժամերգութիւնը եւ նախատօնակ պաշտուեցաւ Ս. Հրեշտակապետաց եկեղեցւոյ մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեան:

Կիր. 4 Յունիս.- Երկրորդ Մաղկազարդ: Առաւօտեան ժամերգութիւնը կատարուեցաւ Ս. Հրեշտակապետաց եկեղեցւոյ մէջ: Ժամերգութեան աւարտին տեղի ունեցաւ «Անդաստան»: Հանդիսապետն էր Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեան: Ժամարարն էր Տ. Թէոդորոս Վրդ. Զաւարեան:

Շր. 10 Յունիս.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Առաքելոց վերնամատրան մէջ: Ժամարարն էր Տ. Նորայր Արդ. Գազազեան:

- Հոգեգալստեան նախատօնակին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Պատրիարք Սրբազան Հայրը:

- Դիշերասկիզբին Մայր Տաճարին մէջ պաշտուած «Եկեղեցի»ի եւ «Հսկման» հանդիսապետեց Լուսարարապետ Սրբազանը:

Կիր. 11 Յունիս.- Հոգեգալուստ: Առաւօտեան ժամերգութեան աւարտին կատարուեցաւ «Անդաստան» հանդիսապետութեամբ Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեանի:

- Օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ մատոյց Լուսարարապետ Սրբազանը: «Հոգի Աստուծոյ» երգէն առաջ, կարդաց Սրբոյն Յովհաննու Ոսկերեանի աղօթք ուղղուած Ս. Երրորդութեան երեք անձերուն:

- Կէսօրէ ետք, Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեանի գլխաւորութեամբ Միաբանութիւնը այցելեց Վերջին Ընթրեաց Վերնատունը, ուր կատարուեցաւ ժամերգութիւն, ապա՝ Ս. Փրկիչ, ուր կատարուեցաւ հոգեհանգստեան կարգ, հանգուցալ Պատրիարքաց, Լուսարարապետաց եւ միաբանից հոգիներուն ի հանգիստ:

ՊԱՏՐԻԱՐԺԱՐԷՆ ՆԱՅՈՑ

ARMENIAN PATRIARCHATE

№ _____

Թուական
Date _____

Հոգեհանգստեան Պաշտօն Հայկական օդանաւին աղետին զոհերուն համար

Երուսաղէմի Հայ Պատրիարք Ամեն. Տ. Թորգոմ Արք. Մանուկեան, հանդերձ Ս. Յակոբեանց Միաբանութեամբ, խոր կսկիծով իմացաւ Երեւան-Սոչի Արմավիա օդանաւային թռիչքի դժբախտ աղետի մասին, որուն զոհ գացած են օդանաւի անձնակազմը եւ ուղեւորները, թիւով 113 հոգի:

Հայ ժողովուրդի համար այս անակնկալ նկատառելի կորուստը տխրութեամբ եւ սուգով համակեց մեր սրտերը: Կը զգանք եւ կը բաժնենք հանգուցեալ զոհերուն բոլոր հարազատներուն վիշտը անոնց աղիտալի մահուան առթիւ:

Պատրիարքութեան եւ անոր կապուած համայններուն ցաւակցութիւնը կը յայտնենք անմիջապէս եւ սգաւոր բոլոր ընտանիքներուն, ինչպէս նաեւ ՀՀ Նախագահին եւ Կառավարութեան:

Այս առթիւ Հոգեհանգստեան Պաշտօն պիտի կատարենք այս Կիրակի առաւօտեան, 7 Մայիս 2006, Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին վրայ մատուցուելիք Սրբազան Պատարագի ընթացքին: Եւ պիտի աղօթենք ինքնաթիռի այս արկածին բոլոր զոհերուն հոգւոց խաղաղութեան եւ իրենց հարազատներու հոգեւոր միջոցառութեան եւ առողջութեան համար:

Թող Աստուած լուսաւորէ անդարձ մեկնածներուն հոգիները:

ԴԻԻԱՆ Ս. ԱԹՈՌՈՅ

3 Մայիս 2006

ՓՈՍՏԱՐԿՂ 14235

P.O.BOX 14235

ՆԵՌԱԶԱՅՆ 6264853

PHONE: 6264853

ՖԱՔՍ 6264862

FAX: 6264862

ԵՐՈՒՍԱԼԷՄ

JERUSALEM

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆՔ

ԵՂ. 23 Մարտ 2006.- Երուսաղեմի մէջ մտրամշակ Յոյն Ընդհանուր Հիւպատոս Անդրէաս Փափասդավորի հրաւերով, Երուսաղեմի “Notre Dame” պանդոկին մէջ, Յունաստանի ազգային օրուան առիթով կազմակերպուած հիւրասիրութեան ներկայ գտնուեցաւ Պատրիարք Սրբազան Հայրը, ընկերակցութեամբ Սեւան Եպս. Դարիպեանի եւ Իսահակ Արք. Մինասեանի:

ԵՂ. 30 Մարտ.- Պատրիարք Սրբազան Հայրը ընդունեց Երուսաղեմի Երրայական Համալսարանի դասախօսներէն եւ առաջատար ուսանողներէն կազմուած խումբ մը, նախագահութեամբ Համալսարանի փոխ-Ռեկտոր Բրոֆ. Սարա Շթրուգ-մային: Ասիայի եւ Աֆիրկէի Ուսմանց Ինստիտուտի Բաժանմունքէն ներս, Հայագիտական Ուսմանց դասախօսներէն Տէք. Սէրնիօ Լա Բորդա առաջնորդեց խումբը նաեւ Վանքին տարբեր հաստատութիւններ:

ԴՂ. 18 Ապրիլ.- Լատինաց Ս. Զատկուան տօնին առիթով շնորհաւորանքի համար, Պատրիարք Սրբազան Հայրը ի գլուխ Միաբանութեան անդամներու, այցելեց Ֆրանչիսկեաններուն եւ ապա Լատինաց Պատրիարքարան, ուր ըստ նախապէս եղած համաձայնութեան ներկայ էին մնացեալ յարանուանութեանց ներկայացուցիչներ:

Յաջորդ առաւօտուն, ժամը 11ին Պատրիարք Սրբազան Հայրը, ընկերակցութեամբ Արիս Եպս. Շիրվանեանի եւ Իսահակ Արք. Մինասեանի Զատկուայ շնորհաւորութեան համար այցելեց մտրամշակ Պապական Նուիրակ Անտոնիո Արքեպիսկոպոս Ֆրանգոն:

ԴՂ. 19 Ապրիլ.- Հռովմի Քահանայապետ Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Պենեդիկթ ԺԵ.ի գահակալութեան տարեդարձին առիթով, Պապական Նուիրակ Անտոնիո Արքեպիսկոպոս Ֆրանգոն հրաւերին ընդառաջելով, Երուսաղեմի Նոթր Ծամ Կեդրոնին մէջ կազմակերպուած ընդունելութեան ներկայ գտնուեցան Պատրիարք Սրբազան Հայրը, Արիս Եպս. Շիրվանեան, Գոսսան Վրդ. Ալեանեան եւ Իսահակ Արք. Մինասեան:

ԵՂ. 25 Ապրիլ.- Յոյն նախկին Պատրիարք Իրինիոսի քաջասական նկարագրին եւ Լուսաւորեայի Արարողութեան Իրաւանց Հարցի Խնդրին պատճառաւ, 2002էն ի վեր դադարած էին Ս. Զատկական շնորհաւորանքներ Յոյն Օրթոտոքս

եւ Հայ Առաքելական Պատրիարքութիւններու միջեւ: Վերսկսուեցան զոյգ եկեղեցիներու աւանդական յարաբերութիւնները: Պատրիարք Սրբազան Հայրը ի գլուխ Միաբանութեան անդամներու, այցելեց Յունաց Պատրիարքարան, որտեղ ընդունուեցաւ Յոյն Պատրիարք Թեոփիլոսին եւ Միաբանութեան կողմէ:

ԴՂ. 26 Ապրիլ.- Հայոց Ս. Զատկական տօնակատարութեանց առթիւ, համաձայն նախապէս եղած կարգադրութեանց, Հայոց Պատրիարքարան շնորհաւորութեան եկան, Լատինաց Պատրիարքը եւ Քուստոսը իրենց Միաբանութեան անդամներով, եւ Կաթոլիկ եւ Բողոքական, Հայէշ, Ղպտի եւ Ասորի Ուղղափառ Եկեղեցիներու հոգեւոր պետեր եւ ներկայացուցիչներ:

Յոյն Պատրիարքը ընկերակցութեամբ իր Միաբանութեան անդամներու, այցելեց Հայոց Պատրիարքարան: Նոյնպէս, Պատրիարք Սրբազան Հօր այցի եկաւ Պապական նուիրակը:

ԴՂ. 3 Մայիս.- Իսրայէլի անկախութեան օրուան առիթով, նախագահ Մօշէ Քացաւի հրաւերով նախագահական ապարանքի շրջափակին մէջ, Իսրայէլին մէջ հաւատարմագրուած դիւանագիտական մարմիններուն ի պատիւ տրուած ընդունելութեան, ներկայ գտնուեցաւ Պատրիարք Սրբազան Հայրը, ընկերակցութեամբ Արիս Եպս. Շիրվանեանի, Գոսսան Վրդ. Ալեանեանի եւ Իսահակ Արք. Մինասեանի:

Կիր. 7 Մայիս.- Երուսաղեմի մէջ տեղի ունեցաւ Քաղաքապետներու 24րդ Միջազգային Գիտաժողովը, որուն կը մասնակցէին տարբեր երկիրներու քաղաքապետներ: Ընդառաջելով Երուսաղեմի քաղաքապետ Ուրի Լուփոլիանսիի հրաւերին, Պատրիարք Սրբազան Հայրը ներկայ գտնուեցաւ Քաղաքապետարանին մէջ կազմակերպուած հիւրասիրութեան եւ քացման արարողութեան: Պատրիարք Սրբազան Հօրը կ'ընկերակցէին, Արիս Եպս. Շիրվանեան, Գոսսան Վրդ. Ալեանեան եւ Իսահակ Արք. Մինասեան:

ԵՂ. 25 Մայիս.- Ընդառաջելով Երուսաղեմի քաղաքապետ Ուրի Լուփոլիանսիի հրաւերին, Երուսաղեմի Օրուան առթիւ Հին Քաղաքին Դաւթի Բերդին մէջ տեղի ունեցած հիւրասիրութեան ներկայ գտնուեցաւ Պատրիարք Սրբազան Հայրը, ընկերակցութեամբ Արիս Եպս. Շիրվանեանի եւ Իսահակ Արք. Մինասեանի:

ԲՈՎԱՆ ԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

- Զատկուան Պատգամ	Գարեգին Բ.
Վեհ. Կաթողիկոս | 129-131 |
|-------------------|------------------------------|---------|

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

- Անմահութիւնը կեանք է
եւ Յոյս	Նուրհան Արք.
Մանուկեան	132-134
- Յարուցեալին Յաւիտեանական
Յաղթութիւնը	Վարդան Ա. Քհնյ.
Տիւրկէրեան	135-137
- Գալստեան Կիրակի	Շահէ Ա. Քհնյ.
Ալթունեան	138-139
- «Ով Կին Մեծ է
Քու Հաւատքը»	Ալպէն
Նորատունկեան	140-143
- Հիւմընիզմ	Կարէն Ա. Քհնյ.
Կտանեան	144-145

ՇՆՈՐՀԱԻՈՐԱՆՔ

- Ամենայն Հայոց Վեհ. Կաթողիկոսէն	146
- Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Վեհ. Կաթողիկոսէն	147
- Թուսաց Սրբազան Պատրիարքէն	148

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ

- Հայր, Հայերէ՛ն Սորվեցուր	ԺԱԳ	
- Ո՛վ Հայ, Խօսէ՛ Հայերէն	Յակոբեան	149
- Անծանօթ Աղջկան	Ներսէս Վանական	150
- Մենութիւն	Նուարդ Եաղլեան	151

ԳՐԱԿԱՆ

- Մզկիթի մը Ճակատագիրը	Նահապետ Մելիքեան	152-154
- Ոգին Ազգին	Մ. Հայկենց	155-157
- Հայու Հոգին	Վահան Թէֆէեան	158
- «Ամէն Օր կը Գրեմ»	Նահապետ Մելիքեան	159-161

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ

- Ինչո՞ւ է ննջեցելոց
Հոգեհանգիստը	Գրիգոր Վրդ.
Զիֆթեան	162- 164
- Ո՛վ է Աստուծոյ նուիրեալ
Սպասաւորը	Վարդան Ա. Քհնյ.
Տիւրկէրեան	165-168

ԵՐԱԺՇՏԱԿԱՆ

- Քրիստափոր Կարա-Մուրզայի
«Գովեա Երուսաղէմ»ը | Գրիգոր
Փիտէեան | 169-189 |
|---|-------------------|---------|

ԻՄԱՍՏԱՍԻՐԱԿԱՆ

- Ինքնութեան Հարցը Շ. Թ.
Պէրպերեանի «Հուսկ Բանկ»երում | Զաքարիա Քհնյ.
Սարիբէկեան | 190-197 |
|--|-----------------------------|---------|

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

- Հայերի Ազգային
Քաղաքականություն Ֆիասկոն

Լեւոն Ղ.
Շիրինեան

198-209

ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

- Կոմիտաս Վարդապետ
- Հայոց Մեծ եղեռնը
Մենք եւ Աշխարհը
- Բարի Գալուստ Հայաստան
- Ժառանգական Ախտ

Հայկ Խորասանեան

210- 214

Գէորգ

Բաղդիշեան

215-218

Գ. Բիգլարեան

219-227

Զենոբ Քենյ.

Նալպանտեան

228-232

ՏԵՂԵԿԱՆՔ ԿՈՐԻՒՆ ԱԲՂ. ԲԱՂԴԱՍԱՐԵԱՆԻ

- Հայկական եղեռնի 91 ամեակ
- Կ. Պոլսոյ Մեսրոպ Պատրիարքի Այցը Երուսաղէմ
- Ֆերիֆէօյի Վարդանանց Երգչախումբի Համերգը
- Եղեռնի 91 ամեակի Յուշ-Նրբկոյ
Հրէական Համալսարանի մէջ
- Պրոֆ. Արրահամ Տէրեանի դասախօսութիւնները

233-234

235

236

236

237

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

238-243

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

244-245

Կիր. 16 Ապրիլ 06.- Մաղկազարդի քափօր Ս. Յարութեան Տաճարի մէջ, հանդիսապետութեամբ Լուսարարապետ Նուրիհան Արք. Մանուկեանի: Թափօրով վերադարձին՝ Պատրիարքարան:

Կիր. 16 Ապրիլ 06.- Դոնրացի, Արդոց Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ, վարագոյր
բացողներու անունները ընթերցող՝ Համբարձում վրդ. Գէշիշեան։ վարագոյրին
առջեւ ձնկաչոյ՝ «Բաց մեզ, Տէր» երգողներ (Զարէն Աջ) Թէոդորոս վրդ. Զաւարեան,
Լուսարարապետ Նուրիան Արք. Մանուկեան, Բագրատ վրդ. Պարենշեան, վարագոյրին
ետին՝ Թորգոմ Պատրիարք։

Աւագ Հինգշաբթի, 20 Ապրիլ 06.- Ռոմիուաի արարողութիւնն Սրբոց Յակոբեանց Մանր
Տաճարի Աւագ Խորանին վրայ. հանդիսացելով՝ Քորզմ Պատրիարք:

Աւագ Հինգշաբթի, 20 Ապրիլ 06.- Ունելուայի արարողութիւն Սրբոց Յակոբեանց Մայր Տաճարի Աւագ Խորանին վրայ:

Աւագ Ուրրաթ, 21 Ապրիլ 06.- Կարգ Թաղման հանդիսապետեց Կ. Պօլսոյ Մեարոպ ծնկաչո՛ք Պատրիարք Մուրաֆեան, մասնակցելով «Սուրբ Աստուած»ի երգեցողութեան, «Խաչի Քո Քրիստոս» երգին երիցս խնկարկութեան եւ նախատօնակին:

Աւագ Ուրբաթ գիշեր, 21 Ապրիլ 06.- Կ. Պոլսոյ Ֆերիֆէօյի Սրբոց Վարդանանց դպրաց
 երգչախումբի համերգ ժառ. Վարժարանի սրահին մէջ: Ղեկավար՝ Ատրուշան
 Հալանեան: Թորգոմ Պատրիարք միւլոնաբափ աղանին նուէր կ'ընդունին Մեսրոպ
 Պատրիարքի ձեռնով տրուած:

Աւագ Շարաք, 22 Ապրիլ 06.- «Լուսահանութեան» արարողութիւն: Կնեւումն Քրիստոսի Դերեզմանի մուտքին: «Լուսահան» Բագրատ Վրդ. Պուրնէկեան: Ղպտի եւ Ասորի նեկայացուցիչներ Հայոց Պատրիարքին կ'այցեկեն ի յարգանս:

Աւագ Շաբար, 22 Ապրիլ 06.- «Լուսահանութեան» արարողութիւն, վերադարձ Ս. Գերեզմանէն դէպի Սրբոց Յակոբեանց Մայր Տաճար, հանդիսապետութեամբ Կ. Պոլսոյ Պատրիարք Մեսրոպ Արք. Մուրաֆեանի, որ Յարութեան Աւետարանի ընթերցումով կ'աւետէ «Քրիստոս Յարեալ ի Մեռելոց»:

Զատիկի Կիրակի, 23 Ապրիլ 06.- Քրիստոսի Ս. Դերեզմանին վրայ Ս. Պատարագը մատույց Կ. Պոլսոյ Պատրիարք Մեսրոպ Արք. Մուրաֆեան, Երզնցողութեամբ Կ. Պոլսոյ Յերիֆէօյի Սրբոց Վարդանանց Դպրաց-Երզնայի տնային, ղեկավարութեամբ Ատրուշան Հալանեանի, վանք վեհարձին Պատրիարքարան բարձրանալով:

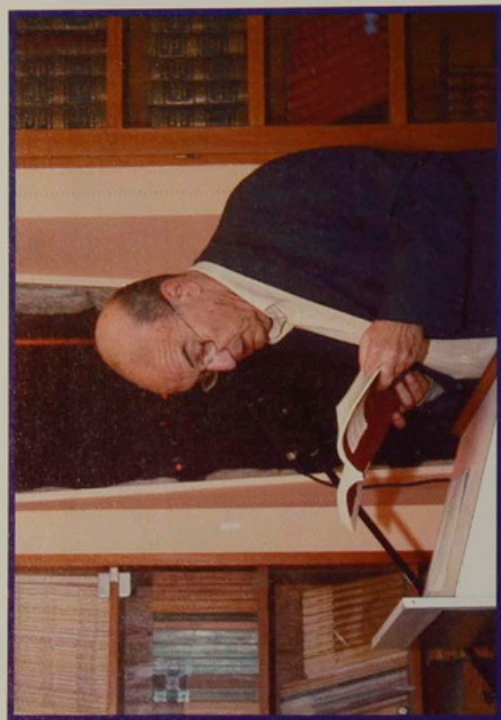
Զատիկի Կիրակի, 23 Ապրիլ 06.- Յետ միջօրէի ժամը 4ին վանքի մեծ բակին մէջ կը կատարուի «Անդաստան»ի արարողութիւն:

Ջատկի երկուշաբթի, 24 Ապրիլ.- Ուխտաւորաց պատարագը Աւագ Սեղանին վրայ մատույց Լուսարարապետ Նուրիան Արք. Մանուկեան, որ Ս. Խաչի մասունքն ի ձեռին գլխաւորեց եռադարձ թափօրը Սրբոց Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ: Ապա ուխտաւորներով Պատրիարքարան բարձրացան:

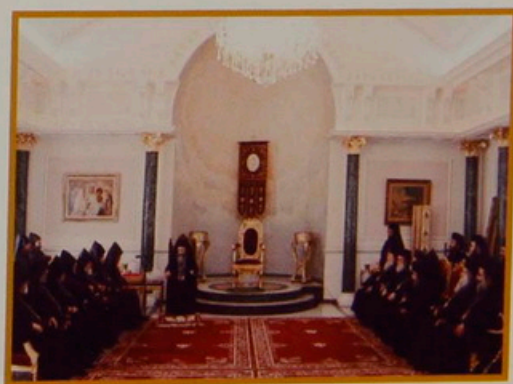
Բշ.Դշ., 24-25 Ապրիլ 06.- 91ամեակ 1915ի Հայկական ցեղասպանության: Սգահանդես, քափօրով երբ դէպի Արարայի Յուշարձան:

ԴՂ. 26 Ապրիլ 06.- Երեկոյ 1915ի Հայկական ցեղասպանութեան 91 Ամենակին աւիրով, Երուսաղէմի Երրայական Համայնականի մէջ Հայկական Ռամանց վարիչ Բրոք. Մայիլ Սրբին և ՏԲ. Սրբին Լա Փորթայի կարգադրութեամբ: Հիւր դասախօսներն էին նախկին կրթական նախարար Խոսէ Եղայան և Նիկ Եօրթի Ս. Ներսէս Աստուածաբանական վարժարանի վարիչներէն Բրոք. Արքիման Տէրեան:

Դժ. 26 Ապրիլ 06.- Զատկուան տօնին առիթով շնորհաւորանքի համար Պատրիարքարան այցելեցին Պապական նուիրակը, Հոգեւոր Պետեր եւ ներկայացուցիչներ Յոյն եւ Լատին Պատրիարքութեան, Ֆրանչիսկեան Միարանութեան, Կաթողիկէ, Լուտերական, Անկլիկան եւ այլ յարանուանութեանց, եւ Ղպտի, Ասորի, Հապէշ Ուղղափառ եկեղեցիներու:

Դժ. 26 Ապրիլ 06.- Զատկուան շնորհաւորանքի առիթով Պատրիարք Սրբազան Հօր գլխաւորութեամբ Միարանութեան այցը Յունաց Պատրիարքարան:

Զատկուան առիթով Կ. Պոլսի Պատրիարք Մեսրոպ Արք. Մուրաֆեանին բնկերացող
 ուխտաւորներու խումբը Պոլիսէն:

Զատկուան աղիքով նիւ եօրէն ուխտաւորներու խումբը Մարտիրոս Գեղեյ Չեւեանի
առաջնորդութեամբ:

Ապրիլ 16-23, 2006, Զատիկուն տօնին առիթով, երեսօնի Ս. Յովհաննէս Նկարչույ
համայնքի ուխտաւորաց խումբը Պատրիարքարանի գահկէնին մէջ:

Եջ. 1 Յունիս 06. Տօն Համբարձման. Պատարագիչ եւ նախագահող «Անդաստանի» Սեւան
Եպս. Ղարիպեան:

«Սիոն» Ամսագրի բաժանորդագրութիւն

- Սիոն ամսագրի խմբագրութիւնը կը փորձէ սրբագրել եւ ամբողջացնել ցամկը իր բաժանորդներուն:
- Եթէ կը ցամկաք որ ձեր անունը ունենամք ցամկիմ մէջ մեր բաժանորդներուն, հանձնէք մերքեւի կտրոմը յստակ եւ զխազիր տառերով ամբողջացնել եւ փութով մեր մօր հասցէիմ ղրկել: P.O.Box 14235 Jerusalem, Old City, Isr.
- Նախորդ տարիներուն Սիոն ամսագիրը ձրի ղրկուած է հարիւրներով հասցէներու: Նկատի առած մամուամը գումաւոր էջերու տպագրութեամ սղութիւնը պարտաւոր եմք ձեզմէ բաժանորդագիմ խմբրել:

Խմբագրութիւն

ՊԱՏՐԱՐՔՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՏ ԵՐՈՒՍԱԼԷՄ ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՍԻՈՆԻ

Անուն.- _____

Տիտղոս.- _____

Կազմակերպութիւն.- _____

Հասցէ.- _____

Հանձնէք մերփակ գտնել մեր փոխգիրը-_____

Իրր բաժանորդագիմ ՍԻՈՆԻ _____

ՊԱՐՁ կամ ՕԴԱՅԻՆ ԹՂԹԱՏԱՐՈՎ ՂՐԿԵԼՈՒ _____

Ստորագրութիւն

Բաժմեզիմ.-

Պարզ թղթատարով

US\$108*

US\$200

Մէկ տարի

Երկու տարի

Օդայիմ թղթատարով

US\$ 128

US\$ 240

*Կամ՝ ձեր երկրիմ համապատասխամ գումարով:

NOTICE TO SUBSCRIBERS

The Armenian Patriarchate of Jerusalem is drawing up a new updated list of subscribers to its official gazette, SION.

In order to ensure that your name is on the list, you are kindly requested to fill in the form below and send it back to us, with your remittance, as soon as possible.

Please write to our new address: POB 14235, Jerusalem, Israel.

We would like to point out that while in previous years it has been the custom to distribute the gazette virtually free of charge to hundreds of subscribers, escalating costs and, particularly, the introduction of colour printing, has imposed upon us the obligation of trying to recover part of these costs.

The Editor

"SION" SUBSCRIPTION RENEWAL FORM

Name:	Address:
Title:	
Organisation:	
Please enter my/our subscription for "SION," for a period of _____ year(s). My/our check for _____ covering the cost of subscription and Surface/Airmail charges, made out to the Patriarchate, is enclosed.	
Signature:	RATES: Surface Mail Air Mail
Official seal:	1 year: US\$108* 1 year: US\$ 128
	2 years: US\$200 2 years: US\$ 240
*Or equivalent in your local currency.	